

MASTEROPPGAVE

Å LEKE BARNET INN

En kvalitativ studie om barn og ansattes perspektiver på å fremme inkludering av alle barn i barnehagen

Camilla Melsæter Worren

Kandidatnummer: 191582

15. 05. 2023

Fakultet for lærerutdanninger og språk

Forord

Denne masteroppgaven markerer masterstudiets slutt. Det er vemodig, men også litt befriende å avslutte. Den fireårige masterprosessen ved Høgskolen i Østfold har bydd på lærerike forelesninger, spennende oppgaver og interessante diskusjoner. Det viktigste jeg har lært er hvor mye jeg har igjen å lære, og at man aldri kan forstå et annet menneske fullstendig.

Denne intervjustudien hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten informantene, så en stor takk rettes til alle barn, ansatte og foreldre som bidro. Det var spennende å få ta del i deres perspektiver på inkludering. All kunnskap og kloke refleksjoner fra barn og ansatte har berørt meg. De ansattes sterke engasjement for inkludering av alle barn og deres særskilte omsorg for de barna som var eller sto i fare for å bli ekskludert var inspirerende. Barnas måter å fortelle om sine opplevelser var også en stor berikelse for meg.

Takk til min nevø Alvaro for kyndig og tålmodig datahjelp når det klusset seg til med innholdsfortegnelse, referanser og sidetall.

Takk til min niese Catalina som fikk meg ut på pausetrimtur, og alltid hadde troen på meg og prosjektet.

Takk til mine kjære sønner Erlend og Adrian for deres tålmodighet i denne stressende perioden, dere er alltid der for meg.

Takk til mine flotte brødre, gode foreldre og resten av familien for støtte og konstruktive tilbakemeldinger gjennom hele masterforløpet.

Takk til min gode venninne Aina som stilte opp som assisterende moderator, og utførte oppgaven med glans.

Takk til min dyktige, fantastiske veileder Roger Sträng som alltid satte av tid og kom med oppmuntrende tilbakemeldinger og kloke råd. Du er god som gull!

Camilla Melsæter Worren

Oslo 15.05. 2023

Sammendrag

Å LEKE BARNET INN

En kvalitativ studie om barn og ansattes perspektiver på å fremme inkludering av alle barn i barnehagen

Inkludering er hovedtemaet i denne todelte masteroppgaven, bestående av en kappe og et artikkelutkast. Valgt tidsskrift er *Spesialpedagogikk* (Utdanningsforskning.no. 2023).

Inkluderingsprosesser i barnehagen er et aktuelt område å forske på fordi mangfoldet av barn er stort der, og mange barn og voksne med ulike forutsetninger og behov skal fungere sammen i mange timer, hver dag på lite areal. Dette kan by på utfordringer, og noen barn faller dessverre utenfor, noe som kan føre til alvorlige konsekvenser.

Jeg ønsker å lete etter nøkkelen til at alle barn inkluderes, og vil med denne intervjustudien forhåpentligvis bidra til økt kunnskap om emnet. I artikkelutkastet presenteres resultatene fra en studie hvor problemstillingen: «Hvilke faktorer kan bidra til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen?», besvares av 15 barnehagebarn og 5 barnehageansatte i to barnehager.

Den metodiske tilnærmingen er kvalitativ. Fokusgruppeintervjuer med Barneorientert familierapi (BOF) er benyttet for å få innsyn i informantenes perspektiver på inkludering.

Det empiriske materialet indikerer at barnehagebarna ønsker og trenger voksne i nærheten for å inkluderes, og at de mener voksne skal gripe inn i ekskluderingsituasjoner. Funnene viser også at barna har et grunnleggende ønske om å inkludere andre i sin lek og de beskriver ulike måter å gjøre dette på.

Resultatene fra de barnehageansatte tyder på at barnehagebarnas foreldre spiller en betydningsfull rolle i barnehagens inkluderingsprosesser, og at en helhetlig implementering er nødvendig for å fremme inkludering av alle barn. Vokseninformantene vektla å skape gode relasjoner til barna som grunnlag for å fremme inkludering. Som viktige momenter fremsto at voksne må være “tett på” barna for å oppdage ekskludering, og tilnærminger som “å leke barnet inn” og “å snakke barnet inn” for å inkludere barn som blir avvist i lek.

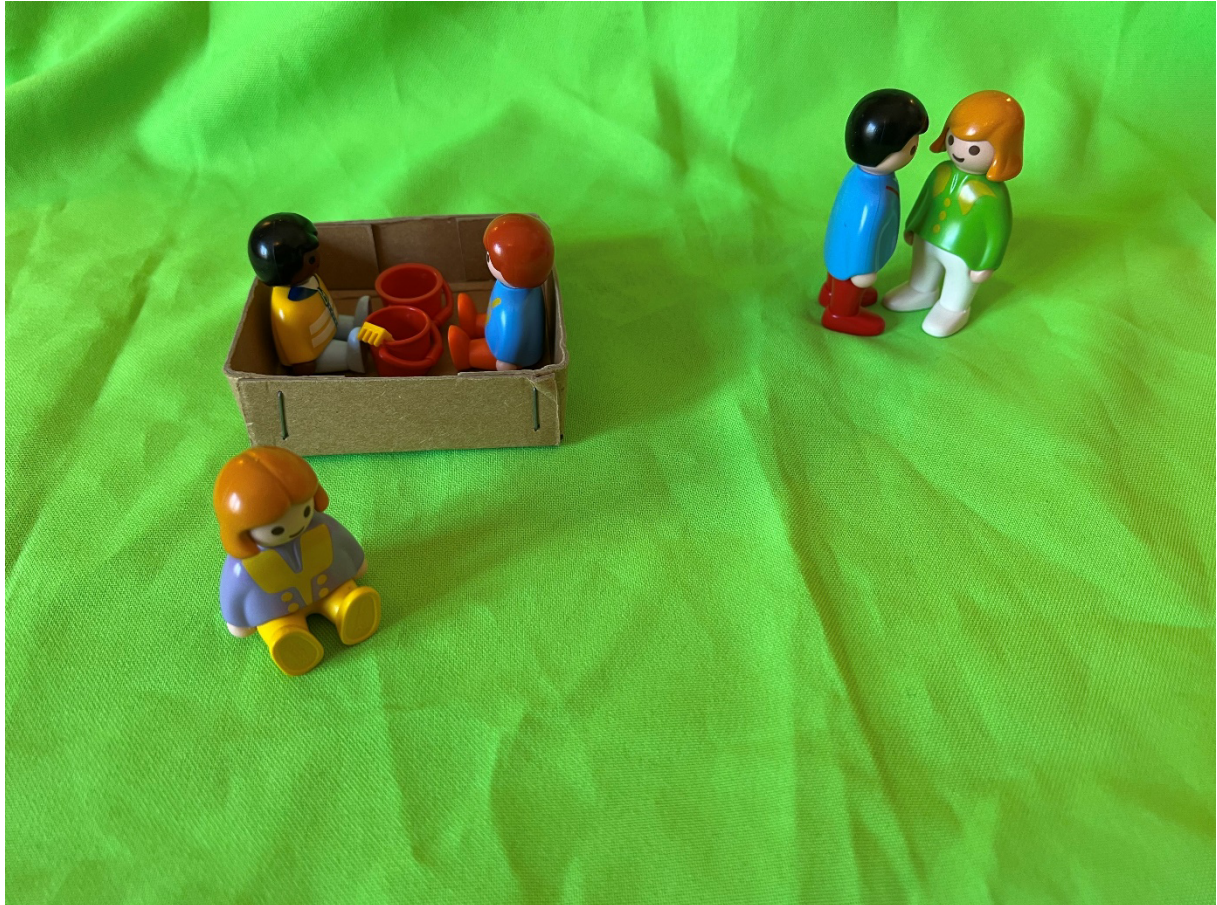
1 Innhold

Forord	ii
Sammendrag	iii
Del 1: Kappe	1
1 Innledning	2
1.1 Bakgrunn for studien	2
1.2 Design for studien	3
1.3 Formål med studien	4
1.4 Problemstilling og forskningsspørsmål	4
1.5 Oppgavens struktur	5
2 Tidligere forskning	6
2.1 Databasesøk	6
2.2 Begrunnelse for valg av tidligere forskning	7
2.3 Presentasjon av tidligere forskning som er benyttet i artikkelutkastet	7
2.4 Oppsummering av tidligere forskning	10
3 Teoretisk grunnlag	10
3.1 Fra integrering til inkludering	10
3.1.1 Inkludering er et flertydig begrep i barnehagesammenheng	11
3.1.2 Fellesskap, rangordninger, allianser og hierarkier	12
3.1.3 Sammendrag inkludering	13
3.2 Lek og bakgrunn for BOF	13
3.2.1 BOF som lekende tilnærming	14
3.3 Utviklingspsykologi 4-5 år	15
3.3.1 Kognitive utviklingsstadier	16
3.3.2 Motorikk	16
3.3.3 Språk	17
3.4 Oppsummering av teoretiske grunnlag	17
4 Forskningsmetode	17
4.1 Forskningsdesign	18
4.1.1 Kvalitative forskningsintervju	18
4.1.2 Kvalitativt intervju med voksne	18
4.1.3 Kvalitativt intervju med barn	19
4.1.4 Fokusgruppeintervju	20
4.1.5 Fokusgruppeintervju barn	21
4.2 Etikk	21

4.2.1	Tillatelser og forskningsetiske retningslinjer for studien	21
4.2.2	Etiske hensyn med voksne som informanter	22
4.2.3	Etiske hensyn med barn som informanter	23
4.2.4	Informasjon til barneinformantenes foreldre.....	23
4.3	Vitenskapsteoretisk tilnærming.....	24
4.4	Abduktiv tilnærming	24
4.5	Datainnsamling.....	25
4.5.1	Utvalg	25
4.5.2	Fleksibel Intervjuguide.....	26
4.6	Validitet og reliabilitet	26
4.6.1	Gyldighet.....	26
4.7	Gjennomføring av fokusgruppeintervjuene med ansatte	27
4.8	Gjennomføring av fokusgruppeintervjuer med barnehagebarna.....	27
4.9	Asymmetrisk maktforhold i fokusgruppeintervjuene	28
4.10	Analyse.....	28
4.10.1	Tematisk analyse	28
4.10.2	Første analysefase, transkribering	29
4.10.3	Andre analysefase, koder	29
4.10.4	Tredje analysefase, grovkategorisering av temaer	30
4.10.5	Fjerde, femte og sjette analysefase. Gjennomgang, navngiving og ferdigstilling av temaene i skjemaer, og som overskrifter	30
4.10.6	Tolke koder til tema	31
4.11	Resultater av intervjuer	32
4.12	Oppsummering kvalitativ metode	33
5	Diskusjon.....	33
6	Oppsummering og avsluttende refleksjoner.....	34
6.1	Studiens begrensninger	34
6.2	Studiens bidrag til ny kunnskap	35
6.3	Egen forskerrolle	36
	Referanser.....	37
	Vedlegg	42
	Del 2: Artikkeltkast	142

Del 1: Kappe

Illustrasjon 1. Situasjon 1

Bildet illustrerer situasjon 1. Den var utgangspunkt for spørsmål 1 til barnehagebarna og spørsmål 2 til barnehageansatte: To barn leker sammen i sandkassen, barnet utenfor har spurt og fått nei. De voksne står litt bortenfor. Spørsmålet til barnehagebarna er: «Hva synes du/dere at de voksne skulle gjort i denne situasjonen?» Og til barnehageansatte: «Hva ville du gjort i denne situasjonen?».

Antall ord kappe: 11098. Antall ord artikkelutkast: 7719.

1 Innledning

Barnehagebarn er prisgitt hvilken barnehage de går i når det gjelder hvilke holdninger og kompetanse om inkluderings- og ekskluderingsprosesser barnehagepersonalet har. Ansatte i barnehagen har en avgjørende betydning for barns inkludering, dette hevder flere barnehageforskere, som for eksempel Alvestad (2013), Arnesen (2017), Bae (2010), Dahlberg (2001) og Solli (2017). Barnehagens overordnede lov- og rammeverk, barnehageloven (2005, § 41) og rammeplan for barnehagen (Kunnskapsdepartementet, 2017) gir retningslinjer for alle barns rett til et godt psykososialt barnehagemiljø. Barnehagens styringsdokumenter er forpliktende angående barns rettigheter til deltakelse i fellesskapet, imidlertid kan det være ulikt hvordan bestemmelsene vektlegges eller av ulike årsaker kan prioriteres. Barnehagestrategien *Barnehagen for en ny tid mot 2030* (Kunnskapsdepartementet, 2023) har som mål å endre dette, med fokus på økt barnehagekvalitet med blant annet kompetanseheving av barnehagepersonalet.

1.1 Bakgrunn for studien

Barn som opplever ekskluderingsituasjoner i barnehagen kan ha vedtak om spesialpedagogisk hjelp (Barnehageloven, 2005, § 31-35), og har ofte utfordringer på flere plan som gjør dem ekstra sårbare (Larsson, 2014). Hegna og Farstad (2018) og Nordahl og Knutsen (2012) mener at barn med særskilte behov og diagnoser er mer utsatt for ekskludering. Det er imidlertid viktig å påpeke at ikke alle barn med spesielle behov, diagnoser eller vedtak opplever ekskludering, og at ekskludering også kan ramme andre barn uten ovennevnte utfordringer. I denne studien vil jeg undersøke hva som kan fremme inkludering av alle barn, fordi en inkluderende barnehage, ifølge Solli (2017) bør være god for alle barn. Jeg ønsker å finne flere innfallsvinkler for å belyse temaet inkludering fordi konsekvenser av ekskludering kan blir store. Nergaard (2020) hevder at barn som blir utestengt av jevnaldrende på en arena står i fare for å bli avvist av andre barn på andre arenaer. Hvordan kan man unngå at slike ekskluderingsprosesser får utvikle seg? For barn handler inkludering mye om å få innpass i lek (Fugelsnes, 2022; Greve, 2010; Heide & Nicolaisen, 2022; Lund, et al. 2015; Nergaard, 2020), derfor blir lek også et tema i mitt prosjekt. Jeg forutsetter at det å ikke få være med i lek er noe de fleste barn har opplevd og kan relatere seg til.

1.2 Design for studien

Jeg har valgt en kvalitativ tilnærming (Clark et al., 2021; Kvale & Brinkmann, 2015; Nyeng, 2012; Tjora, 2017), og gjennomfører fokusgruppeintervjuer (Kvale & Brinkmann, 2015; Lerdal & Karlsson, 2009, McDonald & Topper, 1988; Tjora, 2017; Tursunovic, 2002) med 20 informanter: 15 barnehagebarn og 5 barnehageansatte i to barnehager. Jeg benytter barneorientert familierapi (BOF), heretter beskrevet som BOF, som tilnærming i alle barnefokusgruppeintervjuene og elementer av det i voksenfokusgruppeintervjuet. BOF er en lekende tilnærningsmåte som er utarbeidet av den norske psykologen Martin Soltvedt (2014). I BOF benytter terapeuten/pedagogen små figurer som forestiller mennesker og dyr i samspill med barn, for å fremme leke-ferdigheter, tilknytning, selvfølelse, selvhevdelse, samarbeid og grensesetting. Samhandlingen mellom voksne og barn, og mellom barn er det essensielle i BOF. Den voksne deltar i leken med sin alter ego figur, og møter barn og deres valgte figurer med en nysgjerrig og anerkjennende holdning. Et annet sentralt aspekt ved BOF er at eventuelle konflikter som kan oppstå fortrinnsvis veiledes via figurene i leken. Den voksnes alter ego figur skal være en miniutgave av den voksne (forhåpentligvis kloke) samhandlingspartneren. De opprinnelige BOF-trefigurene som Soltvedt (2014) benyttet kunne bare stå og ligge. Jeg har valgt Playmobil-figurer, fordi de er bevegelige og for at intervjudeltakerne lettere kunne identifisere seg til de og formidle sitt budskap med de. Jeg ønsket også at mine figurer kunne sitte i «sandkassen», slik at situasjonene jeg presenterte for intervjudeltakerne var tydelige og gjenkjennbare for daglige ekskluderings situasjoner som kan oppstå i barnehagen, noe Pramling og Doverborg-Östberg (1993) fremhever som viktig i intervjuer med barn.

Mitt hovedanliggende i intervjusettingene med barna var imidlertid Soltvedts (2014) relasjonstilnærming og grunntankene i BOF, at den voksne legger grunnlag for trygghet, tilknytning, samspill og tilhørighet. I min studie er et relasjonelt inkluderingsbegrep vektlagt i planlegging og gjennomføring. Dette beskrives av Arnesen (2017), Bae (2011) og Korsvold (2011) som at barn må ses som en del av et sosialt fellesskap, at ansatte i barnehagen bør legge til rette for barns meningsfulle relasjoner, mellom barna og mellom voksne og barn. Disse relasjonene kan skapes ved at voksne møter barn som subjekt (likeverdige), følger barnets initiativ, møter barnet der det er, og lar det få utvikle seg og samspille i sitt tempo, ha humoristiske fellesskap samt respektere og fremme barns lek, vennskap og relasjoner. Det tolker jeg som det Bae (2011, s. 115) beskriver som «relasjonelle rom».

Datamaterialet analyseres ved hjelp av tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006). Jeg har i analyseprosessen utarbeidet et skjemaoppsett for å vise prosessen fra koder til temaer. Etiske aspekter er vurdert i alle faser av mitt prosjekt og jeg har overholdt gjeldene forskningsetiske retningslinjer fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2021) og Høgskolen i Østfold (HIOF, 2022). Noen av de viktigste normene jeg har fulgt er plikten til å søke sannhet og opptre med redelighet og ærlighet. Dette har jeg vært bevisst på i planleggingen, gjennomføringen og etterarbeidet av studien min. Personvern er ivaretatt ved hensyn til intervjudeltakernes integritet, sikkerhet og velferd, og jeg innhentet frivillig, informert og utvetydig samtykke fra barnehagepersonalet. Assisterende moderator deltok i voksenfokusgruppeintervjuet, med tillatelse fra deltakerne. Barnehagebarna har ifølge NESH (2021) redusert samtykkekompetanse og særlig krav på beskyttelse så jeg innhentet derfor skriftlig samtykke fra foreldrene, og muntlig fra barna (NESH, 2021). Videre er konfidensialitet, taushetsplikt og forsvarlig lagring av datamateriell ivaretatt. Studien er vurdert og godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD, 2022), nå Kunnskapssektorens tjenesteleverandør (SIKT), vedlegg nr.16, og av personvernombudet ved HIOF (2022), vedlegg nr. 17.

1.3 Formål med studien

Formålet med denne studien er å belyse barnehagebarn og barnehageansattes perspektiver på hvordan man kan fremme inkludering av alle barn i barnehagen. Jeg ønsker å få innblikk i barns tanker om inkludering, og ansattes synspunkter på hva de vektlegger for å fremme inkludering av alle barn på sin avdeling. Jeg ønsker også å undersøke hvordan det er å kombinere BOF som tilnærmingssåte i intervjuer ved å illustrere en ekskluderingssituasjon og å se hvordan BOF-konkretene blir benyttet av intervjudeltakerne videre i intervjuene.

1.4 Problemstilling og forskningsspørsmål

For å undersøke hvilke aspekter som kan fremme inkludering har jeg utarbeidet følgende problemstilling:

Hvilke faktorer kan bidra til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen?

Problemstillingen beskriver kjernen i hva som skal undersøkes og med dens utgangspunkt har jeg formulert fire forskningsspørsmål:

1. *Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?*

2. *Hvilke forventninger har barnehagebarna til de voksnes involvering i inkluderingsprosessene?*
3. *Hvordan opplever barnehagebarna at de voksne opptrer i forhold til inkludering?*
4. *Hva fremhever de barnehageansatte som mest vesentlig for å fremme inkludering?*

Med *faktorer* mener jeg alt informantene vektlegger som kan fremme inkludering, for eksempel handlinger, holdninger eller metoder. *Alle barn* refererer til alle barns likeverd, uavhengig av diagnoser, funksjonsnedsettelse, atferd, språk, etnisitet, sosiale forhold, religionsbakgrunn, kjønn osv. Jeg har avgrenset til *avdelingen* fordi det er der barnehagebarns lille verden er. Om barna blir ivaretatt og anerkjent av voksne på avdelingen sin, og oppleve gode voksen- og barnrelasjoner vil de antagelig føle seg betydningsfulle, få en tilhørighet og oppleve seg som en viktig del av fellesskapet og forhåpentligvis føle seg inkludert.

Inkludering er et mangetydig begrep som jeg utdyper i teorigjennomgangen i kappen og i artikkelutkastet.

I januar 2021 ble det ikraftsatt en ny bestemmelse i barnehageloven (2005) om psykososialt barnehagemiljø, som jeg mener er aktuelt for mitt tema. Kapittelet omhandler nulltoleranse av krenkelser, vold og utestenging for å forebygge mobbing og diskriminering. Bestemmelsen innebærer at personalet i barnehagen er pliktige til å følge med på at alle barn i barnehagen har et trygt og godt psykososialt barnehagemiljø, og en skjerpet aktivitetsplikt om å melde fra til barnehagens styrer om barn blir utsatt for krenkelser (Barnehageloven, 2005, Kapittel VIII, § 41- 43).

I Rammeplan for barnehagens verdigrunnlag står det at barnehagen skal fremme demokrati og være et inkluderende fellesskap der alle får anledning til å ytre seg, bli hørt og delta (Kunnskapsdepartementet, 2017). Hvordan barnehagebarn opplever dette på sin avdeling, i sin barnehage, og hvordan de ansatte jobber mot denne demokratiske deltakelsen for alle, så ikke et eller flere barn føler seg utenfor fellesskapet er noe av det jeg ønsker å få svar på. Jeg vil tilstrebe at problemstillingen og forskningsspørsmålene er fundamentert i oppgaven ved at de er med både implisitt og eksplisitt i kappen og artikkelutkastet.

1.5 Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven er artikkelbasert og består av to deler; en kappe og ett artikkelutkast.

Del 1: Kappe er strukturert som følger: etter forord, sammendrag og innledning presenteres, begrunnes, utdypes og oppsummeres tidligere forskning og teoretisk grunnlag for studien.

Deretter presenteres, begrunnes, utdypes og oppsummeres, etiske refleksjoner, vitenskapsteori

og metodevalg. Deler av praktisk gjennomføring av fokusgruppeintervjuene er grunnet kappens ordramme lagt i vedlegg nr. 1. Videre følger beskrivelse av analyseprosessen, før diskusjon og avslutning.

Del 2; Artikkelutkast er skrevet med forfatterveiledningen (Utdanningsnytt.no 2023) for vitenskapelige artikler til tidsskriftet Spesialpedagogikk (Utdanningsforskning.no 2023) som mal (vedlegg nr.22). Artikkelutkastet innledes med norsk og engelsk sammendrag samt nøkkelord, etterfulgt av innledning med presentasjon av temaets aktualitet, aktuelle styringsdokumenter, min problemstilling og mine forskningsspørsmål. Deretter blir tidligere forskning på området og teorigrunnlag presentert. Videre følger metode, analyse, resultater, diskusjon av hovedfunn før konklusjon. Jeg har hatt kontakt med tidsskriftet Spesialpedagogikk som viste positiv interesse for prosjektet og synes temaet var relevant for Spesialpedagogikks lesere. Spesialpedagogikk er det eneste norske tidsskriftet som formidler stoff fra det spesialpedagogiske fag- og forskningsfeltet (Utdanningsforskning.no, 2023). Jeg vurderer at tidsskriftet er relevant for min forskningsartikkel.

2 Tidligere forskning

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for tidligere forskning som er relevant for mitt tema. Jeg vil også beskrive hvordan jeg utførte søkeprosessen og noen av søkeordene jeg benyttet.

2.1 Databasesøk

Tiller (1999) mener at formålet med forskning er å skape begrunnelser for endring. Ved å forske på hva som kan bidra til å fremme inkludering ønsker jeg å kunne bidra til hva som kan skape slike begrunnelser som fører til endring av praksis slik at alle barn kan bli inkludert.

Tidligere forskning ble søkt etter, studert og sammenlignet for å velge hva som var mest relevant for min problemstilling og mine forskningsspørsmål. Jeg vil knytte mitt forskningsprosjekt til den utvalgte eksisterende forskningen ved at jeg i artikkelen innleder med oppsummering av tidligere forskning på feltet, og avslutter med å sette mine forskningsresultater inn i en forsknings- og kunnskapsmessig sammenheng som anbefales i forfatterveiledningen (Utdanningsnytt.no 2023). For å kunne relatere mine resultater til tidligere forskning, og ha noe å bygge artikkelen på var systematiske søk med innholdet i metoden, problemstillingen og forskningsspørsmål nødvendig. Det er flere databaser å velge mellom, eksempelvis Diva, Eric, Google Scholar, Idunn og Oria. Jeg søkte hovedsakelig etter norske, skandinaviske og nordiske fagfelleverderte vitenskapelige artikler, fordi jeg fant det

mest sammenlignbart for min studie i norske barnehager. Høgskolen i Østfolds egen forskningssøkebase Oria ble mest benyttet da den inneholder mange linker til mitt fagområde og er den jeg er mest kjent med fra masterstudieforløpet mitt der. I tabellen under vises noen eksempler på søk:

Figur 1. Databaser og søkeord

Databaser:	Søkeord:
Oria	Inkludering i barnehagen
Idunn	Hvordan fremme inkludering i barnehagen?
Google Scholar	Fokusgruppeintervju med barnehagebarn
Diva	BOF- barneorientert familieterapi i intervju
Eric	Ekskludering

Se vedlegg nr.18 for tabell over flere forskningssøk. I tillegg til å utføre forskningssøk selv kontaktet jeg biblioteket på Høgskolen i Østfold for veiledning i søkeprosessen. Jeg foretok ulike kombinasjoner av søkeordene og søkte på ordlyden i problemstillingen.

Antall leste artikler:	Antall skrinlagte:	Antall benyttet i artikkelen:
33	28	5

De forskningsartiklene/avhandlingene som viste seg uaktuelle var for så vidt aktuelle for temaet mitt, men hadde ikke direkte relevans for problemstillingen eller forskningsspørsmålene mine. Det var ikke publisert forskning der BOF som tilnærningsmåte var benyttet i kombinasjon med fokusgruppeintervjuer.

2.2 Begrunnelse for valg av tidligere forskning

Tidligere forskning ble valgt etter grundig gjennomlesing av mange artikler. Kriteriene som gjorde utslaget for de jeg valgte var at forskningen ble gjennomført i barnehager, med samme aldersgruppe som barneinformantene som min målgruppe, og at de hadde relevans i forhold til mitt tema og innhold i problemstilling og forskningsspørsmål. Videre følger en presentasjon av den tidligere forskningen jeg benyttet i artikkelutkastet.

2.3 Presentasjon av tidligere forskning som er benyttet i artikkelutkastet

Lund et al. (2015) sin forskningsrapport: “Hele barnet, hele løpet; Mobbing i barnehagen” er resultat av et samarbeidsprosjekt mellom Universitetet i Agder, Kristiansand kommune og

Sørlandet sykehus. Forskerne setter søkelys på at mobbing i barnehagen eksisterer og formålet med undersøkelsen er å bidra med kunnskap om hvordan man skal forebygge og oppdage mobbing. Studien består av flere delprosjekter. Jeg har valgt å benytte delprosjekt 2 hvor Lund et al. (2015) gjennomførte barneintervjuer og observasjoner i seks barnehager av 16 barn. Lund et al. (2015) konkluderte med at det foregikk utestengelse, hierarki, krenkelser og mobbing i barnehagene. 1-2 barn i hver barnehage ble systematisk ekskludert, de opplevde gjentatte avvisninger i lek, daglig, og de turte ikke eller mestret ikke å utføre strategier for å komme med i lek eller søke hjelp fra voksne. Funnene indikerte at de barna som var ekskludert ønsket at andre barn skulle inkludere de. Barna som ble ekskludert av jevnaldrende ble også avvist og negativt omtalt av personalet. Lund et al. (2015) mener at barn oppfatter seg selv som inkluderende, og har ønsker om å være inkluderende. Samtidig viste observasjonene som Lund et al. (2015) foretok at det foregikk utestengelse, også fra de barna som omtalte seg selv som inkluderende. Dette fikk meg til å reflektere over om det kunne være slik at barn ikke bevisst utestenger? Mine funn indikerte noe av det samme, som blir beskrevet i artikkelutkastet mitt.

Jeg valgte å inkludere denne studien som et av utgangspunktene for min undersøkelse fordi jeg synes den beskriver hvor utsatte barn blir når de blir utestengt fra lek og heller ikke blir ivaretatt av de voksne. Det er ikke målet i barnehagens styringsdokumenter. Jeg mener at forskningsrapporten har relevans til mitt tema fordi mobbing kan bli en konsekvens av å bli ekskludert over tid (Lund et al. 2015) og barns opplevelse, ansattes ansvar og foreldreinvolvering står sentralt, som i mitt prosjekt.

«Jevnaldningsavvisninger og empati i barns lek og samspill» er en av artiklene i Kari Neergaards (2020) doktoravhandling. Hun foretok video-observasjoner og feltnotater og gjennomførte barnesamtaler med barn mellom 3-6 år i tre barnehager. Resultatene viser hvor viktig det er at personalet i barnehagen er nærværende og fokuserer på å lære barn sosial kompetanse. Spesielt fremhever Nergaard (2020) betydningen av barns empatiutvikling for å fremme inkludering samt lekens betydning for barn. Neergaards (2020) studie vurderer jeg som relevant for min undersøkelse fordi hennes funn beskriver hvordan avvisning og utestenging fra lek kan oppleves for barn, og forskningen fremstår som vesentlig fordi den omhandler hvordan voksne kan hjelpe barn med empatiutvikling og fremme inkludering.

«Social Sustainability through Children's Expressions of Belonging in Peer Communities» (Johansson & Rossel, 2021) er en del av forskningsprosjektet "Politics of Belonging: Promoting children's inclusion in educational settings across borders". Dette var et tverrfaglig samarbeidsprosjekt mellom forskere fra Finland, Island, Nederland, Norge og Sverige. Formålet var økt kunnskap om å fremme inkludering og styrke barns tilhørighet i felleskapet. Studien belyser barn, ansatte og foreldres perspektiver på tilhørighet.

Johansson og Rossel (2021) har analysert 134 videoobservasjoner av barns samspill i frilek i en norsk barnehage. Barna var i alderen 4-5 år. Forskerne observerte primært hvilke strategier barna benyttet for å komme med i etablerte felleskap. Johansson og Rossel (2021) identifiserte tre «hovedtyper» av barnas felleskap: *emosjonelt nære felleskap*: hvor barna hadde en god relasjon som utgangspunkt og viste tydelig omsorg for hverandre. De emosjonelt nære felleskapene var positive for de som var delaktige, men ikke alltid åpne for å slippe andre inn. *Felleskap bygget på forhandlinger*: var mer spontane og kortvarige og inneholdt ofte diskusjoner om regler, roller og posisjoner. *Felleskap som bygger på åpne grenser og glede*: var å dele opplevelser, le og tulle og bar ikke preg av forhandlinger, regler og hierarki, men at barna bare ble med og gikk litt ut og inn av leken, uten tydelige grenser for hvem som var innenfor og utenfor. Johansson og Rossel (2021) konkluderer med at barnehagepersonalet bør passe på at alle barn får delta i disse ulike typene felleskap og at de voksne må lære barna å løse konflikter. De fremhevet også at man må jobbe inkluderingsfremmende i hverdagssituasjonene, i tillegg til leke-situasjonene. Disse resultatene var interessante for mitt tema fordi de ulike typer felleskap som barn konstruerer er viktig å ha kunnskap om for å forske på inkluderings og ekskluderingsprosesser.

Fugelsnes (2022) videoobservasjons-studie "Hvordan skaper personalet i barnehagen vilkår for barns fellesskap og tilhørighet?" omhandler voksen-barn interaksjoner i en barnehage. Fugelsnes (2022) studerte hvordan personalet tilrettelegger og gir barna mulighet til å erfare fellesskap og tilhørighet. Hun fant at de ansatte var aktive ved å både oppfordre barna til å inkludere andre og ved at de arrangerte aktiviteter som stimulerte til inkluderende fellesopplevelser for alle barna, som kan beskrives som de Johansson og Rossel (2021) omtalte som *Felleskap som bygger på åpne grenser og glede* i sine observasjoner, som er beskrevet over. Fugelsnes (2022) fremhever den aktive voksenrollen som en betydelig faktor

for inkludering. Voksenrollen er sentral i min studie også, så det gjør Fugelsnes (2022) sin studie aktuell.

Heide og Nicolaisen (2022) sin casestudie: “Barnehagebarn, mobbing og utenforskap- du ser det ikke før du tror det!” om en fem år gammel jente som var utenfor i barnegruppa vektla systematisk observasjon, foreldreinvolvering, barns medbestemmelse, barnesamtaler og voksenrollen for å skape endring. Heide og Nicolaisen (2022) vektlegger at det må helhetlige tiltak til om man skal klare å snu en ekskluderingsituasjon, og å følge barnehagelovens bestemmelse om nulltoleranse for krenkelser, utestenging, mobbing, vold, diskriminering og trakassering (Barnehageloven, 2005, § 41). Heide og Nicolaisen (2022) sin studie valgte jeg å inkludere i mitt prosjekt hovedsakelig fordi den omhandler implementering og hvordan de beskriver at de har latt gitt barnegruppen anledning til å medvirke ved å komme med løsninger til inkludering av jenta.

2.4 Oppsummering av tidligere forskning

Forskningsgjennomgangen som ble presentert i dette kapittelet er utgangspunkt for artikkelutkastet og setter søkelys på at utestenging foregår blant barnehagebarn og også fra personalet. Å erkjenne at ekskludering eksisterer i barnehagen og foregår på flere nivåer kan være første steg i riktig retning mot inkludering. I forskningsrapportene over belyses også hvordan det kan oppleves for barna å bli avvist og ekskludert. Jeg ønsket å finne ut om noe av det ovenstående er representativt i mine undersøkelsesbarnehager eller om deltakerne mine hadde andre oppfatninger. Voksenrollen blir av forskerne i forskningsgjennomgangen fremhevet som vesentlig for å forebygge, oppdage og snu ekskluderingsituasjoner. Voksnes ansvar vektlegges også i mitt prosjekt ved blant annet teorivalg, vinkling av spørsmålene i intervjuguiden og min forforståelse.

3 Teoretisk grunnlag

Følgende emner for teoretisk grunnlag er valgt; inkludering, lek, barns utvikling (4-5 år) og BOF. De er aktuelle som utgangspunkt for utarbeidelsen av intervjuguiden, for forberedelser til intervjuene og for min problemstilling og mine forskningsspørsmål, metode og utvalg.

3.1 Fra integrering til inkludering

I barnehagesammenheng ble integreringsbegrepet på 1970- tallet hovedsakelig benyttet i forbindelse med å *integrere* barn med innvandrerbakgrunn og barn med psykisk

utviklingshemming eller særskilte behov inn i en eksisterende gruppe med “*normale*” barn. Formålet var at *de spesielle* skulle integreres til oss. Med inkluderingsbegrepet på 1990-tallet ble fokuset mer på alle og sammen, at vi inkluderes til hverandre og med en økt aksept av et mangfold bestående av variasjon, ulikhet og bredde (Haug, 2014; Korsvold, 2011). Imidlertid foregår det en diskurs i samfunnet om det fortsatt utelukkes noen grupper i dette «*viet*» som for eksempel barn med alvorlige og sammensatte funksjonsnedsettelse eller diagnoser (Haug, 2014; Nordahl og Knutsen, 2012; Solli, 2017).

I stortingsmelding nr. 41 (2008-2009) er inkluderende fellesskap et sentralt tema og den fremhever barnehagen som en viktig og egnet arena for mangfold og inkludering. Ifølge St. meld. nr. 41(2008-2009) skal barnehagen inkludere alle barn og har et særlig ansvar for å sikre god og tidlig hjelp til barn som har behov for særskilt oppfølging.

Korsvold (2011) hevder at i St. meld. nr. 41(2008-2009) blir *inkludering* benyttet i større grad en *integrering*, men hun stadfester at selv om inkluderingsbegrepet brukes mer markant enn integreringsbegrepet så har St.meld. 41(2008-2009) fortsatt et *de til oss* perspektiv og en inndeling av barn i ulike grupper som er uheldig.

3.1.1 Inkludering er et flertydig begrep i barnehagesammenheng

I Meld. Stort. 6 (2019-2020) beskrives inkludering i barnehagen som at alle barn skal føle seg trygge, erfare at de er betydningsfulle, ha medbestemmelse og oppleve å ha en naturlig plass i fellesskapet.

Begrepet inkludering kan forstås på ulike måter. Det norske akademis ordbok (NAOB, 2023) definerer å inkludere som å ta med som en del av noe, ta med i et fellesskap, medregne og iberegne. I Store norske leksikon (2023) beskrives inkludering som å leve likestilt, ha like rettigheter, regne med, å omfatte eller innbefatte.

Haug (2014) mener at forskere ikke har funnet en felles definisjon på inkludering, og at begrepet er komplekst og komplisert, men at fellesskap, deltakelse, meningsfulle og utviklende erfaringer som gir lærings/mestringsutbytte og demokrati/medbestemmelse er viktige elementer i inkludering. I barnehagen benyttes også inkludering om tidlig innsats, intervensjon og forebygging (Meld. St.6. 2019-2020).

Arnesen (2017) betrakter inkludering som flere dimensjoner som påvirker hverandre. En politisk, en institusjonell, en relasjonell og en etisk dimensjon. Den institusjonelle dimensjonen er aktuell for barnehagebarn, de fleste barn i Norge går i barnehage og tilbringer

mye tid der og barnehagen har overordnede politiske styringsdokumenter. Den relasjonelle og den etiske dimensjonen dreier seg blant annet om barns muligheter til medbestemmelse, deltakelse, tilhørighet, samhandling og mestring i barnehagens fellesskap. Arnesen (2017) hevder at hverdagssituasjonene i barnehagen også er viktige, i tillegg til lek og andre aktiviteter, for å fremme inkludering.

Bae (2011) er i likhet med Arnesen (2017) opptatt av å belyse at samtlige situasjoner hvor voksne har interaksjon med barn i barnehagen er potensielle inkluderingsfremmende situasjoner. Ved at de voksne utøver et romslig samspill som innebærer å praktisere forståelse, anerkjennelse og tålmodighet m.m. i samhandling med alle barn mener Bae (2011) at det vil gi barna grunnleggende kommunikasjons- og relasjonserfaringer. Hun fremhever barnehagelærerens vesentlige rolle som modell ved at de i sin væremåte setter premisser for hvordan møte barn som kan føre til medlæring og holdningsendring.

Solli (2017) mener at om barnehagen er god på inkludering av alle barn så er den god på inkludering av barn med nedsatt funksjonsevne også. Han beskriver at inkludering er et tvetydig begrep, men at det hovedsakelig handler om tilhørighet, deltakelse og oppnåelse av ens potensial i et mangfoldig samfunn, og at barnehagen gir alle barn gode utviklingsmuligheter og mulighet til å bygge opp relasjoner. Solli (2017) vektlegger voksnes kompetanse og han diskuterer problemene i inkluderingsprosessene i barnehagen når barn viser forsøk på å inkludere noen og dette barnet på grunn av enten motoriske eller kognitive evner ikke mestrer å ta imot invitasjonen for å delta. Hva gjør man da? Dette beskrev også informantene mine som en utfordring og det blir omhandlet i artikkelutkastet. Solli (2017) fremhever også foreldrenes medvirkning som vesentlig for inkluderingsarbeidet og det kom også frem i mine intervjuer som en viktig faktor.

3.1.2 Fellesskap, rangordninger, allianser og hierarkier

Tjora (2018) vektlegger fellesskap i inkludering. Det består av samhørighet, samhold og samkvem som innebærer å identifisere seg med hverandre, ha tilhørighet, stå solidarisk sammen og tilbringe tid ved å gjøre noe sammen. Tjora (2018) drøfter videre rang-soner og hierarki og belyser at det er noen som styrer rang-sonene og bestemmer hvor grensene går for å være innenfor og utenfor. Dette har sammenheng med hvem som har høy status i barnegruppa. Han diskuterer hva som skal til for at alle skal føle seg som en viktig del av fellesskapet. Soltvedt (2014) er også opptatt av hvordan noen barnemiljøer kan bestå av allianser, sosiale hierarkier, hvem som bestemmer og hvem som er utenfor og betrakter.

3.1.3 Sammendrag inkludering

Arnesen (2017) og Bae (2011) belyser at alle situasjoner i barnehagen er viktige for å fremme inkludering og fremhever betydningen av den aktive voksne i dette henseende. Solli (2017) fokuserer på at barnehagen skal være et godt sted for alle barn og Soltvedt (2014) og Tjora (2018) beskriver at barnefelleskapet kan bestå ulike maktforhold som styrer hvem som får være med. Disse teoretikernes relevans for min undersøkelse er at deres teorier samsvarer med mitt syn på hva som kan være utfordrende med inkludering og hva som bør vektlegges for å fremme inkludering. Jeg ønsket å undersøke om dette også er representativt for mine informanter i undersøkelsesbarnehagene.

Min forståelse av inkluderingsbegrepet og fundament for denne undersøkelsen er at alle barn som ønsker det bør få oppleve inkludering ved at de er deltagende og medvirkende i et fellesskap og at de får utviklet sin identitet og egenart i sosiale møter med anerkjennende voksne (Alevstad, 2013; Arnesen; 2017; Bae, 2011; Dahlberg, 2001; Solli, 2017).

3.2 Lek og bakgrunn for BOF

Barns rett til lek ble nedfelt i FNs barnekonvensjon som “rett til hvile og fritid og til å delta i lek og fritidsaktiviteter som passer for barnets alder” i 1989 og ratifisert av Norge i 1991 (Barnekonvensjonen, 1989, art.31). Ifølge rammeplan for barnehagen (2017) skal leken ha en sentral plass i barnehagen, og det skal tilrettelegges for at alle barn får delta i varierte lekeopplevelser i et inkluderende miljø. De ansatte skal observere, analysere og støtte leken samt delta og veilede barna i leken (Kunnskapsdepartementet, 2017).

Jeg vil videre referere til noen innflytelsesrike forskere for å forklare grunnlaget for BOF. Soltvedt (2014) var både inspirert og kritisk til disse. Sigmund Freud betraktet hovedsakelig leken med utgangspunkt i at det var en underliggende konflikt mellom barn og foreldre (spesielt mor) og at barnet bearbeidet sine erfaringer med lek (Hart & Schwartz, 2009; Korsvold, 2005; Soltvedt, 2014)

Daniel Stern tolket lek annerledes enn Freud og vektla at leken var spontan, åpen og dialogbasert. Utviklingsaspektet var også vesentlig i Sterns teori (Greve, 2009; Hart & Schwartz, 2009; Soltvedt, 2014;). Jean Piaget (Greve, 2009; McDonald & Topper, 1988; Soltvedt, 2014) er trolig den mest anerkjente innen feltets historie, men er, ifølge Soltvedt

(2014) blitt kritisert for å ikke ha ytt barnet tilstrekkelig rettferdighet ved at lekens mangfold, nyanser og opplevelseshet ikke kommer frem i hans eksperimenter.

Soltvedt (2014) omtaler noen av sine beste erfaringer med BOF som at barn og voksne «finner hverandre i leken». Denne samhandlingen beskriver han som en veksling mellom å ta initiativ, dialog, respekt og støtte. Soltvedt (2014) mener at det er vanskelig å finne en teori eller leketeori som underbygger eller forklarer disse gyldne leke-situasjonene som kan oppstå i BOF. Filosofen og biologen F. J. J. Buytendijk (Öhman, 2012) fremhever barnets frihet og selvrealisering i leken, at det alltid er en mulighet for å starte på nytt, og at om den har et mål så er det innad i leken og ikke bestemt på forhånd eller av voksne. Soltvedt (2014) er inspirert av Buytendijks teorier og støtter hans forklaring på barns dype lek, som en lek med stadige skifter mellom spenning og frigjøring som gir leken drivkraft og beveger den fremover. Soltvedt (2014) mener imidlertid at for å stille seg åpen for barnets skaperglede i lek kan man ikke være for fastbundet av tidligere teorier eller metoder. Og det kan være derfor han var opptatt av at BOF ikke var en metode, men en tilnærming.

Soltvedt (2014) var også inspirert av Eric Homburger Eriksons (Erikson, 1993; Öhman, 2012) forståelse av barns lek som var at leken var barnets middel for å mestre dets indre og ytre verden, ikke så ulikt Freuds syn (Hart & Schwartz, 2009; Korsvold, 2005; Soltvedt, 2014).

Erikson (Erikson, 1993; Öhman, 2012) poengterte hvor viktig leken var for barnets personlige vekst og for miljøet rundt barnet. De psykoanalytiske og eksperimentelle teoretikerne baserte primært sine teorier på observasjoner og eksperimenter av barns alenelek eller lek ved siden av foreldrene og ofte i konstruerte, unaturlige forsøkssettinger. Sosialantropologiske teoretikere ble derimot hovedsakelig opptatt av barns interaksjon med jevnaldrende i lek, i naturlige sosiale arenaer, for eksempel i barnehager (Soltvedt, 2014). Denne samleken mellom barn beskriver Soltvedt (2014) som utviklende, men belyser også at det kan foregå uheldige sosiale spill og leken kan gå «over styr». Uten voksne til stede i leken sammen med barna, kan det oppstå kaos og Soltvedt (2014) mener at utformingen av de sosiale og hierarkiske strukturene i barnegruppen preger leke- og inkluderingskulturen i barnehagene.

3.2.1 BOF som lekende tilnærming

Soltvedt (2014) fremhever å lære barn lekeregler og sosial kompetanse som positivt for å fremme inkludering. Han ser på lek som en rik og nødvendig kommunikasjonsform der interaksjonen og samhandlingen er det vesentlige, og han mener at det er vanskelig å forstå barn om man ikke deltar i lek. For å forstå lekens kompleksitet, må man, ifølge Soltvedt

(2014), ha kunnskap om hvordan leken beveger seg mellom minst to nivåer; *lekens innhold* og *lekens rammer*. Dels er man i lekens uendelige univers som bare fantasien setter begrensninger for hva og hvor man kan være, dels er man her og nå, og trer ut av leken for en stund og planlegger; ved å komme med forslag til endringer og oppklare uenigheter. I denne lekesamhandlingen er kommunikasjon vesentlig.

Ifølge Soltvedt (2014) var antropologen og kommunikasjonsteoretikeren Gregory Bateson (Bateson, 1987) den første som formulerte en teori om disse to hovedområdene i rollelek ved å beskrive selve leken for *tekst* og regiplanet for *kontekst*, der man forhandler om lekens innhold. Rolle- og symbollek kan være komplisert for barn å forstå, fordi den foregår på flere dimensjoner, og barn må mestre kommunikasjonen i leken og meta-kommunikasjonen om leken (Soltvedt, 2014). Det forhandles om innhold, roller og materiell. Det krever språklig, sosial og emosjonell kompetanse hvor man blant annet må mestre turtaking, samarbeid og tåle skuffelsen med å få sine forslag nedstemt. Barn må ha en balanse av selvhevdelse og empati for ikke å bli overkjørt og samtidig kunne lytte til andres forslag. Om man ikke innehar disse egenskapene kan det være vanskelig å komme med i lek eller klare å være i den over tid.

Soltvedt (2014) så tidlig (på 1960-70 tallet) i sin praksis som psykolog og psykoterapeut behovet for andre måter å tilnærme seg barn i vanskelige livssituasjoner på enn den tradisjonelle med å behandle barnet alene og rapportere til foresatte etterpå. Han ønsket å behandle barnet sammen med foreldrene for å kunne intervenere (reagere, gripe inn) i spontane vanskelige situasjoner som oppsto mellom barn og voksne, og utarbeidet derfor BOF- barneorientert familieterapi. I BOF-terapien deltok han i lek i sandkasse sammen med barnet og foreldrene, han med sin egen alter ego figur og familien med sine valgte figurer. Her oppdaget han at leken gjenspeilet barnets indre liv, familiens samspillmønster og at situasjoner man jobbet med i sandkassen ble videreført til det virkelige liv.

Arbeidsmåtene eller tilnærmingene Soltvedt (2014) utarbeidet beskrev han som «terapivettregler», et tankesett med noen holdninger og en måte å forholde seg til og nærme seg barn på i lekesamhandling som fremtrer som det mest grunnleggende i BOF. Lekematerialet og underlag kan variere, det må ikke foregå i sandkasse, men grunnholdningene må man inneha for å utføre BOF.

3.3 Utviklingspsykologi 4-5 år

For å forberede intervjuene og intervjuguiden til barneinformantene i min studie var det behov for å lese teori om barns generelle utvikling i fire –fem års alderen. Ifølge Hake (1999) er det

viktig å ha kunnskap om informantens utvikling. Jeg understreker at denne korte innføringen er generell, at alle barn er forskjellige, og at mine informanter representerer et mangfold av flere nasjonaliteter og med ulike språklige og kognitive forutsetninger.

3.3.1 Kognitive utviklingsstadier

Piaget (Greve, 2009; McDonald & Topper, 1988; Soltvedt, 2014) utarbeidet teorien om hvordan barns evne til å tenke på utformet seg fra fødselen til ca. 15 års-alderen. Det *sensomotoriske* stadiet fra fødsel til 1-2 år, det *pre operasjonelle* fra 2-7 år, det *konkret operasjonelle* fra 7-11 og det *formelt operasjonelle* fra 11-15 år.

Mine barneinformanter er fire og fem år og er i den pre-operasjonelle fasen. Denne periodens siste fase kalte Piaget den intuitive fasen (Greve, 2009; McDonald & Topper, 1988; Soltvedt, 2014). I denne fasen er språkutviklingen betydelig, barna lærer seg å løse problemer, benytte intuisjon, og leken er viktig. Selv om utviklingen av abstrahering (abstrakt tankegang) er underveis i denne fasen er barnet fortsatt opptatt av det konkrete i her og nå situasjoner. Mange barn tenker fortsatt egosentrisk og selvsentrert i denne fasen og det er lettere for de å svare på spørsmål som omhandler seg selv, fordi de svarer ut fra sine egner referanseramme.

I intervjusettingen erfarte jeg at det for noen av barneinformantene var utfordrende å svare på spørsmål som ikke omhandlet dem selv eller som var abstrakte. For eksempel når jeg stilte spørsmålet: «Hvordan tror du jenta har det?» ble det av noen besvart med: «Vet ikke». Og på spørsmålet: «Hva er det viktigste de voksne kan gjøre for at alle barna skal ha det bra i barnehagen?» svarte også mange «Vet ikke». Når jeg stilte det samme spørsmålet med BOF-figurene i en lekende samhandling var det enklere å få svar fordi barna da antagelig lettere kunne relatere seg til situasjonen.

3.3.2 Motorikk

De fleste barn i fire- femårsalderen kan, ifølge Piaget, gjøre flere ting samtidig, fordi kognitive og motoriske ferdigheter utvikles samtidig og motoriske bevegelser er automatisert (Greve, 2009; McDonald & Topper, 1988; Soltvedt, 2014). For eksempel kan de kle på seg imens de prater og leke og snakke samtidig, derfor kunne jeg benytte BOF som tilnærmingssåte i intervjuene ved å benytte konkrete i kombinasjon med samtale. De barna som ikke hadde nådd dette utviklingstrinnet kunne velge utføre en av delene.

3.3.3 Språk

Språkutviklingen har kommet langt i fire-femårsalderen og barn kan benevne de fleste hverdagslige ting rundt seg med riktige lydkombinasjoner og delta i samtaler, også om situasjonsuavhengige emner. De kan fortelle historier og sette ord på egne og andres handlinger og følelser (Rygvoid et al., 2019). Hake (1999) fremhever at man må tilpasse språk og begrepsbruk til barnas alder og utviklingsnivå. Om de ikke vet hva noe heter eller om de undrer seg, så spør de, og spørsmålene er ikke alltid like logiske ut fra et voksenperspektiv

3.4 Oppsummering av teoretiske grunnlag

Jeg har nå presentert stortingsmeldinger og det teoretiske grunnlaget for studien min innen inkludering, lek og utviklingspsykologi (Arnesen, 2017; Bae, 2011; Balke, 1995; Greve et al., 2014; Hake, 1999; Haug, 2014; Korsvold, 2005; Korsvold, 2011; McDonald & Topper, 1988; Nordahl & Knutsen, 2012; Rygvold et al., 2019; Solli, 2017; Soltvedt, 2014; Tjora, 2018). Soltvedts (2014) inspirasjonskilder og beskrivelse av BOF som tilnærningsmåte fant jeg også relevant å utdype her.

4 Forskningsmetode

Forskning er ifølge NESH (2021, s.7): «En kollektiv og systematisk søken etter ny innsikt gjennom bruk av ulike vitenskapelige metoder». Kvale og Brinkmann (2015) beskriver forskningsmetode som en organisert og reflekterende måte å samle inn og analysere forskningsdata på, for å skaffe ny kunnskap. Befring (2015) mener at målet med spesialpedagogisk forskning er å få økt innsikt i barns liv slik at vi kan forbedre praksis.

Det er to overordnede forskningsområder for innhenting av forskningsdata; kvantitative og kvalitative metoder. Formålet med kvantitative metoder er å få et helhetlig overblikk over omfanget av et fenomen. Med et høyt antall tilfeldige utvalgte kasus (deltagere) innhentes dataene via spørreskjemaer og resultatene føres i tallverdier og statistikk som blir generaliserbare (Befring, 2015; Bryman, 2016; Clark, 2021; Nyeng, 2012; Kvale & Brinkmann, 2015).

Kvalitative metoder er mer fleksible, og målet er å få en dybdeforståelse fra noen utvalgte informanter. Disse velges ofte strategisk fordi de kan gi spesifikk kunnskap om temaet det forskes på. I kvalitative studier har forskeren nær kontakt med deltakerne, hovedsakelig via observasjon eller intervju. Resultatene er ikke generaliserbare som ved kvantitative studier, men de kan gi en overføringsverdi (Befring, 2015; Bryman, 2016; Clark et al., 2021; Nyeng,

2012; Kvale & Brinkmann, 2015). Valg av forskningsmetode bør styres av spørsmålene som ønskes belyst i forskningen (Bryman, 2016; Nyeng, 2012). For å få svar på problemstillingen og forskningsspørsmålene mine valgte jeg kvalitativ metode. Jeg ønsket å ha direkte kontakt med informantene mine i deres naturlige miljø; barnehagen.

4.1 Forskningsdesign

4.1.1 Kvalitative forskningsintervju

Ifølge Kvale og Brinkmann (2015) er formålet med det kvalitative forskningsintervjuet å innhente beskrivelser fra intervjupersonens verden og søke forståelse og betydningen av folks erfaringer, opplevelser og deres meninger og holdninger ved å tolke det som blir fortalt. Å få frem betydningen av folks opplevelser blir viktigere enn vitenskapelige forklaringer.

Kvale og Brinkmann (2015) betegner intervjuet som en håndverksmessig samtale der samhandlingen og den faglige kunnskapen og dyktigheten til intervjueren som vises gjennom praktiske ferdigheter og personlige vurderinger er viktigere enn metoden man benytter. De fremhever intervjuerens samspillsevner og at det er viktig å skape en god atmosfære og trygghet så deltakerne kan prate fritt og åpent.

4.1.2 Kvalitativt intervju med voksne

Ifølge Meld. St. 19 (2015-2016), Meld. St. 24 (2012-2013) og St. meld.nr. 41 (2008-2009) er personalet og deres kompetanse den viktigste resursen og enkeltfaktoren for barns trivsel og utvikling i barnehagen. Regjeringens strategi: *Barnehagen for en ny tid. Nasjonal barnehagestrategi mot 2030* (Kunnskapsdepartementet, 2023) hevder at det er godt internasjonalt og nasjonalt dokumentert at ansattes kompetanse er det viktigste for barnehagens kvalitet og har som mål å øke bemanningen og styrke barnehagepersonalets kompetanse.

Å intervju barnehagepersonalet for å få innsikt i deres refleksjoner om hva de fremhevet som vesentlig for å fremme inkludering av alle barn fremsto derfor som viktig for meg. Jeg valgte intervju med fysisk tilstedeværelse da Bryman (2016) fremhever det som best for å få med seg alle nyanser i intervjudeltakernes formidling. Jeg ville ha mulighet til å spørre deltakerne direkte om temaene mine, ha anledning til å stille oppfølgingsspørsmål, benytte BOF-materiellet og observere deltakerne i intervjusettingen for å oppnå en dypere forståelse av deres perspektiver. Det tror jeg ikke jeg hadde oppnådd i samme grad ved bruk av andre metoder eller ved digitalt intervju.

4.1.3 Kvalitativt intervju med barn

Tiller (2006) mener at man kan intervju barn så snart de kan utrykke seg muntlig og at barn helt fra to-tre år alder kan gi god informasjon forutsatt at intervjueren er dyktig og tilpasser metoden til barnets modenhet. Jeg er ikke en erfaren intervjuer, men jeg har gjennomført mange barnesamtaler og er profesjonell i forhold til barn. Tiller (2006) hevder at bare barnet selv kjenner sin virkelighet og vet hvordan det har det og dermed kan fortelle best om den. Spør man foreldre og ansatte blir det annenhåndskunnskap. «Det finnes ingen bedre ekspert på det å være 5 år enn 5-åringen selv» (Tiller, 1991, s.73). Soltvedt (2014) hevder at den beste måten å forstå barn på er å samhandle med barn i lek og observere barns lek, da kan man få tilgang til en rik og nødvendig kommunikasjonsform og innpass i deres verden. Soltvedt (2014, s.203) så nødvendigheten av å endre fokus fra spørsmålet “hvordan vi skal klare å prate med barn?” til “hvordan leker vi med barn?”. Jeg har med bakgrunn i ovenstående valgt en lekende intervjuform.

“Barneperspektivet” er et omdiskutert begrep innen barneforskningen, fordi det antyder at alle barn har like oppfatninger og behov. I stedet for et felles barneperspektiv har hvert barn sitt eget perspektiv (Gullestad, 1991; Kjørholdt, 1991). Når barneperspektivbegrepet likevel blir benyttet av barneforskere er det trolig fordi man ønsker å sette barn i sentrum og få deres beskrivelser og meninger av fenomener fremfor gjennom voksnes referanserammer, så barn kan få større innflytelse (Gullestad, 1991).

I intervju med barn kan man få innsyn i noens barns verden og Løkken og Søbstad (2014) betegner dette som å forsøke å se verden med barnets øyne og å komme nærmere barns synsvinkel. Løkken og Søbstad (2014) mener at å foreta barneintervjuer er en kunst, fordi man må ha observasjonsferdigheter, kommunikasjonsferdigheter, lytteferdigheter, fantasi, være spontan, følsom, ha innlevelsesevne og kunne ta andres perspektiv. Løkken og Søbstad (2014) trekker frem det å lytte, observere blick, ansiktsuttrykk, holdning og kroppsspråk i tillegg til å intervju som viktig for å skape tillit, oppklare misforståelser og få mer dybdeinformasjon.

«Å intervju barn og få frem denne variasjonen av oppfatninger kan skaffe oss beskrivelser som kan belyse og gi oss bedre forståelse av barns ulike måter å tenke på» (Pramling & Doverberg Østberg, 1993, s. 20). Pramling og Doverberg-Østberg (1993) mener innledningen til spørsmålene bør relateres til noe som er kjent for barna og med materiell som understreker

dette, da barn har lettere for å uttrykke sine tanker jo nærmere man er barnets egne opplevelser, de ser og tolker fra sitt ståsted. Ved å benytte BOF mener jeg at jeg gjør det.

Eide og Winger (2003) viser til en fokusendring innen barneforskning og pedagogisk praksis ved at man før innhentet kunnskap om barn fra voksne, men nå betrakter barn som deltagende aktører og meningsberettigede informanter. Eide og Winger (2003) fremhever barns forståelseshorisont som stadig mer interessant og nødvendig for å bedre kvaliteten i barnehagene. Barns meningsutveksling og deres univers må man nærme seg på en ivaretagende måte sier de. Gullestad (1991) mener at observasjon og samtale med barn er fundamentalt og nødvendig i forskning.

I barneforskningen hevder også Hake (1999) at synet på barn som troverdige informanter har endret seg. Tidligere skaffet forskere informasjon om barn fra foreldre og fagpersonell, men nå spør de barnet selv om barnets opplevelser og meninger og stoler på at de er pålitelige og kompetente kilder. Hake (1999) fremhever at man bør være bevisst på at man ikke får fullstendig innsyn i barns verden når de er deltagende i forskning. Kunnskapen blir mer et inntrykk av hvordan vi tror at barn ser verden. Hake (1999) anbefaler kvalitativ metode i forskning på små barn og hun anbefaler og ta utgangspunkt i dagligdagse situasjoner for å komme nærmest barnets opplevelsesverden

4.1.4 Fokusgruppeintervju

Bryman (2016) beskriver fokusgruppeintervjuet som at flere diskuterer spesifikke tema(er) samtidig. Mer enn en person kan kvalifiseres som et fokusgruppeintervju. Bryman (2016) fremhever at intervjupersonene responderer på hverandres utsagn og bygger opp sine synspunkter fra interaksjonen med de andre som det interessante og særegne med fokusgruppeintervjumetoden. Bryman (2016) og Løkken og Søbstad (2014) viser til at moderatoren må observere måten intervjudeltakerne uttrykker seg på i tillegg til det som blir sagt. Tjora (2017) beskriver fokusgruppeintervju som datagenerering med mål om å fange opp flere oppfatninger samtidig, han fremhever også interaksjon mellom gruppemedlemmene som vesentlig. Tjora (2017) mener at i fokusgruppeintervjuet er det lettere å få spontane svar og at gruppedeltakerne sannsynligvis vil oppleve en trygghet i å være flere. Diskusjon er bra, og det er ingen mål om enighet, tvert imot er det å få frem flere ulike synspunkter ønskelig og helst i en rimelig fri samtale som styres inn på temaet igjen av ordstyrer (moderator), gjerne med hjelp av en assisterende moderator. Det ideelle fokusgruppeintervjuet bør ha en avslappet stemning, romslig tidsramme og åpne spørsmål med mulighet for å gå i dybden (Hake,1999;

Halkier, 2016; Kvale & Brinkmann, 2015; Lerdal & Karlsson, 2009; Tjora, 2017).

Digresjoner og uttalelser utenfor emnene kan oppstå, da fokusgruppeintervjuets litt frie struktur kan generere spontane svar og da må man finne en balanse med å tillate disse og samtidig holde seg innenfor innholdet (Bryman, 2016; Kvale & Brinkmann, 2015; Tjora, 2017). Kvale og Brinkmann (2015) beskriver samhandlingen mellom deltakerne som mål og det essensielle i fokusgruppeintervjuer.

4.1.5 Fokusgruppeintervju barn

Tiller (2006) mener at barn allerede fra 3 år kan være gode informanter om metoden og intervjueren er god. Pramling og Doverborg- Østberg (1993, s. 35) hevder at i gruppeintervju vil “barnas svar gi opphav til nye spørsmål og formuleringer” og at man må være bevisst på de beskjedne barna, om de får slippe til.

4.2 Etikk

Forskingsetikk handler om holdninger, kultur og god vitenskapelig praksis som skal bidra til å bevisstgjøre forskerne, og samfunnet generelt om etiske problemstillinger som oppstår som følge av forskning, både til resultatene av forskning og forskning som prosess. Formålet med forskningsetikken er «å fremme fri, god og forsvarlig forskning, og den skal bidra til å konstituere og sikre god vitenskapelig praksis» (NESH 2021). Nyeng (2012) vektlegger forskningsinterne regler og normer som saklighet, åpenhet og redelighet i gjennomføringen og rapporteringen, som jeg har fokusert på. Jeg har vært opptatt av å være refleksiv ved at jeg systematisk har reflektert over erfaringene mine underveis i hele forskningsprosessen (Hake, 1999).

4.2.1 Tillatelser og forskningsetiske retningslinjer for studien

Jeg har fulgt NESH (2021) sine gjeldende forskningsetiske retningslinjer om forskningsetisk samtykke til deltakelse, personvern, anonymisering og andre føringer som gjelder mitt ansvar for alle involverte deltakerne. Ved utførelsen av intervjuguidene vurderte jeg om spørsmålene var forståelige og om de kunne skape ubehag for noen. Jeg ga deltakerne rikelig muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet. Jeg var opptatt av å opparbeide tillit til deltakerne og formidle at det var fullstendig frivillig deltakelse. Jeg innhentet fritt, informert og utvetydig samtykke fra ansatte og barnas foreldre og ga muntlig beskjed om at de kunne avslutte/trekke seg når som helst. Hensynet til individet ble ivaretatt før mitt behov for data ved at jeg observerte informantene og avsluttet når jeg opplevde at de ble ukonsentrerte.

NSD ga tillatelse til studien (vedlegg nr. 16) før jeg startet prosessen med å skaffe informanter. Det tok tid og få tillatelseserklæringen, jeg sendte inn søknadsskjemaet i september 2022 og jeg mottok godkjennelsen i november 2022. Personvernombudet ved HIOF var deltagende ved oppstart av undersøkelsen i diskusjonen om hvordan det var mest etisk forsvarlig å intervju barn.

Under tolkningen av dataene har jeg tilstrebet å gjengi informantenes beskrivelser så nøyaktig som mulig, være ydmyk og ha respekt for deltakerne i bevisstheten i forhold til hvordan det de sier fremstilles. Informantenes anonymitet er ivaretatt ved koder for anonymisering. Jeg er bevisst på forskereffektene om at ønsket resultat kan påvirkes på mange måter og jeg har jobbet systematisk for å unngå dette, likevel kan det skje ubevisst. Noe subjektiv tolkning kan vanskelig unngås fordi jeg har med meg mine personlige holdninger og erfaringer fra et yrkesliv og arbeid med barn som har vært utenfor felleskapet (Nyeng, 2012).

4.2.2 Etiske hensyn med voksne som informanter

Før fokusgruppeintervjuene med de barnehageansatte sendte jeg de informasjon og godkjennesskjemaer (vedlegg nr. 12) på mail. Den inneholdt forespørsel om deltakelse, informasjon om studiens innhold, gjennomføring og formål, behandling og anonymisering av personopplysninger, lydopptak, deres rettigheter til innsyn i dataene samt at de kunne trekke sitt samtykke når som helst om de angret seg. Da jeg hadde innhentet alle de skriftlige godkjennelsene fikk de også tilsendt intervjuguiden med temaene slik at de kunne forberede seg. Gjennomføringen av intervjuene gjorde jeg i deres barnehage slik at de skulle slippe å reise langt og at det skulle oppleves trygt for dem. Deltakerne ga tillatelse til assisterende moderators deltakelse, hennes oppgaver var å skrive og observere (vedlegg 15) og var underlagt de samme etiske føringer som meg.

Før intervjustart gjentok jeg de etiske retningslinjene muntlig og var bevisst på å skape en god atmosfære og gi støttende tilbakemeldinger uten å legge føringer eller gi råd (Kvale og Brinkmann, 2015). Når jeg var ferdig med transkriberingen leverte jeg personlig et eksemplar til hver av informantene slik at de kunne lese igjennom og ha mulighet til å si fra om det var noe de ikke ville ha med eller om det var noe de var uenige i at de hadde sagt. Alle de fem intervjudeltakerne ga tilbakemelding om at de hadde gjennomlest og det var ingen innsigelser på transkriberingen.

Clark et al. (2021) mener at eventuelle negative konsekvenser av deltakelse i forskning bør vurderes. Jeg har reflektert over sannsynligheten for at mine informanter skulle få noen

negative følger av å delta i min undersøkelse og har konkludert med at det har de antagelig ikke. Denne vurderingen baseres på at kommunikasjonen med barnehagen i forkant og i etterkant har vært vennlig og konstruktiv, og det var en hyggelig og engasjert stemning i selve intervjusituasjonen. Personalet uttrykte at deltakelsen i fokusgruppeintervjuet hadde vært lærerik, og at noen av spørsmålene mine hadde gitt de utgangspunkt for refleksjoner om inkluderingssituasjoner som de ikke hadde vært bevisste på før.

Jeg foretok lydopptak av intervjuet på diktafon-appen (Skjema-ID: 300587) på en forsvarlig måte og dataene ble sendt samme dag til Nettskjema/TSD (tjenester for sensitiv data) for sikker oppbevaring av dataene og disse slettes etter at undersøkelsen er avsluttet.

Informantenes navn er kodet med tall fra 1-5.

4.2.3 Etiske hensyn med barn som informanter

Barn har ifølge NESH (2021) særlig krav på beskyttelse og har redusert samtykkekompetanse. Skriftlig samtykke ble innhentet fra foreldrene (vedlegg nr.11) og muntlig samtykke ble innhentet fra barna.

Som en trygghetsfaktor intervjuet jeg flere barn sammen, i deres kjente miljø i barnehagen og jeg gjorde det jeg kunne for at det skulle bli en god opplevelse for dem. Jeg tilpasset situasjonen til de ulike barna jeg hadde foran meg og passet på å ikke stille for vanskelige spørsmål som kunne gjøre barna utilpasse. Jeg avsluttet intervjuene straks jeg observerte at barna ble ukonsentrerte eller ikke svarte innenfor temaet mer. Jeg fikk ikke tillatelse av NSD til lydopptak av barnefokusgruppeintervjuene fordi det kunne komme frem tredjehåndsinformasjon, personopplysninger om andre barn i barnehagen som ikke hadde fått godkjenning av foreldrene til å delta.

4.2.4 Informasjon til barneinformantenes foreldre

Styrerne og barnehagelærerne i barnehagene kontaktet foreldrene og spurte om de vil la sine barn delta i undersøkelsen. Foreldrene fikk skriftlig informasjon i forkant om hvilke temaer jeg skulle snakke med barna om (vedlegg 11), praktisk gjennomføring, innhold og formål med studien og at samtykket når som helst kunne trekkes. Informasjonen inneholdt også behandling og anonymisering av personopplysninger og rett til innsyn i studien. De fikk tilbud om å ta kontakt om de ville se intervjuguide, intervjusvar eller om de ønsket ytterligere informasjon om prosjektet.

To foreldre tok kontakt på mail etter intervjuene og ønsket å vite hva barnet hadde fortalt. Det ga jeg de skriftlig tilbakemelding på, ikke i detaljer med hensyn til barnas integritet og min taushetsplikt og ansvar for barneinformantene. Noen av foreldrene traff jeg når jeg var i barnehagen og da fortalte jeg de om hvordan det hadde gått.

4.3 Vitenskapsteoretisk tilnærming

Det vitenskapsteoretiske utgangspunktet har ifølge Thagaard (2018) betydning for forskerens for forståelse og hva forskeren søker informasjon om. Hvordan forskningsspørsmålene som danner grunnlaget for hvordan spørsmålene i intervjuguiden formuleres styres også av den vitenskapsteoretiske forankringen (Thagaard, 2018).

Intervjustudien har et kvalitativt design og en fenomenologisk-hermeneutisk tilnærming. Jeg ønsket innblikk i intervjupersonenes perspektiver formidlet med deres personlige innfallsvinkler og egne ord. BOF tilnærmingen i den praktiske utførelsen av intervjuene kan beskrives som etnografisk metodetilnærming (Bryman, 2016; Kvale & Brinkmann 2015; Nyeng, 2012). Dette samsvarer med mitt vitenskapsteoretiske syn fordi jeg var innstilt på å tilegne meg ny kunnskap i løpet av undersøkelsesgjennomføringen og jeg opplevde at jeg lærte mer for hvert menneskemøte i denne forskningsprosessen.

I fenomenologisk tilnærming ligger ønsket om å forstå informantenes erfaringer, opplevelser, meninger og holdninger (så langt det lar seg gjøre) og hvordan informantene reflekterer omkring disse (Kvale & Brinkmann, 2015; Tjora, 2017). Deltakernes ståsted og synspunkter er for meg det sentrale. Hermeneutikken i studiet berører fortolkning av mening i hvordan informantene skaper seg forståelse og ser sammenhenger av sin virkelighet på bakgrunn av sine erfaringer og i analysen i drøftingen av det empiriske materialet. Tjora (2017) mener at fokusgruppeintervjuet, ved å fange opp mening fra kommunikasjonen som foregår mellom intervjudeltakerne og ikke bare på direkte svar fra intervjueren, er tett knyttet til symbolsk interaksjonisme og sosialkonstruktivistisk vitenskapssyn. Interaksjonen mellom informantene stimulerer hverandre i en gjensidig prosess ved at de får assosiasjoner som de bygger videre på (Tjora, 2017).

4.4 Abduktiv tilnærming

Tjora (2017) beskriver abduktiv tilnærming som en måte å tenke på og en teorimarinert, kvalifisert gjetning; å stille spørsmål, besvare og begrunne empirien ved hjelp av forskningsspørsmål problemstillingen og teori. Johannessen (2022) betegner abduktiv

tilnærming som en strategi for å utvikle teori fra datamaterialet hovedsakelig, men at empiri og teori også kan forsterke hverandre gjensidig. Min tilnærming til forståelse av empirien er ifølge Johannesen abduktiv. Etter intervjuene leter jeg etter mening og essens i dataene. teorien bidrar til forståelse av empirien, men at empirien kan avvike fra det teoretiske utgangspunktet i større eller mindre grad.

4.5 Datainnsamling

4.5.1 Utvalg

Deltakerne ble rekruttert fra to barnehager i to kommuner. Heretter omtalt som intern og ekstern barnehage. Rekrutteringen foregikk fra november 2022 til januar 2023.

Utvalgsriterierene var for de voksne informantene at de var ansatt (uansett stilling) i barnehage og for barnehagebarna at de var mellom 3-6 år. Det finnes ulike forskningsutvalg i kvalitative metoder. Den mest vanlige er strategisk utvalg, som jeg valgte, fordi jeg ønsket informanter med relevant erfaringsbakgrunn for å kunne uttale seg om mitt tema (Clark et al.; Tjora, 2017).

For å innhente informanter kontaktet jeg lederen av barnehagesektoren i en annen kommune enn der jeg jobber og bor. Jeg fikk godkjenning til deltakelse av fem ansatte. En styrer, to barnehagelærere, en assistent og en fagarbeider. En ansatt ønsket ikke å delta. I januar 2023 hadde 15 foreldre meldt sin interesse og skrevet under samtykkeerklæringen for sine barn. 20 personer var nå inkludert i studien, fem ansatte og 15 barn. Barna var omtrent likt fordelt kjønnsmessig og de var fire og fem år.

Til sammen gjennomførte jeg åtte fokusgruppeintervjuer; Voksenintervjuet og tre barneintervjuer i den eksterne og fire barneintervjuer i den interne. Barnehagebarna ble intervjuet to og tre sammen og de fem barnehageansatte samtidig. BOF ble benyttet som tilnærming i mer eller mindre grad i alle intervjuene.

Jeg benyttet playmobil-figurer som skulle symbolisere mennesker, samt andre konkrete i situasjon 1 (illustrasjon 1.) for å stille (nesten) det samme spørsmålet til barneinformantene som til vokseninformantene. Formålet var å få til en BOF- lekbasert tilnærming med barneinformantene for å få frem deres synspunkter og å stimulere til samspill og fremme diskusjon mellom vokseninformantene.

4.5.2 Fleksibel Intervjuguide

En fleksibel intervjuguide er en liste med temaer eller spørsmål som fungerer som en ramme for intervjuet, man står fritt til å endre på rekkefølgen, stille oppfølgingsspørsmål og klargjøre underveis i intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2015; Tjora, 2017).

Jeg utformet en fleksibel intervjuguide for barneintervjuene (vedlegg nr. 3-9) og en for voksenintervjuene (vedlegg 10). Spørsmålene og BOF-situasjonen (situasjon 1) i intervjuguidene ble utarbeidet på grunnlag av tidligere forskning og teorigrunnlaget som er benyttet i artikkelen, min arbeidserfaring med barn og med utgangspunkt i problemstillingen og forskningsspørsmålene. Temaer i intervjuguidene var blant annet hva barna ønsket fra de voksne for å bli inkludert og hva de voksne mente var primært for å fremme inkludering av alle barn.

De semistrukturerte intervjuguidens fleksibilitet ga rom for at jeg kunne stille utdypende oppfølgingsspørsmål ut fra informantenes innspill og derfor ble den opprinnelige intervjuguiden justert underveis ut fra hva informantene fortalte. Dette gjorde at intervjuene ble varierte.

4.6 Validitet og reliabilitet

4.6.1 Gyldighet

Validitet i kvalitative studier er ifølge Kvale og Brinkmann (2015) den håndverksmessige kvaliteten i forberedelser, utførelse og etterarbeid. Tiller (2006) mener at «hvis vår interesse nettopp er barnets opplevelse og barnets tolkning, kan kriteriet for validitet vanskelig hentes fra andre enn barnet selv» (Tiller, 2006, s. 16).

Pramling og Doverborg-Östberg (1993) og Tiller (2006) mener at om intervjueren aktivt lytter og observerer barna under intervjuet er det det lettere å tolke svarene, fordi man får et helhetsinntrykk og utfyllende informasjon. Det ble viktig å fokusere på i mine intervjuer. For å sikre validitet i barnefokusgruppeintervjuene hvor jeg ikke kunne ta lydopptak stilte jeg oppfølgingsspørsmål.

Barnas intervjurespons kan grovt inndeles i tre ulike fremgangsmåter; noen besvarte spørsmål som «seg selv» ved at de svarte muntlig på alle spørsmålene uten å røre BOF-materialet som sto på bordet. Andre (de fleste) besvarte spørsmålene med en kombinasjon, både ved å bevege/snakke via playmobil-figurene med lekestemme og sin egen stemme. Dette samsvarte godt med det Soltvedt (2014) beskriver som «glidende overganger mellom lek og samtale».

Den tredje fremgangsmåten barna responderte på var via leken, da «måtte» jeg flette inn spørsmålene via leken og de svarte med playmobil-figurene i leken. Alle tre fremgangsmåtene fremsto som like «sanne», og at barnet fikk formidlet det de ville si. Fordi jeg tok notater for hånd, måtte jeg regelmessig be informantene gjenta seg, og da gjorde de det med nesten samme handlinger/ord. Det tolket jeg som en bekreftelse på at de mente det de hadde sagt.

4.7 Gjennomføring av fokusgruppeintervjuene med ansatte

Intervjuene ble gjennomført i januar 2023. Barnehagepersonalet ble intervjuet sammen på sin arbeidsplass, og intervjulengden var 105 minutter. Jeg hadde mottatt skriftlig samtykkeerklæring av alle. Jeg tilstrebet å ivareta alle informantene med å gi god informasjon i forkant av intervjuet, både skriftlig og muntlig og åpne for spørsmål. Under intervjuet var jeg opptatt av å gi støttende verbale og nonverbale tilbakemeldinger og å stille oppfølgingsspørsmål ut fra hva informantene fortalte. Som en introduksjon til temaet, spurte jeg først hva de la i begrepet *inkludering*. De svarte forsiktig: alle skal bli sett og hørt, lyttet til, ha medbestemmelse, tilhøre felleskapet, og ha trygghet og relasjon til barn og voksne. Voksenansvar ble også uttrykt (se vedlegg nr. 10). Med dette hadde informantene oppsummert essensen i det teoretiske grunnlaget for studien. Men det var når jeg tok frem BOF- materialet, ba intervjudeltagene velge seg en alter-ego-figur hver, satte «sandkassen» og barnefigurene på bordet mellom oss og stilte spørsmål 2 om situasjon 1 (den samme situasjonen som jeg åpnet barneintervjuene med), at dialogen mellom informantene begynte å flyte. De pratet lenge og intenst om Situasjon 1, hadde lange replikker og kom tilbake til den ved flere anledninger under intervjuet. Alle fem var delaktige og de utfylte hverandres setninger. De benyttet playmobil-figurene aktivt til å understreke sine poenger med. V5 utalte: “den situasjonen i sandkassa kunne vi ha snakket om på mange planleggingsdager”. Videre gjennomføring av fokusgruppeintervjuet er beskrevet ytterligere i vedlegg 1.

4.8 Gjennomføring av fokusgruppeintervjuer med barnehagebarna

Fokusgruppeintervjuene med barnehagebarna ble gjennomført i januar og februar 2023. Jeg benyttet BOF i varierende grad ut fra etiske vurderinger underveis. Jeg lot barna styre formidlingsmåten selv: om de ville benytte figurene, fortelle med ord eller en kombinasjon. Soltvedt (2014) mener at overgangen mellom samtale og lek kan være uklare: «Av och till ligger en leksekvens nära ett samtal, och av och till kan ett samtal likna en lek. Ibland kan ett samtal mynna ut i lek. Ibland kan lek mynna ut i samtal” (Soltvedt, 2014, s. 203). Dette fikk jeg erfare i intervjuetsettingen med barna. Jeg befant meg i dette grenselandet mellom

samtale/intervju og lek. Jeg tilstrebet meg å følge et av BOF-prinsippene: å skape en best mulig samhandlingssituasjon for de barna man til enhver tid er sammen med. Det at barn kan ha kort oppmerksomhetsspenn og plutselig ikke vil svare, var jeg forberedt på. Derfor startet jeg alltid med Situasjon 1/spørsmål 1, som jeg anså som det viktigste spørsmålet i forhold til min problemstilling, og det ble besvart av alle. Ingen barn avsluttet intervjuet. 13 av 15 barn ville være lenger etter at jeg sa at intervjuet var ferdig for å leke med figurene eller prate. Videre gjennomføring av barnefokusgruppeintervjuene er beskrevet ytterligere i vedlegg 1.

4.9 Asymmetrisk maktforhold i fokusgruppeintervjuene

Uansett hvor god atmosfære moderatoren klarer å skape i fokusgruppeintervjuene vil det eksistere en asymmetrisk maktrelasjon mellom intervjueren og deltakerne, fordi intervju er annerledes enn dagligdagse samtaler mellom likestilte samtalepartnere (Hake, 1999; Kvale og Brinkmann, 2015). Moderatoren har en agenda og styrer temaet og spørsmålene i sin ønskede retning og bestemmer hva som skal utdypes og tolkes av intervjuene i ettertid. Denne asymmetriske maktrelasjonen vil være enda mer fremtredende med barn som intervjudeltagere og viktig å være seg bevisst (Hake, 1999; Østrem, 2012).

4.10 Analyse

4.10.1 Tematisk analyse

Datamaterialet ble analysert med tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006). En stegvis metode for å redusere, organisere, kategorisere, analysere og rapportere kvalitative forskningsdata. De seks stegene er: transkribering, koding, foreløpige temaer, kritisk gjennomgang av temaene, navngi temaene og utforme endelig tekst. Målet er å identifisere sentrale områder i empirien og finne mening slik at resultatet blir en rik fortolkning av ulike aspekter fra datasettet. Både hovedtrekk og særegenheter i datamaterialet er viktig å frembringe, og å veksle på å fremstille disse (Anker, 2020; Befring, 2015; Braun & Clarke, 2006; Bryman, 2016; Clark et al., 2021; Kvale & Brinkmann, 2015; Larsen, 2017; Tjora, 2017).

Jeg valgte tematisk analyse fordi den er fleksibel, oversiktlig og gir et godt grunnlag for systematisering av historiene i datamaterialet. Videre hjalp den meg til å finne essensen i informantenes fortellinger.

Tjora (2017) mener at analysefasen krever at forskeren bruker sin intellektuelle kapasitet og kreativitet til det fulle. Analyseprosessen ble gjennomført med problemstillingen og

forskningsspørsmålene som utgangspunkt og refleksjonen var det essensielle. Jeg benyttet kun manuelle fremgangsmåter under analyseringen, som forløp slik:

4.10.2 Første analysefase, transkribering

Notatene fra barnefokusgruppeintervjuene ble skrevet over til PC og lydfilen fra voksenfokusgruppeintervjuet ble transkribert verbatim samme kveld og dagene etter gjennomføringene for å ha intervjuopplevelsene friskt i minnet. Samlet datamateriell ble 56 renskrevne/transkriberte sider (16603 ord) som ble til minst 30 koder, som deretter ble redusert til 14 temaer. Temaene er grunnlag for resultater og diskusjon i artikkelutkastet. Målet i denne fasen var å bli godt kjent med datamaterialet, gjengi informantenes svar så presist som mulig for å få et solid grunnlag for videre analyseprosess.

Transkriberingen fra voksenfokusgruppeintervjuet var en møysommelig prosess som tok flere dager og krevde gjentatte gjennomhøringer av lydfilen. Det resulterte i 25 sider utskrevet materiale (8448 ord). Opptaket hadde generelt tydelig lyd kvalitet, men to av deltagere hadde like stemmer og en snakket lavt, noe som bød på utfordringer når jeg skulle skrive det ordrett ned (verbatim).

Datamaterialet fra barnefokusgruppeintervjuene besto av håndskrevne notater, nedskrevet på papiirutskrifter av intervjuguiden. Jeg valgte håndskrift fordi PC eller I-Pad kunne gi en "avstand" til barneinformantene. Notatene renskrev jeg på PC fortløpende, etter hvert gjennomførte intervju, da observasjonene og inntrykkene var ferske. Det ble 31 sider (8155 ord). Videre tok jeg utskrifter og leste datamaterialet nøye.

4.10.3 Andre analysefase, koder

Grovkodingen endte opp i en liste med valgte koder som jeg samlet i kodegrupper. Jeg ville ikke lage for enkle koder, fordi da kan konteksten forsvinne (Bryman, 2016).

Anker (2020) er også opptatt av denne sammenhengen og mener at uttalelsenes kontekst er viktig å reflektere over og vel så viktig som antall ganger det nevnes. Jeg tok vare på all Corpus data i tilfelle jeg skulle trenge noe senere. Målet i denne fasen var å kode, systematisere og samle all aktuell data under hver kode. Tjora (2017) påpeker betydningen av å få frem hva informanten sier, og ta vare på detaljene i hvert utvalgte intervjuutdrag.

Leting etter og fastsetting av koder gjorde jeg ved å skrive ned foreløpige funn, det jeg under intervjuet og transkriberingen tolket som informantenes hovedbudskap. Jeg klippet, limte og lagde store plansjer (Figur 4 i vedlegg 19). Jeg forkortet de ved å fjerne fyllord, redigerte lange replikker, registrerte gjentakelser og fjernet det som ikke svarte til problemstillingen. Eksempler på koder var “tett på barna”, “relasjon”, “inkludering er voksnes ansvar”, “forutsetninger for inkludering” og “foreldrenes rolle”. Disse ble bearbeidet videre (se figur 2, skjematisk oppsett under og i vedlegg 19).

Jeg klippet ut alle spørsmål og svar, samlet alle svarene under spørsmålene ved å lime de på store plansjer (vedlegg 19) for oversikt over materialet. Videre lagde jeg koder fra barnas utsagn og handlinger som “Ønsker voksne i nærheten”, “barn de ikke vil leke med”, “strategier for å komme med i lek” og “empati osv. som jeg videreutviklet videre (se figur 3, skjematisk oppsett under og i vedlegg 19).

4.10.4 Tredje analysefase, grovkategorisering av temaer

Grovkategoriseringen fra andre analysefase (koder) ble tolket om til seks temaer fra barnefokusgruppeintervjuene og åtte fra voksenfokusgruppeintervjuene. Temaene fant jeg ved å lete etter det jeg synes var mest fremtredende i det informantene formidlet i forhold til problemstillingen. Noen temaer hadde jeg allerede tenkt på siden gjennomføringen av intervjuene og andre ble laget under analysen. De fleste ble omformulert flere ganger for å best favne intervjupersonenes fortellinger. Målet i denne fasen var å utforme kodene til temaer, se etter spesielle uttalelser som skilte seg ut eller gjentakelser, samt samle all relevant data under hvert tema.

4.10.5 Fjerde, femte og sjette analysefase. Gjennomgang, navngiving og ferdigstilling av temaene i skjemaer, og som overskrifter

I fjerde analysefase gikk jeg kritisk gjennom temaene ved å vurdere om de fungerte i forhold til de kodede utdragene og datasettet fra tidligere nivåer. Jeg forsikret meg om at det var sammenheng innenfor hvert tema og klare skiller mellom dem.

Femte analysefase dreide seg om å lete etter kjernen i poengene og søke etter lignende uttalelser og felles meninger, både mellom ansatte og mellom voksne og barn. Mønstre som gikk igjen. Videre så jeg etter spenninger, noe som skilte seg ut eller ulike synspunkter (Tjora, 2017). Jeg utarbeidet skjemaer og forsikret meg om at det var relevans mellom endelige temaer og problemstilling og forskningsspørsmål.

I den sjette analysefasen benyttes de utvalgte temaene som overskrifter, med tolkning og informantenes sitater under. Målet i denne fasen er at endelig bidrag av eksempler skal være overbevisende, forklarende og gi fylldige, detaljerte beskrivelser av datasettet samt gi validitet og rapportere deltakernes fortellinger (Anker, 2020; Befring, 2015; Braun & Clarke, 2006; Bryman, 2016; Clark et al., 2021; Kvale & Brinkmann, 2015; Larsen, 2017; Tjora, 2017).

4.10.6 Tolke koder til tema

Jeg foretok først «klipp og lim metoden» (se Figur 4 i vedlegg 19) som gjorde at jeg ble godt kjent med, og fikk god oversikt over alt datamaterialet. Jeg så imidlertid nødvendigheten av systematiserte skjemaer og derfor utarbeidet jeg disse to tabellene. De viser fremgangsmåten jeg benyttet for å finne temaer i datamaterialet i henholdsvis voksenfokusgruppeintervjuet og barnefokusgruppeintervjuene, og hvordan jeg kontrollerte om temaene hadde relevans til forskningsspørsmålene. Jeg viser her to eksempler fra hver tabell. For fullstendige tabeller se vedlegg 19.

Figur 2. Fra koder til temaer – voksne.

KODER	HVORDAN JEG FANT DE	TEMAER	RELEVANS TIL FORSKNINGS-SPØRSMÅL
Relasjon Felles opplevelser Omsorg Samspill	Informant V2 vektla (og ble støttet av de andre deltakerne) betydningen av solide voksen-barn relasjoner som grunnlag for inkludering.	Å skape grobunn for inkludering gjennom relasjonelle opplevelser	Forsknings spørsmål 4: <i>Hva fremhever de barnehageansatte som mest vesentlig for å fremme inkludering?</i>
Tett på Observasjon Følge med	Koden ble uttalt flere ganger	Betydningen av at voksne er tett på barna	Forskningsspørsmål 4

Jeg valgte å utføre et eget skjema med temaene fra barnefokusgruppeintervjuene også:

Tabell 3. Fra koder til temaer – barn.

KODER	HVORDAN FANT JEG DE	TEMAER	RELEVANS TIL FORSKNINGSSPØRSMÅL
Barn er naturlig inkluderende Empati	Dette tolket jeg ut fra handlingene de utførte i BOF-lek og av innholdet i svarene de ga.	Barns iboende ønske om å være inkluderende	Forskningsspørsmål 1: <i>Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?</i>
Barn ønsker nære voksne Barn mener at voksne må involvere seg og hjelpe barn som er utenfor	Alle barna flyttet de voksne BOF-figurene nærmere sandkassen, bort til det ekskluderte barnet	Betydningen av å ha voksne i nærheten	Forskningsspørsmål 2 og 3: <i>Hvilke forventninger har barnehagebarna til de voksnes involvering i inkluderingsprosessene?</i> <i>Hvordan opplever barnehagebarna at de voksne opptrer i forhold til inkludering?</i>

Kodene og temaene som relateres til forskningsspørsmålene 2 og 3 var utfordrende å plassere, fordi det var vanskelig å tolke om barna fortalte ut fra erfaringer eller ønsker. I artikkelutkastet har jeg valgt å fjerne forskningsspørsmål 3 grunnet dette.

4.11 Resultater av intervjuer

Resultatene fra fokusgruppeintervjuet med de ansatte presenteres her i form av følgende temaer:

1. Å skape grobunn for inkludering gjennom relasjonelle opplevelser

2. Betydningen av at voksne er tett på barna
3. Hvordan forsikrer man seg om at alle barn er inkludert?
4. Felles forståelse for at inkludering er en kontinuerlig prosess
5. Ansattes kompetanses betydning for å fremme inkludering i barnehagen
6. Hvordan hjelpe barn som er eller står i fare for å bli ekskludert?
7. Involvering av foreldre i inkluderingsprosessene
8. System og ledelses innflytelse på inkludering

Resultatene fra fokusgruppeintervjuene med barnehagebarna presenteres her i form av følgende temaer:

1. Barns iboende ønske om å være inkluderende
2. Betydningen av å ha voksne i nærheten
3. Barns strategier for å inkludere andre og seg selv
4. Inkluderende lekemateriell
5. Barn som blir ekskludert
6. Barns meninger om hvordan voksne kan inkludere barn

Tolkningen av empirien fremstilles i diskusjonsdelen i artikkelutkastet hvor temaene blir diskutert i lys av tidligere forskning og teorigrunnlaget. Der benytter jeg forskningsspørsmålene som overskrifter.

4.12 Oppsummering kvalitativ metode

Jeg har nå redegjort for metodevalg: kvalitative fokusgruppeintervjuer kombinert med BOF, semistrukturerte intervjuguider og tematisk analyse. Jeg er bevisst på at informasjonen jeg får i intervjuene er personenes beskrivelser av deres virkelighet, som blir tolket av meg i intervjusettingen, under transkriberingen og datanalysen. Jeg foretar noen valg, bevisste og ubevisste. I intervjusettingen får man et innblikk i andres verden og man kan ikke vite hva andre tenker. (Bryman, 2016; Kvale & Brinkmann, 2015; Tjora, 2017).

5 Diskusjon

Som spesialpedagog møter jeg daglig barn som utsettes for ekskludering og negativ omtale av ansatte, det samme beskriver Lund et al. (2015). Dette understøtter også resultater fra min studie: barn opplevde å bli krenket av andre barn, oversett av foreldre og negativt stigmatisert av ansatte. Flere av barna har vedtak om spesialpedagogisk hjelp (Barnehageloven, §31-35), og er sårbare fordi de har diagnoser og/eller atferd som er utfordrende: utagering eller

innadvendthet, høyt eller lavt aktivitetsnivå som gjør voksne i villrede, og andre barn usikre. Her viser jeg til egenskaper hos barnet selv, som forståelig nok er vanskelig å forholde seg til, men situasjonen blir ikke bedre om vanskene forsterkes ved ekskludering. Min undersøkelsesbarnehage løste slike utfordringer på en forbilledlig måte vet at de satte barnets beste i sentrum. Mine vokseninformanter omtalte spesialpedagogen som en resursperson med en lekende tilnærming, og de fortalte hvordan de unngikk stigmatisering ved at spesialpedagogen jobbet på avdelingen og grupper. Spesialpedagogisk arbeid kan implementeres i allmennpedagogikken for å fremme inkludering og forebygge stigmatisering og ekskludering.

Mine funn om foreldreinvolvering viser hvordan barnehagen løste ekskluderingsutfordringer ved å ansvarliggjøre og konfronterte foreldrene ved direkte kommunikasjon: «Ditt barn er med på å plage et annet barn», «Jeg ser at du ikke hilser på dette barnet i garderoben», «Kan dere veksle på hvem dere inviterer med hjem?», «Fremm gjerne de som er utenfor» osv. Dette tette barnehage-hjem samarbeidet, og helhetlige inkluderingsarbeidet bedret situasjonen for flere ekskluderte barn. Dette fikk meg til å undre meg over om noen barnehager er for «snille» i foreldresamarbeidet, vi vil jo ha fornøyde foreldre?

Det er vesentlig for å fremme inkludering at barn som har behov for spesialpedagogisk hjelp (Barnehageloven, §31-35), får dette, for å styrke deres leke- og relasjons kompetanse, språk og selvbilde. Vokseninformantene fortalte om store utfordringer med et barn som fikk avslag på søknad om spesialpedagogisk hjelp. Med gjeldende grunnbemanning var det utfordrende å inkludere dette barnet som hadde behov for mye støtte.

6 Oppsummering og avsluttende refleksjoner

6.1 Studiens begrensninger

BOF i barnefokusgruppeintervjuene resulterte i et fint lekende samspill og gjorde at spørsmål og svar ble tydelig illustrert. BOF i voksengruppeintervjuene engasjerte til diskusjon og deltakerne benyttet figurene aktivt.

Under barnefokusgruppeintervjuene var det utfordrende å kombinere skriving, BOF og intervju. Om jeg hadde fått tillatelse til lydopptak av NSD (2022) kunne jeg ha konsentrert meg 100% om interaksjonen med barna.

Barn kan ha en svak språkforståelse selv om de har et rikt ordforråd og det kan ha vært tilfelle for noen av mine barneinformanter. Alle barna i min studie hadde et tilsynelatende godt verbalt språk, men jeg vil hevde at konkrete og figurer som ble benyttet i intervjuene ga en ekstra forståelse av spørsmålene og støtte til deres forklaringer.

Barn i 4-5 årsalderen kan ha en livlig fantasi og det må tas hensyn til i intervjuene i forhold til validiteten i dataene. Jeg opplevde likevel at jeg klarte å skille mellom når barneinformantene svarte på spørsmålene og når de var i fantasiverden selv om vi hadde en lekende samhandling.

6.2 Studiens bidrag til ny kunnskap

Foreldrenes påvirkning på inkluderingsprosessene i barnehagen kan være et viktig moment for å fremme inkludering av alle barn, forutsatt et det implementeres slik undersøkelsesbarnehagen gjorde det.

Den helhetlige kompetansehevingen av personalet denne barnehagen hadde gjennomført, med fokus på voksnes absolutte ansvar for relasjoner og inkludering fremsto lovende og virkningsfull. Studien underbygger voksen-barn relasjonens betydning og lekens sentrale rolle for barn. Å snakke barnet inn og leke barn inn i samspill kan.

Barna viste tydelig at de ville ha de voksne i nærheten, og at de mente at voksne skulle hjelpe barn som ble ekskludert. De ansatte vektla også betydningen av å være tett på barna for å kunne forsikre seg om at samspillet mellom barna var positivt for alle, og at de kunne passe på at ingen ble ekskludert, det er aktuelt i forhold til strategiplanen *Barnehagen for en ny tid mot 2030* (Kunnskapsdepartementet, 2023) som skal bedre kvaliteten i barnehager med kompetanseheving og økt bemanning.

Forskningsartikkelen kan være nyttig for samfunnets profesjonelle praksiser fordi den kan gi innsikt i barns opplevelser om inkludering og ekskludering som kan ha relevans for andre innenfor barnehagefeltet.

Funnene fra min undersøkelse kan være nyttige for å forstå barns perspektiv og kan gi innsikt som kan hjelpe barnehagen å utvikle tiltak for å forebygge og håndtere ekskludering blant barn. BOF som tilnærmingstype i intervjuer har så vidt jeg vet ikke vært benyttet før. Det kan være et bidrag til ny kunnskap og en måte å få frem barnets stemme på.

6.3 Egen forskerrolle

Det var interessant å bruke BOF i intervjusettingene og jeg opplevde at jeg fikk god kontakt med informantene. Selv om jeg var spent i forkant merket jeg underveis i intervjuene at jeg mestret det jeg hadde lest i litteraturen om fokusgruppeintervju: å oppsummere, oppklare, stille oppfølgingsspørsmål, gi støttende nonverbale ytringer og å vente tålmodig på svar. Jeg klarte også å unngå å komme med råd og det oppsto samtale og diskusjon mellom deltakerne som er en av intensjonene med fokusgruppeintervjuer.

Dette masterprosjektet har vært en krevende, men spennende prosess. Jeg har fått fordype meg i et tema jeg er engasjert i, og jeg ville ikke vært foruten. Jeg avslutter nå med et sitat fra utstillingen til Grayson Perry, Nasjonalmuseet i Oslo: «Innafor og utafor» mars 2023: “Det er trygt å tilhøre et felleskap der vi deler de samme normene med likesinnede. Samtidig markerer dette avstand til de som står utenfor fellesskapet. Det kan i verste fall føre til ekskludering og konflikt.”

(Avdeling formidling og publikum ved Nasjonalmuseet, 2023)

Illustrasjon 2

Illustrasjon 3

Illustrasjon 2 viser at de voksne snakker barnet inn i lek. Illustrasjon 3 viser at den voksne leker barnet inn.

Referanser

- Alvestad, M. (2013). *Barn, barndom og barnehage*. Gyldendal Akademisk.
- Anker, T. (2020). *Analyse i praksis: En håndbok for masterstudenter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Arnesen, A.- L. (2017). Inkludering: Perspektiver på inkludering i barnehagefaglige praksiser. I A.-L. Arnesen (Red.), *Inkludering: Perspektiver i barnehagefaglige praksiser* (2. utg. s.19-35). Universitetsforlaget.
- Arnesen, A.- L. (2017). Inkludering i det utdanningspolitiske barnehagelandskapet. I A.-L. Arnesen (Red.), *Inkludering: Perspektiver i barnehagefaglige praksiser* (2. utg. s. 69-92). Universitetsforlaget.
- Bae, B. (2010). *Samspill mellom kulturer: Barnehagens formidling og bruk av kultur*. Universitetsforlaget.
- Bae, B. (2011). Gjensidige inkluderingsprosesser-muligheter i dagligdagse samspill i barnehager. I T. Korsvold (Red.), *Barndom-barnehage-inkludering* (s.104-129). Fagbokforlaget.
- Balke, E. (1995). *Småbarnspedagogikkens historie: Forbilder for vår tids barnehager*. Universitetsforlaget.
- Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehager* (LOV-2005-06-64). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/2005-06-17-64>
- Barnekonvensjonen. (1989). *Konvensjonen om barnets rettigheter* (20-11-1989). Lovdata.
<https://lovdata.no/traktat/1989-11-20-1>
- Bateson, G. (1987). *Steps to an ecology of mind: collected essays in anthropology, psychiatry, evolution and epistemology*. Jason Aronson.
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Cappelen Damm Akademisk.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5. utg.) Oxford University Press.

- Clark, T., Foster, L., Sloan, L., & Bryman, A. (2021). *Bryman's social research methods* (6. utg.). Oxford University Press.
- Dahlberg, G., Moss, P., & Pence, A. (2001). *Ethics and politics in early childhood education*. Routledge Falmer.
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. (2021). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*.
<https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiskeretningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>
- Den norske akademis ordbok (NAOB). <https://naob.no/ordbok/inkludere>
- Eide, B. J. & Winger, N. (2003). *Fra barns synsvinkel. Intervju med barn: metodiske og etiske refleksjoner*. Cappelen Akademisk.
- Erikson, E. H. (1993). *Barnet och samhället*. Natur og kultur.
- Fugelsnes, K. (2022). Hvordan skaper personalet i barnehagen vilkår for barns felleskap og tilhørighet? *Nordisk Barnehageforskning*, 19 (2), 71-87. DOI: [10.23865/nbf.v19.242](https://doi.org/10.23865/nbf.v19.242)
- Greve, A. (2009). *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Pedagogisk Forum.
- Greve, A. (2010). Lekens betydning for barnehagebarnas inkludering. *Nordic Early Childhood Education Research Journal*, 3(1), 30-47.
- Greve, A., Jansen, T.T. & Solheim, M. (2014). *Kritisk og begeistret: Barnehagelærernes fagpolitiske historie*. Fagbokforlaget.
- Gullestad, M. (1991). Hva legger jeg i begrepet barneperspektiv? *Barn*, 9 (1), 63-70.
- Hart, S. & Schwartz, R. (2009). *Fra interaksjon til relasjon*. Gyldendal.
- Hake, K. (1999). Barneperspektivet- en forskningsstrategi. I C. L. Christensen (Red.), *Barn, unge og medier: Nordiske forskningsperspektiver*. Nordicom.
- Halkier, B. (2016). *Fokusgrupper* (3. utg.). Samfundslitteratur.
- Haug, P. (2014). Et krevende begrep. I T. Nordahl & O. Hansen (Red.), *Inkludering*. Gyldendal Akademisk.

- Hegna, K. E., & Farstad, F. (2018). Inkludering av barn med spesielle behov i barnehagen: En kvalitativ studie av spesialpedagogers erfaringer. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 4(1), 1-14.
- Heide, B. & Nicolaisen, R. (2022). Barnehagebarn, mobbing og utenforskap - du ser det ikke før du tror det. *Spesialpedagogikk* 4-14.
- <https://www.utdanningsnytt.no/barnesamtale-fagartikkel-mobbing/barnehagebarn-mobbing-og-utenforskap-du-ser-det-ikke-for-du-tror-det/323849>
- Høgskolen i Østfold. (2022/2023). Forskningsetiske retningslinjer for Høgskolen i Østfold. <https://www.hiof.no/for-ansatte/arbeidsstotte/forskningsstotte/regelverk-personvern%20og-etikk/forskningsetikk/>
- Johannesen, L. E. F. (2022). Utenfor akademia: mot en utvidet forståelse av “abduktiv analyse” og teoriutvikling. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 6(2), 1-16.
- <https://doi.org/10.18261/nost.6.2.4>
- Johansson & Rossel. (2021). *Social Sustainability through Children's Expressions of Belonging in Peer Communities: Politics of Belonging: Promoting children's inclusion in educational settings across borders* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Stavanger.
- Kjørholt, A. T. (1991). Romantiske frihetslengsler og nostalgisk søken etter en tapt barndom, eller nye erkjennelsesdimensjoner? *Barn*, 9 (1), 66-70.
- Korsvold, T. (2005). *Barn og barndom i velferdsstatens småbarnspolitik*. Universitetsforlaget.
- Korsvold, T. (2011). Barndom-barnehage-inkludering. I T. Korsvold (Red.), *Barndom-barnehage- inkludering* (s. 9-31). Fagbokforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. (2023). *Barnehagen for en ny tid. Nasjonal barnehagestrategi mot 2030*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/5bf0d0ed9f7442cdbe630c749abb8959/no/pdfs/barnehagen-for-en-ny-tid.pdf>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagen: Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Udir.
- <https://www.udir.no/contentassets/5d0f4d947b244cfe90be8e6d475ba1b4/rammeplan-for-barnehagen---bokmal-pdf.pdf>

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Gyldendal Norsk Forlag.
- Larsen, A.K. (2017). *En enklere metode: veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Lerdal, A., & Karlsson, B. (2009). Bruk av fokusgruppeintervju. *Sykepleien forskning*, (3), 172–175. <https://doi.org/10.4220/sykepleienf.2008.0036>
- Lund, I. (red.), Godtfredsen, M., Helgeland, A., Nome, D. Ø., Kovac, B., V & Cameron, D., L. (2015). *Hele barnet, hele løpet; Mobbing i barnehagen*. [Forskningsrapport]. Kai Hansen trykkeri.
- <https://viewer.ipaper.io/Fjuz/foreldreutvalgene/fub/hele-barnet-hele-loepet/?page=1>
- Løkken, G. & Søbstad, F. (2014). *Observasjon og intervju i barnehagen*. (4. utg.). Universitetsforlaget.
- McDonald, W.J., & Topper, G.E. (1988). Focus-Group Research With Children: A Structural Approach. *Applied Marketing Research*, 28, 3-11.
- Meld. St. 6 (2019-2020). *Tett på-tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO*. Regjeringen.no
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/3dacd48f7c94401ebefc91549a5d08cd/no/pdfs/stm201920200006000dddpdfs.pdf>
- Meld. St. 19 (2015-2016). *Tid for lek og læring: Bedre innhold i barnehagen*. Det kongelige kunnskapsdepartement.
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/cae152ecc6f9450a819ae2a9896d7cf5/no/pdfs/stm201520160019000dddpdfs.pdf>
- Meld. St. 24 (2012-2013). *Framtidens barnehage*. Det kongelige kunnskapsdepartement.
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/2e8ad98938b74226bc7ff395839434be/no/pdfs/stm201220130024000dddpdfs.pdf>
- Nergaard, K. (2020). *Jevnaldningsavvisninger og empati i barns lek og samspill: En hermeneutisk-fenomenologisk studie*. [Doktorgradsavhandling]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Nettskjema diktafon- app. (09.01.2023). Universitetet i Oslo.

<https://www.uio.no/tjenester/it/adm-app/nettskjema/hjelp/diktafon.html>

Nordahl, T. & Knutsen, G. (2012). Inkludering av barn med funksjonsnedsettelse-
utfordringer og muligheter i barnehagen. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 96(3)

Nyeng, F. (2012). *Nøkkelpbegreper i forskningsmetode og vitenskapsteori*.
Fagbokforlaget.

Pramling, I. & Doverborg-Östberg, E. (1993). *Å Forstå barns tanker: En metodikk om å
intervjue barn* (2. utg.). Pedagogisk forum.

Rygvdal, A.-L., Garmann, N. G., Torkildsen, J. V. K., & Næss, K.-A.B. (2019).
Språkforstyrrelser hos barn. I R. Tangen (Red.), *Spesialpedagogikk* (6. utg. s. 301-
337). Cappelen Damm Akademisk.

Solli, K.-A., (2017). Inkludering i barnehagen i lys av forskning. I A.-L. Arnesen (Red.),
Inkludering: Perspektiver i barnehagefaglige praksiser (2. utg. s. 36- 68).
Universitetsforlaget.

Soltvedt, M. (2014). *BOF- Barnorientert familjeterapi*. Mereld forlag.

St. meld. nr. 41(2008-2009). *Kvalitet i barnehagen*. Det kongelige kunnskapsdepartement.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/78fde92c225840f68bce2ac2715b3def/no/pdfs/stm200820090041000dddpdfs.pdf>

Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitative metoder* (5. utg.).
Fagbokforlaget.

Tiller, P. O. (1991). Barneperspektivet: Om å se og bli sett: Vårt perspektiv på barn eller
omvendt? *Barn*, 9(1), 72-77.

Tiller, P. O. (2006). Barn som sakkyndige informanter. *Barn*, 24(2), 15-39.

Tiller, T. (1999). *Aksjonslæring: Forskende partnerskap i skolen*. Høyskoleforlaget.
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2008092904086?page=51

Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Gyldendal.

Tjora, A. H. (2018). *Hva er fellesskap*. Universitetsforlaget.

Tursunovic, M. (2002). Fokusgruppsintervjuer i teori och praktik. *Sociologisk Forskning*, 39 (1), 62-89. <https://doi.org/10.37062/sf.39.19429>.

Utdanningsforskning.no (2023) *Tidsskriftet Spesialpedagogikk*
<https://utdanningsforskning.no/kilderpersoner/forskningsressurser/spesialpedagogikk/>

Utdanningsnytt.no (2023). *Forfatterveiledning*
<https://www.utdanningsnytt.no/spesialpedagogikk/forfatterveiledninger/111178>

Öhman, M. (2012). *Det viktigste er å få leke*. Pedagogisk forum.

Østrem, S. (2012). Barnet som subjekt: *Etikk, demokrati og pedagogisk ansvar*. Cappelen Damm Akademisk.

Vedlegg

Vedlegg	Navn	S. tall
Vedlegg 1	Gjennomføring av fokusgruppeintervjuene med ansatte og barn	44
Vedlegg 2	Informasjon til barna før fokusgruppeintervjuene	46
Vedlegg 3	Intervjuguide barn, med svar. Første fokusgruppeintervju i intern barnehage	47
Vedlegg 4	Intervjuguide barn, med svar. Andre fokusgruppeintervju i intern barnehage	52
Vedlegg 5	Intervjuguide barn, med svar. Tredje fokusgruppeintervju i intern barnehage	56
Vedlegg 6	Intervjuguide barn, med svar. Fjerde fokusgruppeintervju i intern barnehage	62
Vedlegg 7	Intervjuguide barn, med svar. Første intervju i ekstern barnehage	69
Vedlegg 8	Intervjuguide barn, med svar. Andre fokusgruppeintervju i ekstern barnehage	76
Vedlegg 9	Intervjuguide barn, med svar. Tredje fokusgruppeintervju i ekstern barnehage	81
Vedlegg 10	Intervjuguide for fokusgruppeintervjuet med ansatte i ekstern barnehage, med transkriberte svar, gjennomlest og godkjent av alle vokseninformantene	85
Vedlegg 11	Informasjons- og godkjennelsesskriv foreldre	111

Vedlegg 12	Informasjons- og godkjennelsesskriv ansatte	114
Vedlegg 13	Temaer/intervjuguide sendt til ansatte før gjennomføringen av fokusgruppeintervjuet	117
Vedlegg 14	Takkebrev til foreldrene	119
Vedlegg 15	Informasjon sendt til assisterende moderator før fokusgruppeintervjuet med ansatte	120
Vedlegg 16	Tillatelse fra NSD (SIKT)	124
Vedlegg 17	Mail fra personvernombud HIØ	128
Vedlegg 18	Tabell for noen databaser og søkeord	131
Vedlegg 19	Fra koding til temaer i analyseprosessen	132
Vedlegg 20	Prøvefokusgruppeintervju barn	136
Vedlegg 21	Ekstra BOF-materiell til bruk i barnefokusgruppeintervjuene	138
Vedlegg 22	Forfatterveiledning til tidsskriftet Spesialpedagogikk	139

Figurer

Figur	Navn	S. tall
Figur 1	Databaser og søkeord	131
Figur 2	Fra koder til temaer – voksne	132
Figur 3	Fra koder til temaer – barn	133
Figur 4	Klipp og lim – fra koder til temaer	135

Vedlegg 1

Gjennomføring av fokusgruppeintervjuene med ansatte og barn

Ansatte:

Gjennomgang av godkjennelsesskjemaene, informasjon om etiske retningslinjer og for gjennomføring av fokusgruppeintervjuene. Jeg hadde med en assisterende moderator til å ta notater og observere interaksjonen mellom deltakerne. Hun fikk skriftlig og muntlig informasjon om sine oppgaver, temaet og taushetsplikt i forkant (se vedlegg nr.15) og det ble tatt lydopptak med diktafon-appen som ble lagret i nettskjema /TSD. Jeg mener at jeg fikk meget rikholdig data og svar på problemstillingen og forskningsspørsmålene. Intervjuet varte i ca. 1 time og 45 min.

Barn:

Barnefokusgruppeintervjuene ble fordelt over flere dager. Jeg avklarte med barnehagene hvilket tidspunkt på dagen barna var mest opplagte, og jeg var opptatt av at de ikke skulle gå glipp av noe annet morsomt eller viktig på avdelingen. Det største etiske dilemmaet under intervjuperioden ble hva jeg skulle svare de barna som ikke hadde tillatelse fra foreldrene til å bli intervjuet. Flere spurte om de også kunne få være med. Jeg intervjuet alle 15 barna som jeg fikk tillatelse til. To barn var ikke til stede da jeg skulle gjennomføre intervjuene i den eksterne barnehagen, så jeg dro tilbake og intervjuet disse to ved en senere anledning. Intervjuene foregikk i barnas kjente omgivelser, i barnehagene, og barna ble hovedsakelig intervjuet parvis, ved en anledning var de tre sammen. Varighet var fra 10 til 30 minutter med et gjennomsnitt på 20 minutter. Alle barna ble intervjuet sammen med noen fra sin avdeling for å gjøre intervjuet tryggt og i forkant av intervjuene var jeg litt på avdelingene for å gjøre barna litt kjent med meg.

En barnehagelærer fulgte barna inn på kontoret og de fikk tilbud om at hun skulle være der under intervjuet, et barn i ekstern barnehage ønsket det. Før intervjuet spurte jeg om navn og alder. Noen ville skrive navnene sine selv for å vise meg (disse ble anonymisert før jeg forlot barnehagen). Barna fikk videre god informasjon om at det var frivillig å være der og frivillig å svare, og at de kunne avslutte om de ville det, når som helst. Vi snakket om hva et intervju er og at ingen svar var feil eller riktige (se vedlegg nr. 2) Alle barna i alle intervjuene fikk den samme introduksjonen.

Om jeg skal forsøke meg på en inndeling så ble intervjuene gjennomført på tre hovedmåter: Etter introduksjonen av situasjon 1 hvor jeg forklarte konteksten og viste handlingen med dukkene på regiplanet stilte jeg spørsmål 1: «Hva synes dere/ønsker dere at de voksne skulle ha gjort da?». Noen svarte i samtaleform uten bruk av figurene og de fortsatte å svare på spørsmål under hele intervjuet og rørte ikke figurene. En annen variant var en kombinasjon, de svarte på noen spørsmål og lekte litt innimellom med figurene/illustrerte svarene med figurene og da fulgte jeg opp deres initiativ. En tredje måte var at jeg, for å få svar på spørsmålene mine valgte å leke de inn via figurene (se barneintervjuguidene med svar, vedlegg nr. 3-9).

Hadde jeg hatt videoopptak av intervjuene hadde det vært utrolig interessant å analysere disse ulike intervjuprosessene. Nå har jeg bare mine notater og subjektive opplevelser av intervjusettingen, fordi jeg ikke fikk tillatelse til lydopptak av NSD. Intervjuene ble ulike fordi barna hadde varierte måter å løse de på og det var også et av målene mine, at barna skulle forme intervjusettingen slik de ønsket. Jeg brukte den samme semistrukturerte intervjuguiden i alle intervjuene, og startet alle med å gi den samme informasjonen og introduksjon av situasjon 1. men det ble som beskrevet over ulik fremdrift og ulike oppfølgingsspørsmål utfra hva barna fortalte. Jeg valgte også å avslutte intervjuene når jeg observerte at barna ble ukonsentrerte, eller bare sluttet å svare, derfor ble ikke alle (de siste) spørsmålene besvart av alle informantene.

De to som ikke spurte om å være lenger var de to siste som ble intervjuet, og da var de andre barna på avdelingen på vei ut for å ake, så jeg tror det var et dårlig tidspunkt å intervju de på.

Under intervjuene passet jeg på hvordan barna hadde det. To barn var tause under intervjuene, men jeg observerte de nøye underveis, og registrerte at de smilte og fremsto tilfredse. Jeg spurte også eksplisitt om de ville gå tilbake på avdelingen, de ristet på hodet da.

Det viste seg at barna (og de voksne) relaterte seg til figurene, noen ønsket også figurer som lignet seg selv eller representerte andre i barnehagen

Jeg har valgt å nummerere barna fra 1-15 for anonymisering. Nummereringen er uavhengig av rekkefølgen jeg intervjuet barna i. Jeg har ikke gitt noen ytterligere informasjon om barna enn at de var omtrent like mange gutter og jenter og at de var 4 og 5 år.

Vedlegg 2: Informasjon til barna før fokusgruppeintervjuene

(To-tre barn intervjues sammen, alder er fra 4 til 5 år i to barnehager).

Før intervjuet:

- Jeg møter i barnehagen og blir henvist til egnet intervjurom. Får godkjennelsesskjemaene fra foreldrene
- Forbereder situasjon 1 til spørsmål 1(BOF-materialet) og plassering så jeg sitter overfor barna
- Tegner kart for barnas koder
- Jeg presenterer meg på avdelingen og er der litt for å gjøre barna trygge
- En ansatt følger oss til intervjurommet (blir der om nødvendig)
- Snakker om hva et intervju er
- Forklarer hva svarene deres skal brukes til
- Tydeliggjør at det ikke er noen rette eller gale svar
- Forklarer at vi prøver å snakke en av gangen, men at alle skal få si det de vil si
- Åpner for spørsmål fra informantene om prosessen
- Forklarer handlingen i situasjon 1

Under intervjuet:

- Vær oppmerksom på barnets mimikk og kroppsspråk og om det oppstår ubehag i situasjonen
- Still oppfølgingsspørsmål ut fra det barnet forteller: fortell mer! Si noe mer om det e.l.
- Oppfordre de til å vise med BOF-materialet om de vil (konkreter/figurer).
- Oppfordre alle til å svare

Vedlegg 3: Intervjuguide barn med svar. Første fokusgruppeintervju i intern barnehage

Navn/alder/plassering i intervjusituasjonen (anonymiseres før jeg drar fra barnehagen)

Barn 1: gutt 5 år

Barn 2: jente 5 år

M: moderator

Intervjuet var første intervju i denne interne barnehagen.

Illustrasjon 1.1.

Situasjon 1.

To barn sitter i sandkassen i barnehagen og leker, en jente får ikke være med (hun har spurt og fått nei). Hun sitter med ryggen til de andre utenfor sandkassen. De voksne står et stykke unna (illustrasjon nr.1.1)

Forklarer situasjonen og setter frem figurene, sier at de kan snakke eller vise med figurene.

Stiller spørsmål 1

Spørsmål 1:

Hva synes dere de voksne skulle gjort da?

Svar (prøv å beskriv handlinger, kroppsspråk, mimikk, stemmeleie, osv. i tillegg til svaret)

Barn 2: *da måtte hun gå å si det til mammaen sin*

M: måtte hun? Men, hvis dette var de voksne i barnehagen? Hva synes dere de skulle gjort da? (viser voksenfigurene på nytt og spør hver enkelt barn)

Barn 1: *si til voksen*

M: Kan du vise meg?

Barn 1: tar jentefiguren som sitter utenfor sandkassen og går bort til voksenfigurene

M: hva skulle hun sagt til de voksne da?

B 1: *vet ikke*

B 2: *at de derre som leker i sandkassa sa nei*

M: at hun skulle sagt det?

Barn 2: *mm*

M: Hva synes du barn 1?

Barn 1: *jeg synes at det var slemt gjort*

M: du synes det var slemt gjort av de å si nei?

M: Hva synes du den voksne skulle gjøre da?

Barn 2: *da måtte voksne gå bort til de*

M: hvordan da??

Barn 2: med en voksenfigur går hun mot sandkassen og sier: *dere må dele, dere som er i sandkassen!* Gir en bøtte til barnet utenfor

M: sa de noe mer?

Barn 2: *da måtte voksne si hvorfor sa dere nei da?*

M: Hva tror dere barna svarte da?

Barn 1: *æææ*

Barn 2: *vet ikke*

Spørsmål 2:

Hvordan tror dere at jenta, hun som ikke fikk være med å leke hadde det inni seg?

Barn 2: *vet ikke*

Barn 1: *jeg vet heller ikke*

Vet ikke du heller? Nei.. (jeg venter litt)

Barn 2: *jeg vet!*

M: *Ok.?*

Barn 2: *Eeem, em, em, fordi de ville leke aleine!*

M: *så du tror at de ville leke alene?*

Barn 2: *mm*

M: *men hvordan tror dere at hun hadde det når de sa nei da?*

Barn 2: *da tror jeg hun begynte å gråte da*

M: *ja, mm*

Spørsmål 3:

Har noen av dere opplevd det selv? Å ikke få være med i lek eller å ikke ha noen å være sammen med når dere hadde lyst?

Barn 2: *jeg får lov til det alltid jeg*

M: *du også?*

Barn 1: *ja*

M: *Så bra*

Spørsmål 4:

Men hvis det var sånn at dere hadde lyst å være med i en lek og ikke turte å spørre? Hva hadde dere gjort da?

Barn 2: *da måtte vi bare spørre dem allikavel*

M: *Måtte bare ha spurt?*

Barn 2: *Mm.. alikkavel*

M: *Spurt de barna?*

Barn 2: *mm*

Spørsmål 5:

Tror dere at alle barna på deres avdeling (navn på avdeling) har noen å være sammen med når de vil?

Barn 1: *ja*

Barn 2: *ja*

Spørsmål 6:

Hva gjør dere om noen barn går alene? Om det ser ut som om de ikke har noen å være sammen med?

Barn 2: *da må vi spørre om vi kan være med*

M: *ja, men hvis noen andre barn, hvis hun her da, eller han (viser med figurene) går alene og ikke har noen å leke med, eller ser litt lei seg ut, hva kan dere gjøre da?*

Barn 2: *jeg vet ikke, vet du barn 1?*

Barn 1: *nei*

Barn 2: *Kan jeg bli med å leke må man si da*

Barn 1: *jeg svarer ja*

Spørsmål 7

Hva gjør du/dere om du ser et annet barn i barnehagen som ser lei seg ut eller gråter?

Spørsmål 8

Hva mener du/dere er det viktigste de voksne i barnehagen kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra og trives (ha noen å leke med, være glade)

Barn 1: *vet ikke*

Barn 2: *jeg vet heller ikke*

Spørsmål 9

Hvem vil du helst leke med i barnehagen?

Barn 2: *jeg liker å leke med alle jeg*

Barn 1: *jeg liker å leke med (guttenavn)*

Jeg avsluttet intervjuet her fordi barna virket ikke interessert i å svare på flere spørsmål, de ville leke litt fritt med figurene

Spørsmål 10

Er det noen du ikke vil leke med i barnehagen?

Spørsmål 11

Noe mer dere vil fortelle om?

1. Begge barna mente at den voksne skulle ha grepet inn i situasjonen og hjulpet jenta som ikke fikk være med i leken. Barn 2 viste med BOF-materialet hvordan hun ville ha håndtert situasjonen som voksen, ved å gi bøtte til jenta utenfor sandkassen og snakke med de andre barna om å dele.
2. Barna var ikke sikre på hvordan jenta som ikke fikk være med i leken hadde det, men Barn 2 antok at hun kunne ha begynt å gråte.
3. Ingen av barna hadde opplevd det selv å ikke få være med i lek eller ikke ha noen å være sammen med.

Spørsmål	Svar fra Barn 1	Svar fra Barn 2
Spørsmål 1: Hva synes dere de voksne skulle gjort da?	Si til voksen	Går bort til barna med en voksenfigur og sier at de må dele og gi en bøtte til barnet utenfor. Si "hvorfor sa dere nei da?"
Spørsmål 2: Hvordan tror dere at jenta som ikke fikk være med å leke hadde det inni seg?	Vet ikke	Tror at hun begynte å gråte
Spørsmål 3: Har noen av dere opplevd det selv? Å ikke få være med i lek eller å ikke ha noen å være sammen med?	Ja	Ja

Vedlegg 4: Intervjuguide barn, med svar. Andre fokusgruppeintervju i intern barnehage

Navn/alder/plassering i intervjusituasjonen (anonymiseres før jeg drar fra barnehagen.)

Barn 3: jente fem år

Barn 4: gutt fem år

M: moderator

Intervjuet var andre intervju i denne interne barnehagen

Illustrasjon 1.1.

Situasjon 1.

To barn sitter i sandkassen i barnehagen og leker. En jente får ikke være med (hun har spurt og fått nei). Hun sitter med ryggen til de andre utenfor sandkassen. De voksne står et stykke unna (illustrasjon nr.1.1)

Setter frem figurene, forklarer situasjonen, sier at de kan bruke figurene til å vise med om de vil eller fortelle og stiler spørsmål 1:

Spørsmål 1:

Hva synes dere de voksne skal gjøre i denne situasjonen?

Svar (prøv å beskriv handlinger, kroppsspråk, mimikk, stemmeleie, osv. i tillegg til svaret)

Barn 3: tar den ene barnefiguren som sitter i sandkassen, sier *nei!!*

M: Hva skal han gjøre da?

Barn 3: spørre en voksen

M: Kan du vise meg?

Barn 3: tar en voksenfigur, går mot jenta utenfor sandkassen og sier med lekestemme: *hei, får du ikke bli med i sandkassen?*

Barn 4: med barnefiguren utenfor sandkassen: *nei*

M: Hva synes du barn 4?

Barn 4: *spørre en som heter* (sier navnet på en ansatt på avdelingen)

De vil leke situasjon 1 med meg, men at det er en gutt og en spesiell voksen i barnehagen.

Barn 3: sier med voksenfiguren til gutten: *jeg skal si til de at du får være med*

Barn 3: til de i sandkassen: *han får lov til å være med* (med streng stemme til de to barna i sandkassen)

M: med guttefiguren: **De sier ja, men så går de bare fra meg igjen**

Barn 3: *KOM HIT DERE TO, GUTTEN FÅR LOV TIL Å VÆRE MED* (med langsom, enda strengere og tydelig stemme).

Evaluerings, oppsummering:

Replikken til barn 3 i situasjon 1 var akkurat det et barn i den andre barnehagen (B11) foreslo at de voksne kunne gjøre i en lignende ekskluderingsituasjon: **si det bitte litt strengere** til de som utestengte.

Spørsmål 2:

Hvordan tror dere at jenta som fikk nei har det?

Barn 3: *vet ikke, vet du barn 2?*

Barn 4: *nei*

Spørsmål 3

Har noen av dere opplevd dette selv? Å ikke få være med i lek eller å ikke ha noen å være sammen med når dere hadde lyst?

Barn 3:

Barn 4:

Spørsmål 4

Hva skulle du ønske at de voksne i barnehagen gjorde for å hjelpe deg da? Om dette skjer med deg eller noen andre barn?

Barn 3:

Barn 4: vet ikke helt, si til voksen, jeg får ikke bli med

Spørsmål 5

Har alle barna på deres avdeling (navn på avdelingen/ i deres barnehage noen å leke med/være sammen med når de vil?

Barn 3: *nei*

Barn 4:

Spørsmål 6

Hva gjør dere om noen barn går alene ute eller inne? Om det ser ut som om de ikke har noen å være sammen med.

Barn 3: jeg har alltid gått til en voksen

Barn 4: vet ikke

Spørsmål 7

Hva gjør du/dere om du ser et annet barn i barnehagen som ser lei seg ut eller gråter?

Hva gjør de voksne?

Barn 3: trøster og sier går det bra

Barn 4:

Spørsmål 8

Hva mener du/dere er det viktigste de voksne i barnehagen kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra og trives (ha noen å leke med, være glade)

Barn 3:

Barn 4:

Spørsmål 9

Hvem vil du helst leke med i barnehagen?

Barn 4: sier et guttenavn

Barn 3: sier et jentenavn

Spørsmål 10

Er det noen du ikke vil leke med i barnehagen?

Barn 4: *jeg vil ikke leke med (nevner et barn på avdelingen)*

Barn 3: *hun gjør litt slemme ting noen ganger*

M: som hva?

Barn 4: *slår meg og løfter meg*

M: har dere prøvd å si fra om det?

Barn 3: *Jeg har prøvd å si fra mange ganger*

M: hjelper det da?

Barn 3: *Nei, det hjelper ikke så mye*

Spørsmål 11

Noe mer dere vil fortelle om?

Vedlegg 5: Intervjuguide barn, med svar. Tredje fokusgruppeintervju i intern barnehage

Navn/alder/plassering i intervjusituasjonen (anonymiseres før jeg drar fra barnehagen.)

Barn 5: gutt fem år

Barn 6: gutt fem år

M: moderator

Intervjuet var tredje intervju i den interne barnehagen

Illustrasjon 1.1.

Situasjon 1.

To barn sitter i sandkassen i barnehagen og leker. Et barn får ikke være med (har spurt og fått nei). Hen sitter med ryggen til de andre utenfor sandkassen. De voksne står et stykke unna (illustrasjon nr.1.1)

Setter frem figurene, forklarer situasjonen samtidig leker jeg handlingen med figurene, sier at de kan bruke figurene til å vise med om de vil eller fortelle og stiller spørsmål 1:

Spørsmål 1:

Hva synes dere de voksne skulle gjort da?

Svar (prøv å beskriv handlinger, kroppsspråk, mimikk, stemmeleie, osv. i tillegg til svaret)

Begge sitter helt stille og lytter og ser oppmerksomt på når jeg forteller/viser

Barn 5: *vet ikke ...*

Barn 6: *ehm..å si... at alle får bli med*

M: kan du vise meg, med den voksne, hva du synes?

Barn 6: *å si at alle får bli med*

M: den voksne skal si...**Barn 6 avbryter:** *alle skal bli med!* **M:** at alle skal bli med?

M: Sier den voksne det til de? (peker på de to i sandkassen)

Barn 6: *Ja! Den sier det til de som sitter der*

Barn 5: *alle får bli med* (med mørk stemme med voksenfiguren til de to barna i sandkassen)

Barn 6: går bortover til sandkassen med en voksenfigur og sier til de to barna med lekestemme: *alle får bli med*

Barn 6: Hvem er egentlig de der tre voksne?

M: det kan dere bestemme, jeg tenkte de voksne i barnehagen

Barna leker en stund og diskuterer hvem de voksne skal være, navngir tre voksne i barnehagen. Begge barna sier med de tre ulike voksenfigurene flere ganger *alle får bli med*

M: Om de to i sandkassa sier at de vil leke i fred da? Eller går fra han etter en stund? (Jeg viser/leker situasjonen med alle barnefigurene) **hva skal de voksne gjøre da, med han som sitter igjen alene?**

Barn 5: *vet ikke*

Barn 6: *gå å spørre noen andre om noen andre vil leke med han*

M: At de voksne spør noen andre barn?

Barn 6: *gå å spørre selv*

M: at han skal gå å spørre selv?

Barn 6: *Ja*

Barn 6: *Men egentlig? Vet du det?*

M: Nei, jeg spør fordi jeg ønsker å vite hva dere mener

Barn 6: *hey, hva er det der i esken?* (oppdager esken med flere Bof-figurer og jeg tar den frem)

M: det er flere figurer

Barn 5: *vi trenger flere mennesker!*

Barn 6: *ja, for han må jo spørre noen andre å* (holder han som var utenfor)

M: Hvis de sier nei også da?

Barn 6: *vi finner noen andre igjen!*

M: spørre igjen og igjen og igjen helt til noen sier ja?

Barn 6: *Ja, jeg sa jo nettopp ja!* (glad, ivrig stemme)

M: hva synes du da barn 5?

Barn 6: *vet ikke*

De leker en stund med figurene og de sier blant annet: skal vi leke sammen? Ja!!

Spørsmål 2:

Hvordan tror dere at han som ikke fikk være med hadde det inni seg når de sa nei?

Barn 5: *husker ikke*

Barn 6: *vet ikke..*

M: Hva tror dere da?

Barn 5: *vet ikke*

Barn 6: *hvis jeg tenker..*

M: ja, prøv å tenk litt..

Barn 5: *går det an å ta av håret?* (På figuren)

Barn 6: ler

M: jeg har ikke prøvd

M: Hvordan tror dere han har det? Viser figuren som er utenfor

Barn 6: *hysj! jeg bare tenker på deres stemmer når dere bare snakker!*

M: Ok, vi er stille litt vi da (hvisker)

Barn 6: *jeg tenka at si det til en voksen og så vet jeg ikke hva*

M: si det til en voksen...

De er mest opptatt av å leke med figurene nå så jeg spør ikke videre

Spørsmål 3

Har noen av dere opplevd dette selv? Å ikke få være med i lek eller å ikke ha noen å være sammen med når dere hadde lyst?

Barn 5: *går til noen andre*

Barn 6: *alle har sagt det nesten*

M: Alle har sagt nei til deg?

Barn 6: *mm*

M: Hvordan var det da?

Barn 6: *vet ikke... at.. hmm.. jeg bare spurte en annen*

M: så fikk du ja?

Barn 6: *jah, (navn) og de andre vennene mine som... de sier jo ja, nesten alltid.. men (navn) sier ikke ja*

M: har du også opplevd dette barn 1? at du spør også får du ikke være med?

Barn 5: *ja, det er også (navn og navn) som sier nei*

M: Hva gjør du da?

Barn 5: *Går til noen andre og leker*

Spørsmål 4

Hva skulle du ønske at de voksne i barnehagen gjorde for å hjelpe deg da? Om dette skjer med deg eller noen andre barn?

Barn 6: *ordner opp selv! (med tøff stemme) ikke sant barn 1?*

Barn 5: *ja*

M: tenker dere at det er helt greit å ordne opp selv, eller skulle dere ønske at de voksne hjalp dere å finne noen andre å leke med?

Barn 6: *ordner opp selv*

M: du liker det best?

Barn 6: *Ja!! Ordne opp selv, ordne opp selv, ordne opp selv (synger og hopper med figuren sin)*

M: Hva synes du da barn 5?

Barn 5: *samme som barn 2*

Spørsmål 5

Har alle barna på deres avdeling (navn på avdelingen/ i deres barnehage noen å leke med/være sammen med når de vil?

Barn 5: *husker ikke helt*

Barn 6: *alle, eller...jeg har ikke sett om alle har leket og sånn..så vet ikke*

Spørsmål 6

Hva gjør dere om noen barn går alene ute eller inne? Om det ser ut som om de ikke har noen å være sammen med.

Barn 5: *det vet jeg ikke faktisk*

Barn 6:

Jeg velger å «leke inn» spørsmålene videre

Spørsmål 7

Hva gjør du/dere om du ser et annet barn i barnehagen som ser lei seg ut eller gråter?

M: med barnefigur: nå gikk likesom han her og var lei seg fordi han ikke hadde noen å være sammen med..

Barn 5: *da ville jeg bare gjort sånn (går bort til gutten med sin figur) hei! vil du bli med å leke?*

Barn 6: *ja!*

Hva gjør de voksne?

B 5: *Vet ikke*

Spørsmål 8

Leker spørsmålet som en samlingsstund, jeg er voksen og barna er seg selv:

Hva mener du/dere er det viktigste de voksne i barnehagen kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra og trives (ha noen å leke med, være glade)

Barn 6: *jeg synes de skulle være strenge på de som slår og gjør vondt mot andre, med en voksenfigur: hallo! det er ikke lov til å dytte! Jeg mener voksne må passe på barn*

M: hva mener du barn 5?

Barn 5: *samme som barn 6*

M: Akkurat det samme som barn 6?

Barn 5: *og være med å leke ute*

M: at de voksne skal være med å leke ute?

Barn 5: *mm*

Spørsmål 9

Hvem vil du helst leke med i barnehagen?

Barn 6: nevner mange gutter

Barn 5: nevner en gutt

Spørsmål 10

Er det noen du ikke vil leke med i barnehagen?

Barn 2:

Barn 1:

Spørsmål 11

Noe mer dere vil fortelle om?

Vedlegg 6: Intervjuguide barn, med svar. Fjerde fokusgruppeintervju intervju i intern barnehage

Navn/alder/plassering i intervjusituasjonen (anonymiseres før jeg drar fra barnehagen.)

Barn 7: jente fire år

Barn 8: jente fem år

M: moderator

Intervjuet er det fjerde intervjuet i den interne barnehagen

Illustrasjon 1.1.

Situasjon 1.

To barn sitter i sandkassen i barnehagen og leker. Et barn får ikke være med (har spurt og fått nei). Hen sitter med ryggen til de andre utenfor sandkassen. De voksne står et stykke unna (illustrasjon nr.1.1)

Setter frem figurene, forteller/leker situasjonen. Sier at de kan bruke figurene til å vise med om de vil eller fortelle og stiller spørsmål 1:

Spørsmål 1:

Hva synes dere de voksne skal gjøre i denne situasjonen?

Svar (prøv å beskriv handlinger, kroppsspråk, mimikk, stemmeleie, osv. i tillegg til svaret)

Barn 8: *og så sa de ja* (ivrig, peker hun på de to i sandkassen)

Svarer før jeg fikk fortalt ferdig situasjon og stillet spørsmålet, jeg kom til der han spurte om han fikk være med: *kan jeg få leke med dere?...*

M: **det var veldig snilt av deg at du ville at de skulle si ja, men hvis vi leker nå at de sa nei, hva synes dere at de voksne skulle gjort**

Barn 8: *nei, de sa ja*

M: **du vil at de skal si ja?**

Barn 8: *ja, og da sa de alle at de fikk lov å bli med.*

Leker situasjonen med figurene, barn 2 er veldig opptatt av at de sier ja. Jeg fletter det likevel inn etter hvert, at de sier nei, for å få svar på spørsmålet mitt og barn 2 svarer:

Barn 8: *kjefte*

Kjefte på?

Barn 8: peker på de to i sandkassen

Hva synes du barn 1?

Barn 7: *ja*

M: Er du enig det?

Barn 7: *Ja.*

M: hva skulle de voksne sagt da?

Barn 7: *nei..*(blir avbrutt av barn 2)

Barn 8: med voksenfigur: *dere kan ikke gjøre det, dere må leke med han med en gang!*

(streng stemme)

M: hva om de svarte nei? Vi vil leke i fred? Eller gikk avgårde...

B 8: *Aldri at dere skal gå, da må vi kjefte* (med streng stemme med voksenfiguren)

M: synes du også at de voksne skulle være så strenge barn 7?

Barn 7: Ja, stopp, stopp, du må ikke.. (med figuren mot de to i sandkassen)

Barn 8 avbryter og det blir en litt voldsom lek med politi osv. som ikke har relevans til spørsmålene eller problemstillingen min

Spørsmål 2:

Hvordan tror dere at han som ikke fikk være med hadde det inni seg?

Barn 7: *lei seg*

Barn 8: *lei seg*

Spørsmål 3

Har dere opplevd det noen gang? Å ikke få være med i lek eller å ikke ha noen å være sammen med når dere hadde lyst?

Barn 7: *ja*

Barn 8: *ja*

M: **Hva gjør dere da?**

Barn 8: *da blir vi lei seg*

M: **Dere blir lei dere?**

Barn 8: *Ja*

Barn 7: *ja, da går vi bort, og da, da sier vi stopp*

M: **til de barna?**

Barn 7: *mm*

Spørsmål 4

Hva skulle du ønske at de voksne i barnehagen gjorde for å hjelpe deg da? Om dette skjer med deg eller noen andre barn?

Barn 7: *si stopp, ikke gjør det!*

M: **Til de andre barna?**

Barn 7: *ja!*

M: **Noe mer?**

Barn 7: *jeg vet ikke*

Barn 8: *si at de må leke*

M: **Si det til de barna?**

Barn 8: *at alle må leke sammen*

Barn 7: *da kan de leke med noen andre, hvis de vil være litt i fred*

M: **hvis de to vil leke litt i fred, så kan han leke med noen andre?**

Barn 7: *ja*

Barn 8: *Vil du leke litt med meg og henne? (Med en barnefigur, og peker på barn 1 sin figur)*

M: Ja (med gutten som var utenfor sandkassen)

Barn 8: med figuren sin og lekestemme *Hva vil du leke?*

M: **kan vi leke gjemsel?**

Barn 8: *ja, vil du telle?*

M: **ja, skal jeg telle til ti?**

Barn 8: *ja*

Vi leker gjemsel med figurene en stund

Spørsmål 5

Har alle barna på deres avdeling (navn på avdelingen/ i deres barnehage noen å leke med/være sammen med når de vil?

Barn 7: *nei*

Barn 8: *nei*

M: **Hvem er det som ikke har det da?**

Barn 8: *Hmm.. jeg har mange å leke med.. nevner mange navn*

Barn 7: *jeg bare leker med en*

M: **pleier du å leke med en?**

Barn 7: *ja*

M: mm

M: **Hva med alle de andre bara da? Tror dere de har noen å leke med? at alle har noen venner?**

B 8: *alle har venner men ikke en.. men, jeg har...*(ramser opp mange navn)

M: Ja, hva med deg da barn 7?

Barn 7: nevner et navn

Barn 8: ... også leker du med (navn)

Spørsmål 6

Hva gjør dere om noen barn går alene ute eller inne? Om det ser ut som om de ikke har noen å være sammen med?

Leker spørsmålet: konversjonen under foregår i lek med figurene

M: Hva hadde dere gjort om han her så litt lei seg ut? (med en figur)

Barn 8: *hva er det?*

M: jeg har ingen å leke med

Barn 8: *okay..*

Barn 7: *kan du leke med meg?*

M: Jaa!

Barn 7: *hva skal vi leke?*

M: balansere på denne? (Kaplakloss)

Barn 7: *jaa!*

Barn 8: *og da kom det en til jente*

M: hei!

Barn 8: *hallo.. vi er også litt triste* (med trist, lav, langsom stemme)

M: vi balanserer

Barn 8: *kan vi bli med! kan vi være venner sammen!*

M: ja

Barn 8: *skal vi overnatte? skal vi overnatte!! (Med glad stemme, snakker hurtigere, tonefallet går opp mot slutten av setningene)*

Lekte en stund videre med balanseringen og hoppet på trampoline

Spørsmål 7

Hva gjør du/dere om du ser et annet barn i barnehagen som ser lei seg ut eller gråter?

Hva gjør de voksne?

Barn 8: *vi sier..du skal få en kake..*

Barn 7: *nei, vi, sier vil du leke med meg?*

Barn 8: *og så sier vi ja eller nei*

Spørsmål 8

Hva mener du/dere er det viktigste de voksne i barnehagen kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra og trives (ha noen å leke med, være glade)

Hvis dere fikk bestemme...

Barn 7: *ehm...si nå må dere leke med de andre, hvis noen er, sier, ehm*

Barn 8: *avbryter. Ehm, sånn at*

Barn 7: *du.. (prøver å fortsette)*

Barn 8: *JEG, VIL, MÅ (høy stemme, slår figuren i bordet)*

M: *men, barn 7, si ferdig det du skulle si; så kan du fortelle etterpå barn 8*

Barn 8: *du må si snart, med en gang, snart, med en gang, du må (høy stemme og banker med figuren i bordet)*

M: *la barn 1 si ferdig det hun sa og så kan du si det etterpå, du sa at?*

Barn 8: *ja også*

M: Nå er det barn 7 som prater

Barn 7: voksne må kjeft med de andre hvis de sier at..

Barn 8: lagde jeg en regnbue?

M: Nå er det barn 1 som prater...Voksne må kjeft på de som?

Barn 7: slår noen andre som er venner med noen andre

Barn 8: andre

Barn 8: voksne må slå.. nei.. ehm voksne må kjeft på de andre som de som sier at de ikke får bli med eller noe sånn

Spørsmål 9

Hvem vil du helst leke med i barnehagen?

Barn 8: nevner mange barn

Barn 7: nevner en

Spørsmål 10

Er det noen du ikke vil leke med i barnehagen?

Barn 7:

Barn 8:

Spørsmål 11

Noe mer dere vil fortelle om?

Barn 7: Nei

Barn 8: Nei

Vedlegg 7: Intervjuguide barn, med svar. Første intervju i ekstern barnehage

Navn/alder/plassering i intervjusituasjonen (anonymiseres før jeg drar fra barnehagen.)

Barn 9: jente 5 år

Barn 10: jente 5 år

Barn 11: gutt 5 år

M: moderator

Intervjuet var første intervju i eksterne barnehage, den samme barnehagen som fokusgruppeintervjuet med de barnehageansatte var. Jeg hadde ikke møtt noen av barna før, annet enn å ha vært litt på avdelingen før intervjuet. De ble fulgt inn av barnehagelærer; hun var der i noen minutter, men det var helt greit for de at hun gikk før intervjuet startet.

Illustrasjon 1.1.

Situasjon 1.

To barn leker sammen i sandkassen, et barn får ikke være med (hen har spurt og fått nei). Hen sitter med ryggen til de to andre, utenfor sandkassen. Det er to bøtter i sandkassen. De voksne står et stykke unna (illustrasjon nr.1.1)

Forklarer situasjonen, sier at de kan bruke figurene til å vise med om de vil eller fortelle og stiller spørsmål 1:

Spørsmål 1:

Hva synes dere at de voksne skulle gjort i denne situasjonen?

Svar (prøv å beskriv handlinger, kroppsspråk, mimikk, stemmeleie, osv. i tillegg til svaret)

Barn 11: enkli (egentlig) jeg synes de burde ha sagt til de to guttene at jenta måtte få være med.

M: at de voksne skulle sagt det til de to? (peker på de to guttefigurene i sandkassen)

Barn 11: mm

M: mm...hva synes dere? (henvendt til barn 1 og 2)

Barn 9: *det..at de voksne skulle si til jenta at ..om hun ville være med i sandkassa og leke*
(veldig lavt og utydelig) og barn 3 avbryter:

Barn 11: *enkli, jeg må spørre om en ting*

M: Ja?

Barn 11: *hvorfor ligger det to skruer der?* (peker på bordet)

M: Jeg vet ikke, det er (navn på styrer) sitt kontor

M: har du lyst til å si noe? (til barn 10)

Barn 10: rister på hodet

M: nei, okay, husk at er ingen feil eller rette svar, jeg vil bare vite hva dere mener.

Barn 11: *hva er neste?*

M: skal snart stille neste spørsmål, men kan du si det du sa en gang til så jeg får skrevet det ned riktig? Du synes at?

Barn 11: gjentar sagte: *de voksne skulle si til de to guttene at jenta måtte få være med, sånn at hun og fikk lov til å leke i sandkassa.*

M: hva om de svarte nei? Vi vil ikke. Vi vil leke i fred? (viser med figurene)

Barn 11: *da synes jeg de voksne burde blitt sure og sagt ifra **bitte** litt **strengere**.* (tydelig og sakte, har nok skjønt at det tar tid og skrive)

M: bitte litt strengere.. mm

Barn 11: *For di da hadde jo hun blitt lei seg!*

M: og det var egentlig neste spørsmål:

Spørsmål 2:

Hvordan tror dere det er for henne, å ikke få være med? (viser med figurene)

Barn 11: *at hun synes det er litt urettferdig, at hun blir litt lei seg at hun ikke får være med*

M: føler det urettferdig og at hun blir lei seg?

Barn 11: *ja, at hun ikke får være med*

M: mm, det må jeg skrive

M: vil dere si noe? (Ser på Barn 9 og barn 10)

Barn 9: *jeg vil si noe: at det kan hende at hun er litt lei seg og så at hun vil være med i sandkassen og leke*

M: mm

Barn 11: *hva er neste?*

Oppsummering: jeg spør barn 10 om hun vil si noe, hun rister på hodet, barn 11 sier at de er bestevenner og barn 10 smiler. Barn 9 gjentar stort sett det barn 11 sier. Barn 11 er veldig tydelig i sin formidling.

Spørsmål 3

Har noen av dere opplevd dette selv? Å ikke få være med i lek eller å ikke ha noen å være sammen med når dere hadde lyst?

Barn 11: *vet du hva som skjedde en gang?*

M: nei?

Barn 11: *nei, jeg husker ikke noe*

M: du husker ikke?

Barn 11: *nei*

M: om du kommer på det så kan du si fra

Barn 9: *jeg husker en gang jeg spurte om noen å leke med, så fikk jeg ikke lov*

Barn 11: (avbryter barn 1) *men egentlig, nå*

M: kan hun bare si det først? Så kan du si det etterpå?

Barn 11: *greit*

M: hva gjorde du da?

Barn 9: *da, jeg sa det til en voksen, og så fikk jeg være med til slutt*

M: Ordnet de voksne opp?

Barn 9: *Ja*

M: Husker du hva de gjorde?

Barn 9: *jeg husker ikke*

M: nei

Hva var det du skulle si barn 11?

Barn 11: *det var at, vet du hva som skjedde en gang?*

M: husket du det nå?

Barn 11: *Ja, da var (benevner et barn) i barnehagen, og egentlig, han prøvde å ta meg, og så slo jeg hodet mitt i isen, og vet du hva, det var litt gøy for (benevner en voksen) kom på akebrett, og så sklei hun bare rett forbi meg og hun sa bæ bu, bæ bu, her kommer ambulansen, og det synes jeg var litt gøy og jeg begynte å le*

M: mmm

M: Vil du si noe? (til barn 10)

Barn 10: *skolebarna er ute*

Spørsmål 4

Hvis vi later som at det her er dere? (viser med barnefiguren utenfor sandkassen) og dere har lyst til å være med, men ikke tør å spørre? Hva gjør dere da?

Barn 9: *spør en voksen*

M: spør en voksen

Barn 11: *om, og vet du hva jeg gjør noen ganger hvis jeg skal si noe supersnilt? Da sier jeg det liksom til pappaen min så kan han si det for meg*

M: Det var lurt

Barn 11: *fordi at hvis jeg ikke tør at... og vet du hva jeg sa i går til pappaen min? Jeg visket det til pappaen min og så ville jeg at han skulle si det, det var at jeg ikke hadde lyst til å dra fra (benevner voksen i bhg).*

M: åååå så koselig, var det litt flaut å si det?

Barn 11: *ja (ler), litt flaut, hun er favoritten min av de voksne i barnehagen*

M: Hun ser veldig snill ut, jeg skjønner at du er glad i henne

Barn 11: *mm*

M: Har dere noe mer å fortelle?

Barn 9: *jeg har det... (stillehet)*

M: har du noe mer å si?

Barn 9: *eeeh... jeg glemte det (ler)*

M: hvis du kommer på det så kan du si det

Spørsmål 4

Hva skulle du ønske at de voksne i barnehagen gjorde for å hjelpe deg da? Om dette skjer med deg eller noen andre barn?

Barn 11: *men jeg vet*

Barn 10: *vet ikke*

M: vet ikke?

Barn 11: *jeg vet*

M: Vet du?

Barn 11: *fordi at, egentlig alle barna må jo ha det bra! De vil jo ikke ha det lei seg i barnehagen? De vil jo ikke gå, de andre barna vil jo ikke se at noen går rundt og være lei seg. Fordi at de andre bestevennene bare springer rundt og har det gøy og aker på vinteren*

M: ja

M: Da var det kjempelurt det dere sa i stad da. Om å spørre å leke med og sånn?

Alle: *mm*

Spørsmål 5

Tror dere at alle barna på deres avdeling har noen å leke med/være sammen med hvis de vil?

Barn 11: *ja, men*

M: alle sammen?

Barn 11: *ja, liksom, skal jeg si deg hvem jeg er bestevenn med?*

M: ja

Barn 11: *Det er* (benevner et barn på avd.) *og* (peker på barn 10, som smiler som respons på utsagnet).

M: ok, så koselig da. Men, tror dere at alle barna her på avdelingen har det sånn? Har noen å leke med hvis de vil? Det er jo noen ganger man har lyst til å leke litt i fred, alene også da.

Barn 11: *å, vet du hva som kan hende noen ganger?*

M: Nei?

Barn 11: *at bestevennene mine* (benevner det samme navnet som over og peker på barn 10 som sitter ved siden av han, som smiler igjen) *at de begynner å krangle litt, og så noen ganger så pleier jeg og* (benevner et barn) *begynne å krangle litt*

M: ja, men det er jo greit, man kan ikke være enig alltid

Barn 11: *nei*

M: Men, tenkere dere at alle barna har noen å leke med? at alle barna her har en venn?

Barn 9: *ikke alle..*

M: Nei?

Barn 11: *for at det kan hende at et barn har ingen bestevenner, at de bare går rundt i barnehagen helt aleine, at de ikke har noen å leke med, og så kan det hende at de ikke får seg en bestevenn, at ingen vil være bestevenn med gutt eller jente.*

M: ja, og hva skal de voksne gjøre da? For å hjelpe det barnet?

Barn 11: *Ikke spør meg, jeg vet ikke*

Spørsmål 6

Hva kan dere barna gjøre da? Hvis dere ser et barn som går og kanskje ser litt lei seg ut?

Barn 11: *da, hvis det er en jeg kjenner og er litt glad i da vil jeg leke med en*

Barn 9: *spørre om det går bra, kan vi leke sammen*

M: **spørre om det går bra og skal vi leke samen? (de bekrefter) Det var lurt.**

Oppsummering og evaluering:

De snakker om noen skolebarn som leker utenfor, om når de skal begynne på skolen og om noen leker de har hjemme (da er barn 10 også med i samtalen). Renskriver ikke dette, da det har lite relevans for problemstillingen min. Jeg synes det var fint og oppleve at barn 10 var deltagende i denne samtalen, selv om jeg ikke lyktes å få henne til å si eller vise noe i intervjuet. Jeg burde ha brukt figurene mer aktivt for å fremme hennes deltakelse.

Oppsummering og evaluering:

De begynte å bli ukonsentrerte nå, jeg spurte om det var noe mer de ville fortelle om. Da fortalte de litt om aking og isklumper ute og så ville de leke litt med figurene så jeg valgte å avslutte intervjuet. Disse barna rørte ikke figurene før etter intervjuet. Men jeg brukte de ved noen spørsmål, men skulle brukt de mer for å prøve å inkludere barn 10 i samtalen.

Vedlegg 8: Intervjuguide barn, med svar. Andre fokusgruppeintervju i ekstern barnehage

Navn/alder/plassering i intervjusituasjonen (anonymiseres før jeg drar fra barnehagen.)

Barn 12: jente 5 år

Barn 13: jente 4 år

M: moderator

Intervjuet var det andre intervjuet i den barnehagen som jeg gjennomførte fokusgruppeintervjuet med barnehageansatte noen dager før. Jeg hadde ikke møtt noen av barna før. De ble fulgt inn av barnehagelærer som var der i noen minutter, men det var helt greit for de at hun gikk før intervjuet startet.

Illustrasjon 1.1.

Situasjon 1.

To barn sitter i sandkassen og leker, en jente får ikke være med (hun har spurt og fått nei). Hun sitter med ryggen til de andre utenfor sandkassen. De voksne står et stykke unna (illustrasjon 1.1.)

Setter frem figurene, forklarer situasjonen, sier at de kan bruke figurene til å vise med om de vil eller fortelle med ord, og stiler spørsmål 1:

Spørsmål 1:

Hva synes dere de voksne skal gjøre i denne situasjonen?

Svar (prøv å beskriv handlinger, kroppsspråk, mimikk, stemmeleie, osv. i tillegg til svaret)

Barn 12: tar en voksenfigur og hvisker noe i øret på barnefigurene i sandkassen

Barn 13: gjør det samme som barn 12 med en voksenfigur

M: Hva hvisket de voksne til barna i sandkassen?

Barn 12: *at hun fikk være med*

Barn 13: *dere må leke med jenta (med leksestemme og via voksenfiguren, til de to i sandkassen)*

Oppsummering/evaluering

Disse barna var mest opptatt av å leke med figurene og jeg stilte de spørsmål i leken underveis, men det var utfordrende å skrive ned alt de sa.

Noen utdrag fra replikkene deres som jeg skrev ordrett ned:

Barn 12: *du skal ALLTID få bli med* (sier med den ene gutten som satt i sandkassen til jenta utenfor)

Barn 13: *du skal få låne bøtta mi, så kan vi dele* (viste med figurene at guttene i sandkassen delte på en bøtte og ga en bøtte til jenta)

Eventuelt oppfølgingsspørsmål (da dette var noe som kom frem av dataene fra ansatteintervjuet, at barna pleide å svare)

Hva om de svarte nei? Vi vil leke i fred? Valgte å ikke spørre om dette da de allerede var så godt i gang i handlingen

Spørsmål 2:

Når hun jenta ikke fikk være med, hvordan tror dere hun hadde det inne seg da?

Barn 12: *lei seg*

M: *hun ble lei seg? Ja..*

Barn 13: *men nå skulle henne få bøtta si og så sier henne til mammaen sin, at enkli, nå kan jeg få være med* (viste med jentefiguren og en figur som var mammaen)

M: *Og så forteller hun det til mammaen sin?*

Barn 13: med glad lekestemme med jentefiguren: *nå kan jeg få være med! Mamma, jeg har fått en bøtte!*

Barn 13: med mammafiguren: *å, så bra!*

Spørsmål 3

Har noen av dere opplevd det noen gang at dere ikke fikk være med i lek? At noen sa nei?

Barn 12: *mm...Før har (nevner et barn på avd.) ikke villet leke med meg, og da ville jeg leke med hun*

M: Hva gjorde du da?

Barn 12: *jeg bare sa det til en voksen*

M: ja, hva gjorde den voksne da?

Barn 12: *sa at alle må være bestevenner*

M: mm...

Spørsmål 4

Hva skulle du ønske at de voksne i barnehagen gjorde for å hjelpe deg da? Om dette skjer med deg eller noen andre barn?

Barn 12: *si at alle må være bestevenner*

Barn 13:

Spørsmål 5

Tror dere at alle barna på deres avdeling har noen å leke med/være sammen med når de vil?

Barn 12: *ja*

M: Tror dere det?

Barn 13: *mm*

Spørsmål 6

Hva gjør dere om noen barn går alene ute eller inne? Om det ser ut som om de ikke har noen å være sammen med.

Spørsmål 7

Hva gjør du/dere om du ser et annet barn i barnehagen som ser lei seg ut eller gråter?

Hva gjør de voksne?

Barn 12: *trøste*

Barn 13: *deler*

Spørsmål 8

Hva mener dere er det viktigste de voksne i barnehagen kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra og trives? (ha noen å leke med, være glade)

Barn 12: *mm, det går an å lage enkli smootie og gele*

Barn 13: *jeg liker banansmootie*

Evaluerings

Jeg valgte å avslutte intervjuet her da jeg opplevde at de helst ville leke fritt med figurene og jeg synes det var etisk riktig av meg å delta i leken deres. De lekte blant annet situasjon 1 om og om igjen og de var opptatt av å inkludere jenta i leken med replikker som: «Kan jeg få være med?», «Ja!» og passet på at alle barna hadde en bøtte hver.

Det var utfordrende å skrive ned svarene i dette intervjuet, så det at jeg ikke fikk tillatelse til lydopptak av NSD ga noen begrensninger. Hadde jeg kunne benyttet lydopptak så kunne jeg deltatt mer i leken underveis i intervjuet og hatt større fokus på barna. Nå ble jeg naturlig nok fraværende innimellom når jeg måtte skrive.

Spørsmål 9

Hvem vil du helst leke med?

Spørsmål 10

Er det noen du ikke vil leke med?

Vedlegg 9: Intervjuguide barn, med svar. Tredje fokusgruppeintervju i ekstern barnehage

Navn/alder/plassering i intervjusituasjonen (anonymiseres før jeg drar fra barnehagen.)

Barn 14: gutt 5 år

Barn 15: gutt 4 år (ville ha med seg en voksen fra avdelingen sin inn, hun ble der under hele intervjuet)

M: moderator

Intervjuet var tredje intervju i den eksterne barnehagen

Illustrasjon 1.1.

Situasjon 1.

To barn sitter i sandkassen i barnehagen og leker. Et barn får ikke være med (han har spurt og fått nei). Han sitter med ryggen til de andre utenfor sandkassen. De voksne står et stykke unna (illustrasjon nr.1.1)

Setter frem figurene, forklarer situasjonen, sier at de kan bruke figurene til å vise med om de vil eller fortelle og stiler spørsmål 1:

Spørsmål 1:

Hva synes dere de voksne skal gjøre i denne situasjonen?

Svar (prøv å beskriv handlinger, kroppsspråk, mimikk, stemmeleie, osv. i tillegg til svaret)

Barn 14: tar en voksenfigur og stiller den ved siden av gutten utenfor sandkassen

M: hva sier den voksne?

Barn 14: sier at han må være med å leke nå

M: til de to i sandkassa?

Barn 14: ja

Barn 15: sitter på fanget til en voksen som fulgte de inn. Han sier ingen ting før helt på slutten av intervjuet

Spørsmål 2:

Hvordan tror dere at gutten som fikk nei har det?

Barn 14: *ikke greit*

Barn 15:

Spørsmål 3

Har noen av dere opplevd dette selv? Å ikke få være med i lek eller å ikke ha noen å være sammen med når dere hadde lyst?

Barn 14: *får være med jeg*

Barn 15:

Spørsmål 4

Hva skulle du ønske at de voksne i barnehagen gjorde for å hjelpe deg da? Om dette skjer med deg eller noen andre barn?

Barn 14: *vet ikke*

Barn 15:

Spørsmål 5

Har alle barna på deres avdeling (navn på avdelingen/ i deres barnehage noen å leke med/være sammen med når de vil?

Barn 14: *ja*

Barn 15:

Spørsmål 6

Hva gjør dere om noen barn går alene ute eller inne? Om det ser ut som om de ikke har noen å være sammen med.

Barn 14: tar en figur, går bort til gutten utenfor med den og sier: *begynt å leke*

Barn 15:

Spørsmål 7

Hva gjør du/dere om du ser et annet barn i barnehagen som ser lei seg ut eller gråter?

Hva gjør de voksne?

Barn 14: *vet ikke*

Barn 15:

Spørsmål 8

Hva mener du/dere er det viktigste de voksne i barnehagen kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra og trives (ha noen å leke med, være glade)

Barn 14: *vet ikke*

Barn 15:

Spørsmål 9

Hvem vil du helst leke med i barnehagen?

Barn 14: sier et guttenavn

Barn 15: hvisker et guttenavn i øret til den voksne han sitter på fanget til

Spørsmål 10

Er det noen du ikke vil leke med i barnehagen?

Barn 14: *nei, tror ikke det*

Barn 15:

M: fortell

Spørsmål 11

Noe mer dere vil fortelle om?

Barn 14: *jeg har det gøy i barnehagen*

Barn 15:

M: hva liker dere best å gjøre da?

Barn 14: *ake*

Barn 15: *tegne, fargelegge*

Vedlegg 10: Intervjuguide for fokusgruppeintervjuet med ansatte i ekstern barnehage, med transkriberte svar, gjennomlest og godkjent av alle vokseninformantene.

Fokusgruppeintervju med fem ansatte i en barnehage

(Transskribert verbatim)

Informasjon gitt til assisterende moderator før intervjuet:

- Informerer assisterende moderator om hennes rolle og oppgaver. Hun har også fått muntlig informasjon tidligere og et eget informasjonsskriv tilsendt på mail (vedlegg nr.15)

Bakgrunnsdata fra informantene:

- Skriver ned informantenes fornavn og tittel, videre tegner assisterende moderator kart for plassering rundt bordet og bokstav for senere koding

Gir informasjon om hva fokusgruppeintervju er og en introduksjon til temaet:

(gruppedeltakerne har også fått informasjonsskriv om prosjektet (vedlegg nr.12) og temaene på mail i forkant, vedlegg nr.13)

Jeg velger likevel å gi deltakerne en introduksjon fordi jeg vil skape trygghet og forsikre meg om at de er innforstått med temaet og hvordan fokusgruppeintervjuprosessen skal gjennomføres. Introduksjonen viktig og avgjørende for videre prosess i gruppen.

- Fokusgruppeintervju er hovedsakelig en samtale, gjerne diskusjon om et eller flere temaer. Samspillet mellom gruppedeltakerne er vesentlig.
- Jeg har spørsmål i en fleksibel intervjuguide slik at fokuset blir på temaet inkludering, men likevel åpen nok til at jeg kan stille relevante oppfølgingsspørsmål. Assisterende moderator og jeg hjelper til å holde oss innenfor spørsmålene og oppfordrer alle til å få sagt sin mening. Ulike meninger er bra! Det er ingen feil eller rette svar, jeg er ute etter deres refleksjoner. Dere trenger ikke komme med ferdige svar, det er lov å tenke høyt, jeg stiller oppfølgingsspørsmål om noe er uklart. Dere kan gjerne henvende dere til hverandre, fremfor meg.

- Minner om taushetsplikt. Bruk fiktive navn på barn. Ikke utlever personopplysninger som diagnoser osv.
- Jeg åpner for spørsmål fra informantene

Informanter:

V1: Barnehagelærer, V2: Barnehagelærer (2-5 års avd.) V3: Barne- og ungdomsarbeider, V4: Assistent (1-2 års avd.) V5: styrer

M: moderator (oppfølgingsspørsmål) AM: assisterende moderator (oppfølgingsspørsmål/innspill)

I parentes etter spørsmålsformulering = forklaring om spørsmålet trenger utdyping

1. Hva legger dere i begrepet «inkludering»?

Svar:

(Noen sekunders pause før noen svarer...jeg venter spndt)

V3: *jeg tenker jo at alle skal bli sett og hørt*

V2: *lyttet til*

V4: *medbestemmelse*

V1: *alle hører til fellesskapet*

V3: *jeg tenker også at det å føle seg inkludert, er at barna føler seg trygge både på de andre barna og på voksne og ha en relasjon, tenker jeg at det ellers så tror jeg ikke man kan være klar for å bli inkludert heller*

M: Tenker du at trygghet er en forutsetning for inkludering?

V3: *mm*

(Noen sekunders pause hvor ingen sier noe)

V1: *nå ble det stille.. (latter fra alle)*

V5: *at de er en naturlig del av felleskapet, at de føler seg som en del av det*

V2: *Ja*

V3: *Jeg tenker også det at det er viktig som voksen så har man en viktig rolle for at alle skal føle seg inkludert. At man er bevist på hvilken rolle man har.*

V5: *Ja, det er jo den voksnes ansvar at alle blir inkludert*

(utsagnet støttes av de andre med mm, ja og nikk)

Beskrivelse av situasjon 1: (til Spm. Mål 2)

To barn leker i sandkassen i barnehagen og et barn sitter utenfor sandkassen med ryggen til de andre to. Hun får ikke være med å leke (hun har spurt de og fått nei, så vi vet at hun har prøvd og har lyst).

Situasjon 1 (Jeg tar frem figurene, forklarer situasjonen, ber alle velge seg en alter-ego voksenfigur før jeg stiller spørsmålet)

- 2. Hva hadde du gjort i denne situasjonen?** (eventuell tilleggs-info: om du oppdaget barnet eller fikk formidlet situasjonen av andre voksne/barn).

Svar:

V2: *min erfaring er at det (kremt) ofte så kan det være vanskelig å arrangere, eller ja; HVIS jeg hadde stått her da (viser med sin alter ego-figur, stiller den ved siden av sandkassen) og så hadde jeg mast litt på disse to (barna i sandkassen) om å inkludere dette barnet her (peker på barnet utenfor sandkassen) så er det SJELDEN at det fungerer, (mm høres fra flere av de andre informantene) fordi, vet ikke jeg, de, de er så inn i det de driver med her (peker på barna i sandkassen) at det, de har jo ikke sånn, veldig sånn, de er jo ikke alltid så rause (ler) mot hverandre at det kommer sånn helt naturlig, for det, de er, men det er jo egentlig mest for at de kanskje er oppslukt av hverandre og har det veldig gøy sammen. Det er ikke egentlig det at dem ikke vil leke med fler det handler om. Det er bare DE i den situasjonen de er i der, de har det så fint, de har lyst å bare fortsette med det. Og så kan vi tolke og overtolke det litt som at å, de er liksom, nå er de slemme for de tar ikke med noen på lek og sånn, men jeg tror ikke at det er helt sånn, alltid. Men det som er min erfaring da, det er at det kan være ganske mange mislykkede forsøk på å inkludere eller forvente at noen skal ta med andre på lek, fordi det er ikke alltid at de klarer det, så det beste i sånne situasjoner synes jeg, er å **leke inn barna** da, det er å **sette seg sammen med dem** og så bare **prate barnet inn**, bare begynne litt sånn; Oj! se hva dem gjør a (snakker med barnevennlig stemme) kom, skal vi se, ikke sant? At*

det er jeg som inkluderer barna da, hvis du skjønner. For når barna ikke klarer det sånn naturlig, det er kanskje når de er fem, seks år så begynner dem å skjønne det litt.

V4: *det var sånn inne hos oss, der er de jo mye yngre, der ville en gjort det, ja, på nesten samme måte som du sier, bare tatt med seg barnet og satt seg ved siden av de andre og begynt å leke den samme leken. De leker på en annen måte når de er så små*

V2: *det gjør de lenge egentlig*

V3: *jeg tenker at det er jo vår oppgave som voksen å kanskje gjøre dem (de ekskluderte, min tolkning) litt ekstra spennende da, jeg sendte et bilde til deg (navnet til A) av en magisk boks, som man kan ta frem i nødstilfeller, i sånne situasjoner, med spennende ting så blir man litt spennende å være med?*

V1: *mm, det som kan skje, om vi skal mase her (viser med figurene) ikke sant, på de to, så okay, de skal si ja, du kan være med, fordi vi (voksne, min tolkning) vil det, men om en liten stund, de to skal gå bort og han skal sitte igjen alene*

V2: *ja, ikke sant*

M: *har dere noen regler i forhold til lek?*

V2: *ikke regel, nei, men vi ønsker at alle skal ha noen å leke med, men det blir feil å tenke at alle skal leke med alle*

V3: *men vi har jo på en måte et lekprosjekt eller vi har jo vært med på et lekprosjekt i flere år, så på en måte, det er jo det vi har lært på det kurset eller, eh, akkurat sånne situasjoner er det vi som voksne, at det er vår oppgave (innspill fra B: vårt ansvar) å gjøre noe spennende, gjøre det barnet litt spennende eller, ja*

V5: *og så gjøre seg observasjoner sånn at man om man til stadighet ser et barn som ikke får være med, så gjør man noen tiltak.*

Oppfølgingsspørsmål: Hva gjør dere da? Om dere har observert at et barn stadig vekk blir avvist eller er ekskludert over uker eller måneder?

V2: *asså, det er jo helt.. det er ganske uaktuelt når vi begynner å snakke uker og måneder. Vi ville vel ikke latt det gå så langt. Vi snakker jo om barnas behov og etiske problemstillinger hver eneste gang og hver eneste dag og vi snakker om det på avdelingsmøtene sånn at jeg tror ikke vi ville latt det gå veldig lang tid før vi tok opp et sånt problem som det og tok tak i det*

altså. For det vil vi ikke skal skje her at ikke noen har noen å leke med. Men det der elementære som jeg tenkte på som vi har jobbet med fra vi begynte, vi er ganske nye, noen av oss, på denne avdelingen så er alle nye, i løpet av det siste året, det vi måtte ta tak i det var helt sånn elementært, bygge en avdeling igjen, der alle ungene blir sett og hørt og de møter rause omsorgsfulle voksne som setter en standard og et grunnlag her sånn at her vil vi at det skal være godt å være, ikke sant. Vi ønsker jo at alle barn skal ha trivsel og det arbeidet der det har vi jo kommet veldig mye lenger med i dag og har måttet reparert og orda opp i situasjoner som har vært der fra før som ikke fungerte.

M: Kan du fortelle noe om de situasjonene?

V2: *Det var vel mer en sånn negativ holdning synes jeg, mye negative holdninger. Leser jeg i gamle foreldresamtaler*

M: fra voksne eller mellom barn?

V2: *Fra voksne til barn (flere bekrefter dette og svarer det samme, men jeg hører ikke hvem da de prater samtidig, de støtter utsagnet med mmm og ja)*

V2: *negative holdninger; leser jeg fra gamle ped-ledere, det er vanskelig å lese det faktisk. Jeg ser at det er jo ikke voksne som er glad i det barnet som har skrevet den samtalen, for det er jo veldig mye kritikk av barnet til foreldrene da. Vi jobber mye med å endre de holdningene da. Vi er jo ikke helt i havn, fordi vi har fremdeles høyt vikarbruk og er ikke fire fulle ansatte på jobb enda, det ønsker vi oss jo. (utelatt noen setn.om vikarbruk siste året). Men vi ønsker at dette skal være et godt sted å være for barna. Og når vi legger et sånt grunnlag da, da blir det jo masse lek, da får vi jo det, ikke sant? Det kommer jo veldig naturlig, egentlig, for barn, for barn vil leike, ikke sant? (mm fra de andre) De har jo det drivet, de vil ha det fint, de vil ha det gøy, de vil le og tulle. Og når vi legger en standard at her er det lov, her skal du ha det bra. (innspill fra en annen: det er lov å le, latter fra de andre). Vi bruker litt humor og tull og tøys og tenker over språkbruken vår, hvordan vi snakker om ungene. Det går hele tiden på holdningene våre. Hele tiden tilbake på det. Og når det er på plass, da får vi masse lek. Da får vi masse vennskap. Da etableres det veldig naturlig. Det var bare det jeg skulle si om det grunnlaget for inkludering, lek og vennskap da. Så må de faktorene ligge helt i bunn, eller så får vi det ikke, da får vi jo masse konflikter, ikke sant og ekskludering og kjefting. Da får vi jo det. Det vil vi ikke ha.*

V5: *vi har jobbet mye med å få den felles forståelsen iom at det er så mange nye voksne på den ene avdelingen, så har vi jo med oss de samme faglige verdiene. Jobbet mye med det. Tar litt tid å bli kjent (Støttes av de andre med nikk og ja, mmm)*

V2: *det å bli møtt med smil, ikke sant når de kommer*

M: **er det et mål dere har: at alle skal bli møtt med smil når de kommer?**

V5: *føler seg elsket (latter, enighet fra de andre)*

V2: *alle skal bli sett og alle skal bli møtt og de skal føle seg bra. Gjøre litt hyggelige ting. Vi har ukes-program, som alle liker å gjøre, de gleder seg til mye av det vi skal gjøre. Det er også viktig, gjøre noe som er sånn hyggelig, felles, gå i gymsalen, bake*

V5: *jeg tenkte.. vi har også snakket om å styrke barn så de skal bli robuste barn.. den situasjonen i sandkassa kunne vi ha snakket om på mange planleggingsdager, for det er jo også mulig å gi de et alternativ, om det ikke er et barn som stadig vekk er avvist, men bare sånn tilfeldigvis den dagen, det er også viktig å skjerme den gode leken, voksen kan ta med barnet og si skal vi se hva den gjør eller...*

M: Observasjon: har dere det systematisk?

V5: *det er det vi jobber mye med nå*

V1: *vi jobber med det mye..*

V5: *vi har fått en standard fra kommunen som går på inkludering og da skal man sette observasjon i system, men der er det jo litt den hektiske hverdagen vår, hvordan skal vi gjøre det. Få alle faste på plass og...vi prøver oss.. og er i hvert fall i gang for å få det i et system.*

2. Hva er det viktigste du som voksen kan gjøre for å fremme inkludering av alle barna på avdelingen din? (hver enkeltes personlige ansvar)

Svar:

V2: *i forhold til at alle barna skal føle seg inkludert? Hva man har ansvar for som voksen?*

M: *ja, personlig ansvar*

V3: *jeg tenker at vi som voksne må, vi må ha en relasjon til hvert enkelt barn, at vi kjenner barna godt, (mmm og bekreftelse fra de andre informantene) og for å kjenne barna godt så må*

vi jo gi mye av oss sjøl, og være tilstede, sånn som vi som har små barn, vi er jo på gulvet, hele tiden, vi er med, vi krabber bortover, vi er veldig tett på der de er da. De prater jo ikke heller så vi må jo bli kjent med dem på en annen måte. Med kroppsspråk, med ansiktsuttrykk

V4: *og så ser en jo så fort en blir forstyrret av andre ting, si hvis telefonen ringer, eller det kommer noen andre oppgaver, så fungerer jo ikke det samspillet så bra lenger, mellom barna. Da skjer det noe med en gang. Det er viktig å være tilstede hele tiden (anerkjennende nikk og mmm fra de andre)*

V2: *det gjelder toåringene våre også*

V4: *mm*

V1: *ja, ikke sant*

V2: *de må opp i tre-fire års alderen før de på en måte kan gå litt inn og ut av leik, som voksen da kan sette i gang så leker de litt selv, leken blir ikke nødvendigvis avbrutt fordi en voksen går*

M: **Mener dere at voksen tilstedeværelse er enda viktigere jo mindre barna er?**

Mm (usikker på hvem som svarte det)

V2: *ja*

V3: *det er viktig å være tett på når de er eldre å, fordi det skjer veldig mye som de voksne ikke oppfatter, får med seg hvis ikke man er tett på da. Ekskludering for eksempel. Det er ikke alltid like lett å se*

V1: *vi vet ikke hva de sier til hverandre om vi ser det på avstand*

V2: *men de sier i fra, jeg får ikke være med, veldig ofte når de er eldre da, men man kan forvente litt mer av dem når de er eldre, du kan sette deg ned og ta en liten alvorsprat da, hvis det er 5-åringene som ekskluderer hverandre.*

V5: *men det er ikke alle som greier å si fra*

V2: *nei*

V5: *sånn på vegne av seg sjøl.*

V1: *nei det er ikke det*

V5: (noen ord her som jeg ikke klarer å fange opp, mulig: *på en måte*) så er de ikke så gamle før de finner ut litt sånne lure måter å være på; sånn som jeg observerte en treårig jente en gang: og hun bare overhørte det venninnen sa, hun svarte henne ikke, det var ikke noe drama rundt det

M: neglisjering?

V5: ja, rett og slett og hvis du ikke er tett på så oppfatter du jo ikke de situasjonene der. Det trenger ikke være skrik og skrål for, men det kan være ganske dramatisk for den det gjaldt hun kan bli dypt ulykkelig, å bli utestengt på den måten.

V2: den største gruppa vår, førskolebarna våre, hvis de for eksempel, hvis du har den situasjonene her da omtrent (peker og viser til situasjon 1) så sier han (tar figuren som sitter utenfor sandkassen) Kan jeg få være med å leke? Så sier de andre: vi leker ikke. Da sier jeg til de at det er akkurat det samme som å si at du vil ikke leke med han. Det ble jeg veldig brutalt klar over nå. Den klassiske: vi leker ikke.. den er litt sånn...(innspill fra noen; den er litt smart)....de arver litt av hverandre .. blir litt barnekultur. .å si det...men det er det samme som å si at jeg vil ikke leke med deg.

M: Er det noe som går igjen her? Noe dere har observert flere ganger?

V2: ja, det er sånn barnekultur (oppgitt)

V4: eller som i fjor som jeg så at det var en gruppe med jenter, spesielt, som lekte sammen. Når det kom andre som ville være med i leken deres så fant de på en ny lek, hele tiden, de forflyttet seg, fant på nye leker for å unngå ..

V2: ja, for å unngå ja.

V1: eller de kan si: passord til å få være med

V4: Ja.

V1: og det hørte jeg i dag hos oss

V2: gjorde du det?

V1: Mm

V3: oj.

M: og så er det noen som ikke kan passordet?

V1: *mm*

V4: *sånne ting er det vanskelig...*

V1: *to jenter sa til den tredje jente at: du må si passordet hvis du vil være med.*

V4: *det er jo vanskelig å få med seg..*

M: **og så fikk hun ikke passordet?**

V1: *nei, jeg sa rett og slett at det er ikke noe passord her i denne barnehagen (latter fra alle) fordi det er noe som jeg har jeg pratet med foreldrene om mange ganger og alle vet om det er fra ca. 3 -4 år her i denne barnehagen.*

V2: *De arver fra hverandre*

V4: *dessverre*

V1: *de arver fra hverandre, ikke sant, så nei, nei, nei. De får ikke lov til det.*

V4: *det er mye som en ikke får med seg hvis en ikke er tett på ting som de sier til hverandre.*

V1: *ja, ikke sant! det var flaks at jeg var ved siden av.*

V4: *som en annen gang så var det tre gutter som lekte ved siden av når vi spiste frokost, og det så ut som de pratet hyggelig til hverandre, men de gjorde ikke det, nei. Han ene sa til han andre: du vil ikke leke, du skal stå her, mens de satt ved siden av hverandre. Det var ikke hyggelig for tredjemann.*

V5: *Ja, de er jo smarte da.*

3. Hva mener dere er det viktigste dere gjør for at alle barn skal bli inkludert på avdelingen deres?

(voksendeltakelse i lek, god relasjon til en voksen, relasjon til andre barn, system, ledelse, egenskaper hos barnet selv, barnets foreldre, andre foreldre, spesialpedagogisk hjelp, samarbeid osv.).

Svar:

Dette synes jeg de hadde svart utfyllende på så jeg valgte å hoppe over dette spørsmålet

4. Hvordan ser man/vet man at barn er inkludert? (lek, deltagelse, samhörighet, lekekompetanse)

Svar:

V2: *tenker du på hvordan de er i forhold til oss?*

M: **for eksempel, hvordan vet dere hvem som er og hvem som ikke er inkludert?**

V2: *hvis du tenker sånn relasjon barn og voksen så ser man det ofte på blick og kroppsspråket til barnet fordi det barnet vil være sammen med deg, prate med deg, tar kontakt, og ser ikke stressa ut liksom, har det der litt gode blikket.*

V4: *og så må en jo observere (ja! Hele tia, bekreftelse fra flere av de andre)*

V3: *vi snakker om det på avdelingen, om alle barna, blir alle sett, er den med i lek, barnets utvikling, ser vi noe utvikling*

V4: *og da har du jo det at en må være tett på hele tiden, og observere hele tiden, for å få med seg alt det her*

V3: *og så er det som sagt viktig å snakke om det ofte. At vi har det på en måte fremme i panna egentlig hele tida*

V2: *asså, det må jobbes med konstant, inkludering må jobbes med hele tiden, det går ikke en dag uten at du må jobbe med det, det går ikke en dag uten at du facer at det er et aller annet her nå som jeg må ta tak i (alle bekrefter ved mm og ja)*

V4: *da er det så viktig å snakke om det for da blir en ekstra obs, om man merker at noe er annerledes, at man følger ekstra med på det (ja, mm fra de andre)*

V3: *jeg tenker vi er så heldige med dem små vi har. Vi er så tett på. De har jo ikke språket. Men de er ganske tøffe med hverandre likevel. Men de tar fra hverandre og dytter og det er på måte deres måte å ekskludere på. Derfor er det så viktig at vi er så tett på som vi er, er på gulvet, er med, og at vi som voksne fordeler oss, at ikke vi voksne sitter sammen, men faktisk fordeler oss på begge rommene.*

V4: *når en observerer og er kjent med barna greier en å være i forkant, ikke alltid, men*

V5: *Mye forebygging*

V5: glade barn som vil i barnehagen er en god indikasjon på at det er inkludert og tar det på alvor om de ikke vil i bhg

V3: når barnet løper mot deg, smiler og strekker armene i været

5. Hvordan hjelper dere barn som ønsker å være med, men ikke kommer med i lek eller ikke mestrer å være i leken over tid?

(Så lenge man forventer ut fra alder. I dagligdagse situasjoner)

Svar:

Dette synes jeg de hadde vært inne på

6. Hvordan hjelper du/dere barn som er ekskludert over lengre tid? (uker eller mndr.)

(Arrangerer små grupper? Voksendeltakelse i lek? Samarbeide med foreldrene? Observasjon? Snakker med barnet hvordan det har det?).

Svar:

Det har de svart på, vært inne på:

V5: Aktivitetsplikten. Setter i gang tiltak, med en gang, plan, foreldreinvolvering på tidlig stadiet, de er med hele veien. Jobber med forebygging

V2: Vi står ofte sammen A og ser på barna og sier til hverandre. Alle har noen å leke med, vi ser etter det. Nå har alle noen å leke med. Alle har vennskap. Det er jo kjempeviktig. Men det er viktig at de kan å leke litt alene også, bare de har det drivet og gleden i det, bare de er glade og fornøyde, viktig å kunne sysselsette seg selv, må være rom for at barn kan leke for seg selv

V1: ja, mmm

V5: trekke seg tilbake er bare fint

7. Hva er til hinder for inkludering hos dere?

Svar:

V4: *at en er for få på jobb, for få voksne*

V2: *ja, at en ikke klarer å se situasjoner*

V1: *da har en ikke mulighet til det*

V4: *og at en har for mange andre arbeidsoppgaver, som en har mye av, som må gjøres*

V2: *mye praktiske gjøremål, dessverre, når vi er få på jobb, for alle barna skal jo på do tre til fire ganger om dagen, bleieskift, rydding, sengetøyvask, oppvask m.m. Det er frustrerende for oss.*

V4: *Hos oss opplever vi ofte at det er en voksen alene med ni barn, mens den andre skifter bleie, vasker bord eller har andre praktiske oppgaver. Er på møter osv. eller i ytterkant av vakter*

V1: *man har ikke mulighet til å se alt*

V4: *en igjen på jobb 1545 bare et barn hentet, da er man alene på resten. (8 stk ettåringer)*

V5: *prisgitt samarbeid og gode kollegaer da som kan jobben, selv om man følger bemanningsnormen, men det er likevel ikke greit. Det kan jeg som styrer bare støtte. Det er for tøft. Men når man har fine medarbeidere som gjør en fantastisk jobb så da går det jo bra da. Så er det det hvis det er barn med spesielle behov, da får man plutselig større utfordringer igjen. I år har vi en harmonisk barnegruppe. Det var tøffere i fjor både foreldre og barnegruppe.*

V2: *men det har vært mye arbeid bak det*

V4: *mmm*

V2: *for oss.*

V5: *ja det har vært kjempejobb for alle*

V4: *men det der at en er så få på jobb gjør at en ofte føler at en gjør en dårlig jobb faktisk*

V5: *ja husker jo det fra jeg var ped leder, alle oppgavene og alle som ville og skulle noe (forkortet pga lite relevans for problemstillingen)*

V3: *da er det fint å ha barn fra stor avdeling som kan komme å hjelpe litt på liten avdeling (Forkortet pga lite relevans for problemstilling)*

8. Har dere barn med såkalt «lav status»? (som sjelden blir valgt, spurt etter eller ventet på, som oftest får/tar baby og dyreroller).

Hvordan utarter dette seg?

Svar:

V1: *ja vi har det*

V2: *et bittelite barn og et stort barn, som jeg tenker på i alle fall.*

Hvordan hjelper dere disse barna? Kan man heve status på et barn?

V2: *ja, man kan jo det, eh, men det er litt..., ja man kan det. Men det er lettere med den minste enn den største, kanskje, på en måte. Vet ikke*

V3: *det krever systematisk jobbing og veldig, at alle er med, følger en plan for å hjelpe å få opp statusen, det er jo kjempekrevenne.*

V5: *at alle samarbeider om det*

V3: *at alle vet om det*

V5: *I fjor hadde vi et sånt barn, det var utfordrende, det var drøyt (samtalet går inn på negative foreldre i fjor, jeg tar ikke med dette, det sporer litt av, så jeg forsøker å få samtalen over på de barna med lav status)*

M: **Hvordan konkret hjelper dere det/de barna? Har de barna mange ekskluderingsopplevelser? Er det sånn at de ikke får være med? eller er de mere usynlige?**

V2: *det største barnet er inkludert og har flere vennskap og leiker og har det stort sett veldig bra. Det ligger en sånn umodenhet der, som er ganske sånn fremtredende, fordi det er mangel på språk, det er et barn som har to språk og som fremdeles er litt sånn dårlig i norsk og har strevd voldsomt med syn, det er først funnet ut nå. Det er et barn som overhodet ikke har sett noen ting som først ser nå. Det viser seg at han ligger langt tilbake i utvikling.*

V5: *Leker gjerne med de yngre.*

V1: *er veldig usikker.*

V2: *det tar tid å utvikle de ferdighetene som de andre kan, vi må starte på nytt med absolutt alt. V1: vi har tatt kontakt med PPT*

V2: *det har vi også gjort uten å få noe hjelp fra de. Vi fikk jo ingen hjelp i det hele tatt.*

V1: *Nei.*

V2: *så vi har gjort en del tiltak:*

M: PPT har vært og observert?

V2: *Ja. Men, de andre barna inkluderer dette barnet, roper navnet: kom bli med, mens det barnet holder igjen og klamrer seg til en voksen, eller et eller annet og tør ikke å gjøre det samme, det ligger motorisk langt tilbake også, er ustø, sliter med i balansen og mange ting, tør ikke å klatre*

M: dere tenker at det ligger mer i barnet selv? De andre prøver å inkludere det?

Ja, mm (fra flere)

V2: *og så er det dokumentasjon, vi tok bilder i akebakken i dag, han turte ikke være med å ake, da ser foreldrene på bildene at han står utenfor og ikke aker. Vi prøvde, kom skal vi ake sammen, barnet stivner. Vanskelig den inkluderingen i det, og da feiler vi igjen, ikke sant,*

V1: *hvis vi er i gymsalen er det også vanskelig for han*

9. Har noen av deres barn «høy status»? (andre flytter seg når hen kommer, har fast plass, lederrolle i lek?)

Hvordan utøver det/de sin posisjon?

Hvordan fungerer dette barnet/barna iht inkludering?

Svar:

V2: *ja*

V5: *da er det vel bilder på bordet, faste plasser, da slipper man på en måte den..for det er jo litt sånn konkurranse om det*

V3: *det var vel litt sånn på stor at dere lagde en regel om å ikke ha med seg leker, blant annet? Fordi det ga dem status, de som hadde med de fineste lekene fikk på en måte kjøpe seg venner*

V1: *ja*

V2: *ja, vi hadde noen runder med det*

M: **så dere har sluttet med «ha med dag»? (ta med leke dag)**

V1: *Ja, nå har vi det bare på bursdager*

M: **Så dere så en klar sammenheng mellom å ha med fine ting og status?**

V2: *ja, å kjøpe seg litt vennskap, vi så det spesielt med et barn*

V3: *men det ble et problem for alle*

V2: *det barnet hadde ekstremt fine leker, selv jeg ble imponert*

(Latter)

V1: *ja, det var sånn; WOW, hva er det her?*

V2: *Så ble det en sånn greie at barna hele tiden hadde med seg flere og flere leker, og vi driver ikke lekebutikk..*

(Latter)

V3: *og det ble ekskludering av noen barn*

V2: *ja, ja, ja*

V2: *Gikk ikke så lang tid før vi regulerte det, i samarbeid med foreldrene og barna iom barna ønsket det, imøtekom vi det behovet om å ha med seg leker, men regulerte. Alle barna får ha med seg en leke når noen har bursdag. Regulert, da har barna vært med å velge det sjøl*

M: **Hvordan går det å dele på disse ha-med-lekene? (leker de har med seg hjemmefra)**

V2: *ingen big deal det, de bare leker med det*

V1: *bursdagsbarnet kan vise frem og fortelle om leken sin*

Oppsummering:

Barns medvirkning og samarbeid med foreldre for å løse en utfordring og motvirke ekskludering

10. Hva er viktige faktorer innen system og ledelse for å fremme inkludering?
(påvirker system og ledelse den direkte inkluderingen på avdelingen?)

Svar:

V5: *det må være den felles forståelsen, hvordan man skal jobbe, ikke noe valg, sånn gjør vi det. Det har vi jobbet mye med. Vi samarbeider mye med andre barnehager også, vi er veldig forskjellige barnehager og har felles barne-syn og den felles plattformen, med disse barnehagene. Det er kjempeviktig. Det har vi jobbet **mye** med.*

V2: *ja, det har vi. De standardene vi har da..*

V3: *og hva lek er, gjør, sosial kompetanse i lek, fremme leken*

V2: *og den holdningsendringen som jeg drar frem hele tiden. Men det som var så verdifullt med det var at, alle barnehager i vår krets var med på dette her og hele barnehagen var delaktig, alle de ansatte*

V5: *og det var en sånn endring og det var morsomt, det gjorde det mere gøy og leke og å jobbe i barnehage, vi ble veldig engasjerte*

V2: *vi fikk mye kunnskap om lek, ny forskning, lærte om barns utvikling av hjernen, og med all den kunnskapen ikke sant, alle var med å hørte, det ble tatt frem eksempler om dårlige barnehager, vist bilder, hvor det ikke innbys til lek. Det med krenkelser av barn*

V5: *det har vi jobbet mye med*

V2: *hvor ofte en voksen kan krenke et barn i løpet av en dag og alle eksemplene på hva krenkelse kunne være. Vi var ganske innøvd i det der. Det som skjer hos oss nå, når vi har vikar for eksempel. Så reagerer vi veldig. Vanskelig situasjon med vikarer. Mange som tror at de bare kan jobbe i barnehage og det kan de aldeles ikke. Vikarene lærer ingen ting av disse tingene her, de får ikke noe trening, kurs før de begynner å jobbe i barnehagen (avkortet litt om vikarbruk, ikke relevant for problemstilling)*

V4: *de får noen timer*

V1: *vi kan ikke kalle det kurs*

V2: *de vet ikke at de skal ha med seg vintertøy en gang*

V5: *de som har vært her lenge vil vi investere i og få de med i nettverk, man ser at de trenger påfyll, når noen står og sier til et barn: «han står der og trasser» og sier det høyt, man reagerer på det, og det er jo bra. Utfordrende å si fra til hverandre, sånn jobber vi her, det er*

ikke lett, det må man øve seg på. Og stille spørsmål hvorfor gjorde du det sånn.. vi jobber med det

V2: *det er blitt høye krav til å jobbe i barnehage, føringer og standarder fra kommunen som vi skal jobbe etter, vi er på kurs og vi blir fylt ... åhh.. med informasjon og forventninger hele tiden. Vi strekker oss og strekker oss og strekker oss og så ser vi at det likevel ansettes folk som ikke har nok kompetanse, og vi får vikarer som overhodet ikke har peiling på alt dette vi kan og lærer oss og som bare gjør det på gamlemåten.*

V4: *det er jo litt ille egentlig at bemanningen er minimumsbemanning og det er normalbemanning og hvis en er borte så er det litt krise faktisk*

Mm og ja fra alle

V2: *og så er det et stort problem at mange vikarer ikke snakker norsk, ekstremt frustrerende, de forstår ikke beskjeder, de klarer ikke å jobbe, det eneste de kan gjøre er å ta oppvasken. Vi står igjen med alle ungene. Vikarer er bare folk som ikke har jobb, bare detter innom. det drar kvaliteten ned så det er frustrerende, det er kjempefrustrerende jeg er veldig frustrert for tiden*

Det å få inn vikarer som ikke jobber etter våre prinsipper, ikke kan noe om lek, ikke kan noe om inkludering, ikke tenker seg om, bare går forbi, ikke bryr seg når noen barn har problemer; jeg spør hva skjedde der? Nei, det vet ikke jeg, svarer de, jeg sier det er ditt ansvar, gå tilbake, det er sånn...

V1: *men de kan ikke svare fordi de ikke kan norsk*

V1: *følelsen av å være dobbeltarbeidende er ganske sånn...voldsom, du klarer ikke helt det du streber etter*

V5: *vi har hatt noen vikarer som ikke har vært så gode i norsk som har vært varme, omsorgsfulle, det er det viktigste at de har den varmen for barna. Språket, ja, ja. Vi har hatt begge deler*

(Utelater en del prat om vikarbyråer pga lite relevans for problemstillingen)

**11. Er noen situasjoner i barnehagen vanskeligere enn andre å få alle inkludert i
/I hvilke situasjoner mener dere at det er vanskeligst for barn å bli inkludert**

(Frilek inne? Utetiden? Tur/utflukter utenfor bhg? Større arrangementer i bhg som karneval, fellessamlinger etc.? Faste lekegrupper/aktiviteter i bhg? Samlingsstunder? Måltider?).

Svar

V2: *de vil stort sett gjøre de tingene vi, de vil stort sett være med altså.*

M: *de som sliter litt med å bli inkludert, er noen situasjoner vanskeligere for de å bli inkludert i? Dere hadde jo et eksempler fra gymsalen og aketur, men hverdagssituasjonene..*

V2: *ehh, hva skulle det være da*

V3: *Hos oss er dem så små.. de er mye enklere å inkludere, de blir jo bare inkludert utenat dem vet det på en måte, vi tar dem jo med. Nyhetens interesse; går døra opp ut til gangen så kommer hele gjengen. Bare mat-tralla er et spenningsmoment. Nå hører vi mattralla.. alle er med. Dem er jo enklere å inkludere i det som skjer. Begynner en å danse så er på en måte alle med, så..*

V5: *vi hadde jo litt utfordringer i fjor, med et barn som hadde spesielt lav status pga at han siklet veldig når han spiste, ingen ville sitte ved siden av han pga dette, da ble bordsituasjonene en sånn situasjon der inkludering ble et tema. Holdningsendring blant barn og noen voksne måtte til for å løfte han.*

V1: *men se nå, selv om han fortsetter med dette og han har venner nå og han har veldig fine dager i barnehagen*

V5: *jeg synes jo det har endret seg mye, jeg hører ikke det som jeg før hørte at*

V5: *Før kunne jeg høre til og med barn, yngre enn han sa æsj og at de ikke ville sitte ved siden av. Der gjorde dere en veldig innsats for å få løftet han da.*

M: *Hvordan klarte dere det?*

V5: *ja, fortell (latter) henvendt til avdelingen*

?: *Husker ikke..*

V2: *vi var ganske tydelige på at det ikke var akseptert å komme med (utydelig opptak pga flere prater samtidig, noen sier fremme)*

V2: *han måtte vi bygge en mye bedre relasjon til, han var en av de vi måtte bygge en god relasjon til fordi han hadde ingen gode relasjoner til de voksne, han var et irritasjonsmoment, han var sånn og han var sånn og han var sånn, jeg fikk også informasjon om det da jeg startet her, han var sånn umulig, og var en av de første jeg da hadde veldig lyst til å bli kompis med, fordi da skjønner jeg instinktivt at han trenger noen.*

V2: *og han har jo utviklet seg bra han?*

V1: *Han er veldig trygg på oss*

V5: *og dere tok det jo å, fordi han ble jo litt sånn klovn, i bhg og det ble observert etter stengetid i nabolaget også, han var en sånn som alle fikk til å løpe etter seg... de ropte ...å nå kommer han....så løp alle fra han (endret litt pga anonymitet). Dere tok det opp på foreldresamtaler til de barna det gjaldt også, alle foreldrene til barn som var med på dette*

V2: *de sluttet jo her de, som holdt på med han*

M: *det var større barn?*

Mmmm fra flere

V2: *Hun som klaget så mye om sikling, hun var jo, hadde lært seg en mobbete adferd. Det var hun som skulle ha passord, hun som startet det, hun flyttet (utelatt flere opplysninger om henne, pga anonymitet) og sluttet i bhg så det løste seg på den måten*

M: *Det var dette barnet som startet det?*

V2: *det var det barnet som hadde den mobbete atferden når vi begynte her*

M: *Var det et barn med høy status?*

V2: *Ja, kjempehøy status*

V1: *KJEMPEHØY status*

V2: *hun hadde full kontroll*

V2: *Ja, det var en hard nøtt å knekke, det tok mange, mange måneder å bygge en relasjon til henne*

V5: *Samtidig veldig omsorgsfull, så det er litt sånn..*

V3: *ja, jeg har jo en helt annen oppfattelse av det barnet, for jeg har jo ho tett inni hjertet mitt enda*

V4: *jeg også føler mye for det barnet*

V1: *jeg føler hun er veldig snill og veldig koselig jente, ikke sant, men samtidig, med de andre barna, hun var ikke så..*

V2: *hva skjedde der (dårlig lyd så usikkert hva som blir sagt)*

V3: *jeg tror det handler om at ho hadde jo også sine utfordringer, og sikkert fortsatt har sine utfordringer som person*

V1: *hjemme også*

V2: *Vi kom jo dit, med henne, det var bare vanskelig å få innpass*

V5: *hun testet oss skikkelig*

V2: *vi fikk henne også langt inn i hjertet*

V3: *hun hadde ekstra oppfølging når hun begynte på skolen*

V3: *Hun hadde sine utfordringer når hun gikk på liten også*

V4: *men samtidig er det annerledes på liten, vi har mye nærere kontakt, med barn og foreldrene, så en greier å ta det på en annen måte*

V5: *Dere er jo ikke så mange, det er vanskeligere på stor avd. med flere barn*

V2: *Det ble veldig bra de siste to tre siste månedene her*

V4: *forteller at hun har møtt jenta etter at hun sluttet, jeg tar ikke med dette pga lite relevans for problemstillingen og pga anonymitet*

V2: *hun var en jo en utrolig god jente da, hun var bare ganske stri når vi begynte her*

AM: **Nå etter at hun sluttet, har dere ikke noen barn pr. nå som dere opplever har høy status?**

V1: *ikke på samme måte*

V2: *ikke på samme måte nei, nå har jeg tenkt igjennom så mange unger, imens vi fikk det spørsmålet her, det er ikke på langt nær på samme nivå som det det har vært, som det var før sommeren. Det blei sånn ... WOOF ... det bare roet seg ned. det skjedde et eller annet ... opplever mye mer sånn harmoni og likeverd her nå enn det vi gjorde i fjor*

AM: **Angående hverdagssituasjonene: Har dere faste eller tilfeldige plasser i samling og måltider?**

V3: *på liten avdeling plasserer vi de*

AM: **Og på stor avdeling? I samlinger og måltider? Sitter de tilfeldig? Har de faste plasser? Får de velge hvem de vil sitte ved siden av?**

V1: *vi har faste plasser*

AM: **Bytter dere de faste av og til?**

V2: *Nei, ikke når vi spiser; fordi det tror jeg også gir sånn trygghet, ungene vet hvor de skal sette seg og sånn*

M: **Hva med Samlinger?**

V2: *samlinger sitter de litt som de kommer inn, da sitter de bare rundt, jeg pleier ofte å ha de minste foran, eller så ser de dårlig, der går det mer på sånn, praktisk sånn ...*

AM: **prøver de å manipulere? For å sitte ved siden av noen de heller vil sitte ved siden av noen ganger?**

V2: *Jaa, det ...de setter seg nok ved siden av de de liker å sitte ved siden av*

AM: **Er det da fare for at noen blir ekskludert? Noen som aldri noen vil sitte ved siden av? Eller at de sier, nei der skal hun sitte (holder av plass til noen)**

V2: *Sånn som barnegruppa vår er nå så har alle venner og alle har noen å leike med så nå føler vi ikke den ekskluderingen. Vi må jobbe med det hele tiden, for de kan gjøre ting med hverandre, ikke sant, som ikke er bra, men det er ikke noen som er alene, unntatt han minste, som er sånn super umoden da, sosialt, han er sånn smarting også, kognitivt smart, men sosialt umoden. Jeg pleier å ta han på fanget i samlingsstund. Så får han være med gjennom det. Han er ikke ekskludert, bare gjør litt dumme ting når vi setter oss ned, som å slå den ved siden av seg*

V5: *men det er ikke sånn at han ikke får sitte ved siden av noen*

V1: *en periode så var barna redde for han*

V5: *enda han var minst*

V1: *de drømte om natta at han slår*

V2: *Han dytter og slår de som sitter rundt seg, så han må sitte på et fang*

Oppsummering:

Min refleksjon er at personalet er faglig internalisert og de ser det som sitt absolutte ansvar å bygge relasjoner, skape trygghet som grunnlag for å inkludere alle barn på sin avdeling. De gir ikke opp, uansett hvor lang tid det tar og de går grundig til verks for å stoppe ekskludering og mobbing.

12. Hvordan kan man unngå at spesialpedagogiske tiltak fører til ekskludering og eller stigmatisering?

Svar:

V3: *det at den som kom inn som spesialpedagog var ikke på det barnet hele tiden, vi var et team, alle tok sin del, så det ble naturlig, så det ikke ble noe spesielt med det barnet, at det ikke blei på en negativ måte i hvert fall.*

M: Forsterket voksentettheten?

V3: *ja, og så snakket vi om hvordan vi skulle jobbe*

V2: *Spesialpedagogene vi har hatt inne har vært kjempegode på å leke! Og grupper, alltid lekegrupper, de var aldri sammen med det barnet alene, noen ganger om de skulle øve på noe spesielt da*

M: *så ... når det kommer en spesialpedagog så introduserer dere henne på samme måte som en vikar? Hun skal være hos oss i dag?*

V3: *ja*

V2: *de er flinke de spesialpedagogene altså, veldig gode på å skape relasjoner og trygghet og at de har en lekende tilnærming, det er veldig stas når de kommer*

V5: ofte får de ha med seg en venn, om det er sånn en til en trening, populært, ta meg!

M: dere har ingen barn med behov for spesialpedagogisk hjelp nå?

V1: nei

V2: søkte på et barn, men det ble avvist, vi er ikke helt fornøyd med det, men det er sånn det ble. Foreldrene til dette barnet har en innebygd frykt for spesialpedagog, barnevern og alt sånt, diagnoser. Kjempereidde, de er ikke interessert i noe mer, fornøyd med avslaget (forkortet pga anonymitet).

13. Er noen barn vanskeligere å inkludere/la seg inkludere?

Svar:

V5: fra tidligere arbeidsplasser som pedagog har vi jo hatt utfordrende barn som har vært vanskelig å inkludere ja, fordi de har hatt såpass tøff atferd, mot ...**AM:** utagerende? (avbryter)

V5: Ja, utagerende, veldig, det synes jeg har vært tungt å jobbe med, og ha ansvaret for, når man snakker om bemanning, du føler at det tar all din tid for å skjerme både det barnet og de andre barna, og samtidig skal du jobbe med inkludering og det er tøft når du ikke har noe ekstraressurs

V3: så har man jo lett som voksen da man føler seg hele tiden i etterkant, å rope navnet ut høyt så alle barn hører det og nei, nei, nei, og så sier man navnet, er vi med på å forsterke det dårlige ryktet til det barnet på en måte da

V5: så skal man løfte de og inkludere de og jobbe..

V3: hvis man ikke er bevisst på rollen sin i det som voksenperson. Man har jo hørt barn som har fått skylda for ting så har han ikke vært tilstede en gang, tenker det er jo vi som voksne med på å ved å rope NEI! fordi du har følt hele tiden å være etter og ikke i forkant i det hele tatt

V5: en sannhet som setter seg

M: Er disse vanskeligere å inkludere enn sjenerte/ innadvendte barn?

V3: *jeg tenker at det er lettere med de barna, fordi man er så tett på og kan ta en litt annen vei inn. Med de andre må man slukke en brann først, jeg har erfaring med at du slår meg, eller du biter meg, eller du, men et stille og rolig barn har man ikke noe negativt rundt, erfaring rundt barn-barn. Jeg tenker at det er lettere å inkludere et sjenert, stille barn*

V5: *men samtidig de kan gå under radaren, man må være oppmerksom på det, i hvert fall, så lenge man er det, så, men helt enig med deg, det er tøffere med de som utagerer veldig*

V3: *For det er mange barn som har negative erfaringer med det barnet, kommer det slag? Kommer det bitt? Kommer det ...*

V5: *og så sprer det seg fort til foreldrene, og så er de ikke inkludert med å være med hjem, det har så mye ringvirkninger så fort, mye å jobbe med, på så mange plan*

AM: **Jeg knytter til et spørsmål til det med utagerende og innadvendte barn, hva med, hvordan vil dere sette inn de barna med annen etnisk opprinnelse, svakere språk, funksjonsnedsettelse på en eller annen måte? Er de også lettere å arbeide med og inkludere i en gruppe? Er det de utagerende som skiller seg spesielt ut som de vanskeligste og inkludere?**

V5: *ja, det er min personlige mening, det er det som er vanskeligst*

V3: *jeg har jobbet med både barn med CP og (nevnte flere diagnoser og utfordringer men hørte ikke pga støy på lydfil) mye enklere å inkludere dem*

V2: *Det vil jeg si også*

V3: *unger er unger, de tenker ikke over det hvis ikke vi gjør det, de er ganske runde i kantene, disse barna egentlig. Nok en gang: vår rolle.*

V5: *språk kan jo være en grunn til at de er utagerende så det er vi bevisst på*

V2: *tenker litt på sjenerte og stille barn, hvis barn trives og tør å være seg selv og har det bra, er de ikke så stille og sjenerte lenger. Når barn føler seg fri så er de ikke så stille og sjenerte lenger. Alle på vår gruppe hevder seg.*

14. Hvordan jobber dere med inkludering av barn som har en utagerende atferd? (mot barn, voksne eller inventar)

Svar: ble besvart tidligere

15. Jobber dere på en annen måte med innadvendte barn?

Dette kom vi inn på tidligere

16. Har dere noen tanker om voksnes måte å henvende seg til barn på for å fremme inkludering?

Svar: dette mener jeg at jeg har fått svar på underveis

17. Er det noe vesentlig angående å fremme inkludering av alle barn som dere vil tilføye?

Svar:

V3: *jeg tenker på hvor viktig forelderrollen er også. Det å si hei til ALLE barn, når de leverer barnet sitt eller henter barnet sitt. Noen sier hei til noen barn og ikke andre fordi jeg liker ikke mammaen eller pappaen din eller du sikler eller ...er snørrete eller ... foreldre er også viktige.*

M: Merker dere dette?

V3: *ja, det har vært litt her sånn faktisk*

V3: *ikke nå, men før*

AM: Hva med bursdager? Blir noen ekskludert?

V2: *Nei, de inviterer alle på gruppa si faktisk. Gjør de ikke?*

V1: *ja, de gjør det*

V2: *Det er risiko hele tiden for det dere sier, så vi tar hele tiden forholdsregler for at det ikke skal skje, den risikoen er der konstant. Her nå, så er det veldig sterke vennskapsallianser mellom foreldrene, de foretrekker hverandre og de ber barna til sine nære venner.*

V4: *Det kan være vanskelig for noen foreldre å komme inn. Så det på foreldremøte.*

V5: *Tema på foreldremøtet sist var hvordan foreldre kan bidra til inkludering.*

V2: *Og vi sier det på alle foreldresamtaler: bytte på hvem dere ber med hjem, ikke de samme om og om og om igjen og fremm gjerne de som er utenfor.*

V5: *Og det med å hilse på alle i garderoben*

M: **Har dere sett noe bedring etter det foreldremøtet?**

V5: *Ja, foreldrene fikk konkrete oppgaver, som å hilse på andre foreldre og barn, ikke bare de de kjente eller foretrakk, det var spesielt et par foreldre før som ikke hilste og gjorde skille på et barn som hadde lav status fra før og det vil vi ikke skal skje igjen. Vi skal følge det opp i februar på neste foreldremøte.*

V2: *Det må jobbes med hele tiden, vet ikke om det er så lett for foreldrene å se Bronfenbrenner helheten, vi er mere trent på det. Nærmiljøet er viktig, foreldrenes holdninger hvordan de snakker om barnehagen, om andre familier*

V3: *Vi blir godt kjent med foreldrene på tilvenning, etter den nye standarden med fem dager fremfor tre og prøver og få sagt det meste da, også dette med inkludering*

M: **gjelder det store barn også, at tilvenningen skal vare i 5 dager?**

V5: *Ja, egentlig, etter den nye standarden*

V2: *men foreldrene smetter av gårde så fort de får muligheten, de er ikke så tålmodige med større barn.*

Vedlegg 11: Informasjons- og godkjennelsesskriv foreldre

Til foreldre/foresatte i

barnehage

Vil dere la deres barn delta i undersøkelsen:

«Barn og ansattes perspektiv på inkludering i barnehagen»

Dette er et spørsmål til dere foreldre/foresatte om å la deres barn delta i en undersøkelse. Formålet er å få barn og ansattes beskrivelser av hvordan man fremmer inkludering av alle barn i barnegruppen. Jeg ønsker å intervju barn i alderen 3-6 år, og jeg vil snakke med de om inkludering, lek og vennskap. I dette skrivet gir jeg dere informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for barna.

Formål

Prosjektet er en masterstudieoppgave i Spesialpedagogikk ved Høgskolen i Østfold.

Problemstillingen for masteroppgaven min er:

«Hvilke faktorer bidrar til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen?».

Med inkludert mener jeg hovedsakelig at barnet ønsker å være i barnehagen og trives der, føler tilhørighet, er delaktig og virker fornøyd i fellesskapets aktiviteter som lek, hverdagssituasjoner, turer, arrangementer osv. Jeg ønsker å finne ut om noen situasjoner er vanskeligere enn andre for barn å bli inkludert i og hvilke som er enklere, og eventuelt hvorfor.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg ber dere om å la deres barn delta fordi jeg jobber som spesialpedagog i Lier kommune, og jeg kjenner mange av barna, de har sett meg på avdelingen og det er en trygghetsfaktor. For å få svar på problemstillingen min er det nødvendig å spørre de som er i barnehagen, barn og ansatte.

Hva innebærer dette for barna i barnehagen?

Jeg ønsker å foreta fokusgruppeintervjuer i med 2-3 barn sammen. Det foregår som en samtale mellom deltakerne om ett eller flere tema. Tid vil være 45- 60 min, avhengig av hvor mye de har på hjertet. Jeg vil benytte konkrete, inspirert av BOF- metoden (barneorientert familierapi). Dvs. at jeg setter frem figurer som symboliserer mennesker som barna kan vise situasjoner de forteller om, hvis de vil. Jeg vil informere barna om at de kan avslutte når som helst og at de ikke trenger å fortelle noe om de ikke vil. Intervjuene vil foregå i løpet av januar 2023, på tirsdager, torsdager eller fredager i barnehagetiden. Jeg har med en person til å hjelpe meg med å notere. Alle navn vil kodes for anonymisering. Om dere lurer på noe så er det bare å ta kontakt med meg. Dette gjelder også dere som ikke ønsker å la deres barn delta. Om personopplysninger blir nevnt under intervjuene vil de anonymiseres fortløpende (kodes med andre navn/tall). Ingen personopplysninger vil bli notert eller lagret. De barna som ikke er med i intervjuene er på avdelingen sin som vanlig. Det vil ikke få noen negative følger for barnet om dere takker nei.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis dere velger å la deres barn delta, kan dere når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn og det vil ikke påvirke deres forhold til barnehagen.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om barnet deres til formålene jeg har fortalt om i dette skrevet. Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Hva skjer med personopplysningene når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes juni 2023. Etter prosjektslutt vil alt datamateriell slettes.

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Høgskolen i Østfold

- Prosjektansvarlig: Professor Dan Roger Sträng, dan.r.strang@hiof.no telefon: 69 60 83 46
- Vårt personvernombud: Julie Dessen, personvernombud@hiof.no telefon: 95 06 19 30
- Student: Camilla Melsæter Worren, worren29@icloud.com telefon: 98 65 34 94

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- Personverntjenester på epost (personverntjenester@sikt.no) telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Camilla Melsæter Worren
Masterstudent/spesialpedagog

Samtykkeerklæring

Vi har mottatt og forstått informasjon om prosjektet: «*Hvordan fremme inkludering i barnehagen?*

Barn og ansattes perspektiv» og har fått anledning til å stille spørsmål.

Vi samtykker til:

- ☐ å la vårt barn delta i fokusgruppeintervju sammen med andre barn i barnehagen

Vi samtykker til at vårt barns opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltakers foreldre, dato

Vedlegg 12: Informasjons- og godkjennelsesskriv ansatte

Til ansatte i barnehage:

Vil du delta i undersøkelsen: Hvordan fremme inkludering av alle barn i barnehagen - Barn og ansattes perspektiver.

I dette skrivet gir jeg informasjon om prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Prosjektet er en masterstudieoppgave i Spesialpedagogikk ved Høgskolen i Østfold. Den skrives i artikkelform og vil bli søkt inn for publisering i magasinet **Spesialpedagogikk**.

Målet med undersøkelsen er å få innsikt i barnehagebarn og barnehageansattes ulike erfaringer, meninger og ønsker om inkludering.

Problemstillingen for masteroppgaven min er:

«Hvilke faktorer bidrar til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen?».

Med *inkludert* mener jeg hovedsakelig at barna ønsker å være i barnehagen, føler tilhørighet der, har lekekamerater, er delaktig og virker fornøyd i fellesskapets aktiviteter som lek, hverdagssituasjoner, turer, arrangementer osv. Jeg ønsker å finne ut om noen situasjoner er vanskeligere enn andre å bli inkludert i og hvilke som er mindre utfordrende, og eventuelt hvorfor. Jeg lurar på hva de ansatte selv mener de kan bidra med og hva barna trenger fra de voksne for at inkludering fremmes.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg ber deg om å delta fordi jeg jobber som spesialpedagog i Lier kommune, og for at undersøkelsen skal bli anonym og nøytral ønsker jeg å intervju noen i en annen kommune. For å få svar på problemstillingen min er det nødvendig å spørre de som er i barnehagen; barn og ansatte.

Hva innebærer det for deg å delta?

Jeg ønsker å foreta et fokusgruppeintervju med 3-6 av dere ansatte sammen, uavhengig av hvilken stillingstittel du har eller avdeling du jobber på. Det vil foregå som en samtale mellom dere intervjudeltagere om temaet *inkludering*. Varighet vil være 1-2 timer. Jeg kan, om ønskelig, komme til barnehagen deres på en planleggingsdag eller på et personalmøte da jeg har forståelse for at det kan være utfordrende å forlate avdelingene i ordinær åpningstid. Det vil benyttes lydopptak i voksenfokusgruppeintervjuene og notater i barnefokusgruppeintervjuene og jeg har også med en person til å hjelpe meg med å skrive. Alle navn vil kodes. Alle data slettes etter innlevering. Jeg vil minne om taushetsplikten under intervjuene.

Ønsker dere å lese gjennom intervjuguiden på forhånd eller om dere lurer på noe så er det bare å ta kontakt med meg. Det eneste som vil komme frem av opplysninger i den endelige artikkelen er anonymiserte uttalelser, muligens ansattes stilling og barnas alder og muligens kjønn.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene jeg har fortalt om i dette skrivet. Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Hva skjer med personopplysningene når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes juni 2023. Etter prosjektslutt vil alt datamateriell slettes.

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Høgskolen i Østfold

- Prosjektansvarlig: professor Dan Roger Sträng, dan.r.strang@hiof.no tlf. 69 60 83 46

- Vårt personvernombud: Julie Dessen, personvernombud@hiof.no tlf. 95 06 19 30
- Student: Camilla Melsæter Worren, worren29@icloud.com tlf. 98 65 34 94

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- Personverntjenester personverntjenester@sikt.no tlf. 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Camilla Melsæter Worren (student)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet: *«Hvordan fremme inkludering av alle barn i barnehagen- Barn og ansattes perspektiver»* og har fått anledning til å stille spørsmål.

Jeg samtykker til:

- ☐ å delta i fokusgruppeintervju sammen med andre ansatte

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 13: Temaer/intervjuguide sendt til ansatte før gjennomføringen av fokusgruppeintervjuet

Fokusgruppeintervju

Målet med fokusgruppeintervjuet hos dere er at det skal være som en samtale, gjerne en diskusjon. Det er ingen feil eller rette svar, jeg er ute etter deres tanker og meninger om temaet «inkludering i barnehagen».

- Hva legger dere i begrepet «inkludering» og hvordan kan man vite at barn føler seg inkludert?
- Situasjon 1. Her får dere presentert en situasjon og velge dere en voksen «alter ego figur» for å vise og forklare hvordan du hadde løst denne situasjonen
- Hva er det viktigste du som voksen kan gjøre for å fremme inkludering av alle barna på avdelingen din? (personlig ansvar)
- Hva mener du/dere er de viktigste faktorene (andre generelle) for at alle barn skal bli inkludert?
- Har dere noen tanker om voksnes måte å henvende seg til barn på og respondere på ytringer og handlinger fra barn?
- Hvordan hjelper dere barn som ønsker å være med, men ikke kommer med i lek eller ikke mestrer å være i leken over tid? (Så lenge man forventer ut fra alder. I dagligdagse situasjoner)
- Hvordan hjelper du/dere barn som er ekskludert over lengre tid? (uker eller mnndr.)
- Hva er til hinder for utvikling av inkludering?
- Finnes det barn på deres avdeling eller har dere hatt barn med såkalt «lav status» (som sjelden blir valgt, spurt etter eller ventet på, baby og dyreroller). Hvordan utarter dette seg? Hvordan hjelper dere disse barna? Hvordan hever man status på et barn?
- Har noen barn «høy status» for eksempel at: andre flytter seg når det kommer, fast plass, lederrolle osv? hvordan utøver det sin posisjon? Hvordan fungerer dette barnet/barna iht inkludering?
- Hva er de viktigste faktorer innen system og ledelse for å fremme inkludering?
- Er noen situasjoner i barnehagen vanskeligere enn andre å få alle inkludert /deltagende i? (I hvilke situasjoner mener dere at det er vanskeligst for barn å bli inkludert?)
- Er noen barn vanskeligere å inkludere/ la seg inkludere?

- Kan spesialpedagogiske tiltak føre til ekskludering eller stigmatisering?
- Hvordan jobber dere med inkludering med barn som har en utagerende atferd?
- Hvilke situasjoner er det mindre utfordrende å inkludere alle?

Tanker om hvorfor?

- Fortell om noe du synes fremmet inkludering på deres avdeling/ bhg. (deg selv, samarbeid, tiltak fra foreldre, ansatte, barn osv.)
- Er det noe vesentlig angående å fremme inkludering av alle barn som jeg ikke har spurt om eller som vi ikke har vært inne på?

Med vennlig hilsen Camilla

Vedlegg 14: Takkebrev til foreldrene

Til foreldre i barnehage

Tusen takk for at jeg fikk intervju barna deres!

Vi hadde noen utrolig hyggelige samtaler om lek, inkludering og vennskap. Alle barna var så kloke og sjarmerende.

Om dere ønsker informasjon om hva akkurat deres barn fortalte, ta gjerne kontakt med meg.

Mail camilla.worren@lier.kommune.no

Telefon 98 65 34 94

Mvh Camilla Worren

Vedlegg 15: Informasjon sendt til assisterende moderator før fokusgruppeintervjuet med ansatte

Hensikt:

- Samle kvalitative data fra en eller flere mindre gruppe personer om et eller flere angitte temaer, bestemt av moderatoren (Lerdal & Karlsson).
- Data produseres ved gruppedeltakernes **samhandling**
- Få en dypere forståelse av det forskerbestemte emne, gjennom:
- Gruppedynamisk interaksjonsprosess (samspill mellom deltakerne)
- Viktig at deltakerne responderer på hverandres innspill, da dette er vesentlig i FGI til **forskjell** fra *gruppeintervju* hvor dialogen hovedsakelig er mellom intervjuer og deltakerne
- Viktig at det blir diskusjon i gruppen og at gruppedeltakerne beskriver og reflekterer over sine subjektive opplevelser, erfaringer, synspunkter, holdninger, følelser om et fenomen eller opplevd situasjon.
- Uenighet, ulike meninger, ulike personlige og motstridende synspunkt er bra
- Ingen formål om enighet

Særpreg:

- Fremmer samspill og diskusjon mellom deltakerne/intervjupersonene (dette samspillet er det vesentlige i FGI)
- Data produseres gjennom samhandling i en gruppe rundt et/flere temaer bestemt av forsker/ moderator.
- FG kjennetegn er at den består av gruppesamhandling og forskerstyrt emnefokus

Styrker:

- Velegnet til å produsere empiriske data
- Gir mulighet for dybde informasjon
- FGI gir deltakerne mulighet til å uttrykke betydningsdannelse som ellers er taus og blir tatt for gitt (Halkier, s. 10).
- Spesielt egnet til å produsere data om innholdsmessige betydningsmønstre i fortellinger, vurderinger og forhandlinger i en gruppe
- Velegnet til å produsere data om gruppers fortolkninger, samhandling og normer

Svakheter:

- Man kan se for lettvtint på FGI og velge det pga. tidspress. Velge FGI på feil premisser (Problemstillingen bør styre valg av metode)
- Intervjuer får ikke stilt like mange direkte spørsmål og får muligens ikke like mange tydelige svar som i andre intervjuformer, man søker en annen type innsikt.
- Det utvikles ikke så godt samspill mellom intervjuer og deltagere (da samspillet mellom deltakerne er det viktigste) men moderator må likevel klare å skape en god og trygg atmosfære
- Ikke egnet til å produsere data om individers livsverdener
- Hver enkelt får sagt mindre enn i individuelle intervjuer
- Forskeren har mindre anledning til å få utdypende forklaringer av den enkeltes forståelser og erfaringer (men må likevel tilstrebe dette for at det ikke bare bli generelle overflatiske betraktninger, de er ikke nyttige i oppgaven).
- Lydfilene kan bli rotete og vanskelig å transkribere om det blir diskusjon /ulike meninger, flere snakker i munnen på hverandre når man oppfordrer til diskusjon
- Moderator kan slite med organiseringen om diskusjonen blir livlig, som jo er målet med FGI (Kvale & Brinkmann).

Moderator:

- Bestemmer tema og lager intervjuguide
- Leder samtalen
- Minner ansatte på taushetsplikt
- Stimulerer til fyldige beskrivelser av deltakernes oppfatninger og opplevelser,
- Gjenta sentrale begrep og utsagn gruppedeltakerne bruker for å sikre meningen i ytringene
- Holde fokus på temaet/temaene
- Sørge for at alle spørsmål i intervjuguiden blir belyst
- Lytte
- Tidskjema
- Oppsummerer samtalen, de ulike budskapene som har kommet frem, har jeg oppfattet dette korrekt?

Gir introduksjon før intervjuet:

- Introduksjonen som gis til temaet er veldig viktig og **avgjørende** for en vellykket samspillsprosess mellom gruppedeltakerne

Noe av det moderator vil si:

- Deres personlige oppfatninger, erfaringer, ideer og opplevelser jeg er interessert i
- Det er ingen feil svar
- Forklarer fremgangsmåten i fokusgruppeintervjuet, oppfordre deltakerne til å snakke med hverandre fremfor moderatoren
- Uenighet/diskusjon er bra - om dere er uenige med noen oppfordrer jeg dere til å si det
- Klargjør hensikten
- Åpner for spørsmål
- Oppfordrer deltakerne til å utdype og klargjøre sitt syn med eksempler, erfaringer og opplevelser, komme i dybden er målet
- ønsker **minst mulig generelle betraktninger**

To/tre moderatorstrategier:

1. Sterk styring/moderatorinvolvering kan fremme fyldige data, men kan svekke den spontane samhandlingen og diskusjonen mellom deltakerne. Flere spesifikke spørsmål
2. Løs struktur fremmer deltakernes interesser og dialog. Få og vide spørsmål.
3. Begynner åpent. Strammer til. Kombinasjon av 1 og 2

Assisterende moderators oppgaver:

- Observere gruppedynamikken
- Oppsummere innholdet med jevne mellomrom
- Hjelp moderator med å sentrere **diskusjonen** omkring de vesentlige temaene
- Oppfølgingsspørsmål og utdyping om nødvendig
- Lese kroppsspråk (er det mismatch mellom budskap og kroppsspråk, mimikk)
- Notere
- Spesielt oppmerksom på om noen snakker lavt, gebrokkent (som lydfil vanskelig fanger opp), flere prater samtidig (skrive svarene, om mulig)
- Hjelp med lydfiler og om noen forstyrrelser opptrer

Semi-strukturerte gruppediskusjoner:

Forskjellen fra intervju er at gruppen i FGI skal ha en dialog **med hverandre**, en samtale eller helst en diskusjon rundt et tema/temaer og ikke svare direkte på spørsmål fra moderator.

Gjennom gruppemedlemmenes refleksjoner og beskrivelser av subjektive opplevelser, erfaringer, synspunkter og holdninger om inkludering i barnehagen får jeg forhåpentligvis innblikk i noen av deres tanker og følelser. Målet er å få en dypere forståelse for hva som er vesentlig for å inkludere alle barn, hva barna ønsker fra de voksne og hva de voksne mener de kan bidra med.

Vedlegg 16: Tillatelse fra NSD (SIKT)

[Meldeskjema](#) / [Barn og ansattes perspektiv på inkludering i barnehagen.](#) /

Vurdering

Vurdering av behandling av personopplysninger

Referansenummer

974288

Prosjekttittel

Barn og ansattes perspektiv på inkludering i barnehagen.

Behandlingsansvarlig institusjon

.....Spalteskift.....**Vurderingstype**

Standard

.....Spalteskift.....**Dato**

04.11.2022

Høgskolen i Østfold / Fakultet for lærerutdanninger og språk / Institutt for pedagogikk, IKT og læring

Prosjektansvarlig

Dan Roger Sträng

Student

Camilla Worren

Prosjektperiode

03.10.2022 - 31.05.2023

Kategorier personopplysninger

Alminnelige

Lovlig grunnlag

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 31.05.2023.

[Meldeskjema](#)

Kommentar

OM VURDERINGEN

Personverntjenester har en avtale med institusjonen du forsker eller studerer ved. Denne avtalen innebærer at vi skal gi deg råd slik at behandlingen av personopplysninger i prosjektet ditt er lovlig etter personvernregelverket.

Personverntjenester har nå vurdert den planlagte behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at behandlingen er lovlig, hvis den gjennomføres slik den er beskrevet i meldeskjemaet med dialog og vedlegg.

VIKTIG INFORMASJON TIL DEG

Du må lagre, sende og sikre dataene i tråd med retningslinjene til din institusjon. Dette betyr at du må bruke leverandører for spørreskjema, skylagring, videosamtale o.l. som institusjonen din har avtale med. Vi gir generelle råd rundt dette, men det er institusjonens egne retningslinjer for informasjonssikkerhet som gjelder.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger frem til 31.05.2023.

LOVLIG GRUNNLAG UTVALG 1

Prosjektet vil innhente samtykke fra foresatte til behandlingen av personopplysninger om barna. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte/foresatte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være foresattes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

Den eneste personopplysningen som samles inn om barna er navnet på samtykkeskjemaet som foreldrene/foresatte signerer. Det vil ikke samles inn personopplysninger i samtalene med barna.

LOVLIG GRUNNLAG UTVALG 2

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til

et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

For alminnelige personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a.

PERSONVERNPRINSIPPER

Personverntjenester vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Vi vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18) og dataportabilitet (art. 20).

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned. FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Ved bruk av databehandler (spørreskjemaleverandør, skylagring, videosamtale o.l.) må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29. Bruk leverandører som din institusjon har avtale med.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilken type endringer det er nødvendig å melde:

<https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema> Du må vente på svar fra oss før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om
behandlingen av personopplysningene er avsluttet. Kontaktperson:
Gry Henriksen
Lykke til med prosjektet!

Vedlegg 17: Mail fra personvernombud HIØ

Diskusjon om masterprosjektet mitt

Skjul meldingslogg

Fra: Camilla Melsæter Worren

<Camilla.Worren@lier.kommune.no<mailto:Camilla.Worren@lier.kommune.no>>

Sendt: torsdag 8. september 2022 12:21

Til: Personvernombud HIØ <personvernombud@hiof.no<mailto:personvernombud@hiof.no>>

Emne: Informasjonsskriv

Hei

Viser til telefonsamtale og sender som avtalt skrevet. Sender invitasjon til NSD-skjemaet også, senere for nå var siden nede.

Mvh Camilla Melsæter Worren

Fra: Personvernombud HIØ <personvernombud@hiof.no<mailto:personvernombud@hiof.no>>

Sendt: mandag 12. september 2022 13:44

Til: Camilla Melsæter Worren

<Camilla.Worren@lier.kommune.no<mailto:Camilla.Worren@lier.kommune.no>>

Emne: SV: Informasjonsskriv

Hei Camilla,

Jeg har nå fått lest gjennom infoskrivet/samtykkeerklæringen og har noen spørsmål til masterprosjektet ditt.

Du skriver at du ønsker å foreta fokusgruppeintervjuer med 3-6 barn sammen og 3-6 voksne. Ettersom du vil involvere barn med i intervjuene dine lurer jeg på om du har tenkt over å utarbeide samtykkeskjema til barnas foreldre? Disse intervjuene vil være en behandling av barnas personopplysninger og da må det også fremgå et samtykke fra barnas foreldre.

Videre skriver du at du vil benytte deg av båndopptak. Vil du benytte deg av skolens nettskjema-løsning med diktafon og følge skolens rutiner for bruk av båndopptak? (les mer her: Lydopptak med mobil-app og nettskjema - Høgskolen i Østfold (hiof.no)<<https://www.hiof.no/tjenester/it/intervju-opptak/lydopptak-mobil.html>>)

Med vennlig hilsen

Julie Dessen

Personvernombud

Fra: Camilla Melsæter Worren

<Camilla.Worren@lier.kommune.no<mailto:Camilla.Worren@lier.kommune.no>>

Sendt: tirsdag 13. september 2022 18:21

Til: Personvernombud HIØ <personvernombud@hiof.no<mailto:personvernombud@hiof.no>>

Emne: SV: Informasjonsskriv

Hei

1. Jeg skrev det i samme samtykkeskjema: delta /la ditt barn delta. Er ikke dette godt nok? Bør jeg

lage et eget til foreldrene?

2. Ja, jeg vil benytte de vi kan låne på biblioteket

Fra: Personvernombud HiØ <personvernombud@hiof.no<mailto:personvernombud@hiof.no>>

Sendt: torsdag 15. september 2022 11:47

Til: Camilla Melsæter Worren

<Camilla.Worren@lier.kommune.no<mailto:Camilla.Worren@lier.kommune.no>>

Emne: SV: Informasjonsskriv

Hei,

Jeg synes du bør lage et eget til foreldre, for å sikre at det blir helt tydelig hva det er de samtykker til. Det vil si at du lager to informasjonsskriv/samtykkeerklæringer – en til de ansatte og en til foreldrene. Slik sikrer vi at samtykket er tilstrekkelig informert og at det ikke oppstår noen misforståelser rundt hva slags informasjon og metode som brukes for de forskjellige målgruppene.

Ettersom din målgruppe er barn med særskilte behov, lurer jeg på om du får innsyn i denne informasjonen? Eller vil du kun be om at de som har særskilte behov deltar uten at du vet mer konkret hva disse vedtakene innebærer?

Med vennlig hilsen

Julie Dessen

Personvernombud

Fra: Camilla Melsæter Worren

<Camilla.Worren@lier.kommune.no<mailto:Camilla.Worren@lier.kommune.no>>

Sendt: torsdag 15. september 2022 16:09

Til: Personvernombud HiØ <personvernombud@hiof.no<mailto:personvernombud@hiof.no>>

Emne: SV: Informasjonsskriv

Ok, det skal jeg gjøre.

Dette med innsyn/svar på problemstillingen har Roger S og jeg diskutert. Han mener at jeg ikke kan be om å få intervju barn med særskilte behov, at «barn er barn», men jeg ønsker ansatte med erfaring fra barn med særskilte behov og håper at barna kan si noe generelt om det.. dette har jeg grunnet mye på....

Fra: Personvernombud HiØ <personvernombud@hiof.no<mailto:personvernombud@hiof.no>>

Sendt: fredag 16. september 2022 10:48

Til: Camilla Melsæter Worren

<Camilla.Worren@lier.kommune.no<mailto:Camilla.Worren@lier.kommune.no>>

Emne: SV: Informasjonsskriv

Ja, det forstår jeg – det er jo ikke en lett problemstilling.

Ut ifra et personvernrettslig perspektiv så er det noen ting vi må særlig ha fokus ved dersom du ber om å intervju barn med særskilt behov. For det første kan dette innebære behandling av sensitive opplysninger, dersom du vet bakgrunnen for vedtaket om spesialpedagogisk hjelp og dette dreier seg om en diagnose eller andre helseopplysninger (psykiske og fysiske). I slike tilfeller plikter man å ha strenge krav til sikkerhet rundt oppbevaringen og behandlingen av disse opplysningene. Du har jo allerede noen tiltak på plass, blant annet at du vil anonymisere intervjuene. Videre må du også benytte deg av diktafon-appen til Høyskolen og følge en egen rutine som sender lydfilene direkte til TSD. TSD står for Tjenester for sensitiv data og oppfyller lovens strenge krav til behandling og lagring av sensitive forskningsdata. Du må også informere foreldrene i informasjonsskrivet at disse opplysningene vil bli behandlet.

Dersom du ikke vil behandle opplysninger om barnets særskilte behov, vil ikke dette gjelde og da trenger man ikke like strenge regler for behandlingen. Hvis du for eksempel bare skriver i oppgaven din at disse barna har særskilte behov, uten å gå nærmere inn på detaljer rundt dette, så vil du ikke behandle sensitive opplysninger. Slik jeg forstår det kan et vedtak om spesialpedagogisk hjelp også dreie seg om språk eller sosiale ferdigheter, og dette regnes ikke som sensitive opplysninger (med mindre det kan knyttes til barnets helse).

Vi kan gjerne ta en prat om dette dersom noe av dette er uklart eller vanskelig å forstå 😊

Med vennlig hilsen
Julie Dessen
Personvernombud

Fra: Camilla Melsæter Worren <Camilla.Worren@lier.kommune.no>
Sendt: tirsdag 4. oktober 2022 14:48
Til: Personvernombud HiØ <personvernombud@hiof.no>
Emne: SV: Informasjonsskriv

Hei igjen

Jeg har bestemt meg for å intervju «alle barn» (de jeg får samtykke til selvsagt). Uavhengig av vedtak og særskilte behov. Barnefokusgruppeintervjuene vil handle om inkludering, innpass i lek, osv. imens de ansattes går mer på inkludering av barn med spes ped vedtak/særskilte behov/nedsatt funksjonsevne (vet du forresten hva som er det mest «etisk riktige» begrep å bruke?).

Vedlegg 18: Tabell for noen databaser og søkeord

Jeg søkte med ulike kombinasjoner av disse søkeordene og flere søkeord og setninger ble brukt i de ulike søkebaser, ikke bare på den kolonnen de står oppført i.

Figur 1: Databaser og søkeord.

Database	Forklaring	Søkeord (ulike kombinasjoner av disse)
BARN (NOASP)	Forskning om barn og barndom i Norden	Inkludering i barnehagen Ekskludering i barnehagen Felleskap i barnehagen Mangfold i barnehagen Lek
DIVA	Svensk vitenskapelig arkiv	Barnefokusert familieterapi (BOF) i intervju
ERIC	Universitetet i Sørøst-Norge	Barnehagebarn og inkludering Barns strategier for å komme med i lek
Filorum	Senter for barnehageforskning, Universitetet i Stavanger	Avvisning i lek Mobbing i barnehagen Voksenrollen i barnehagen
Google Scholar	Søkemotor for vitenskapelig litteratur	Relasjon Samhandling Fokusgruppeintervju
Idunn	Universitetsforlagets digitale plattform	Fokusgruppeintervju med barn
Nb-ecec.org	Skandinavisk forskning på barnehageområdet	Barneintervju Intervju
NORA	Norsk vitenarkiv i en tjeneste, forskningsresultater	Hva fremmer inkludering? Kritikk av inkludering
NOSEB (BUFDIR)	Norsk senter for barneforskning	Hva gjør ekskludering med barn?
ORIA	Høgskolen i Østfolds søkeside	Fokusgruppeintervju Fokusgruppeintervju barn Intervju med barnehagebarn Kvalitativ metode Dybdeintervju Hvordan unngå at spesialpedagogiske tiltak fører til stigmatisering og ekskludering?

Vedlegg 19: Fra koding til temaer i analyseprosessen

Figur 2. Fra koder til temaer – voksne.

KODER	HVORDAN JEG FANT DE	TEMAER	RELEVANS TIL FORSKNINGS-SPØRSMÅL
Relasjon Felles opplevelser Omsorg Samspill	Informant V2 vektla (og ble støttet av de andre deltakerne) betydningen av solide voksen-barn relasjoner som grunnlag for inkludering.	Å skape grobunn for inkludering gjennom relasjonelle opplevelser	Forskningsspørsmål 4: <i>Hva fremhever de barnehageansatte som mest vesentlig for å fremme inkludering?</i>
Tett på Observasjon Følge med	Koden ble uttalt flere ganger	Betydningen av at voksne er tett på barna	Forskningsspørsmål 4
Alle inkludert Voksnes ansvar Alle har venner	Svar på spørsmål i intervjuguiden og ble også nevnt ved flere anledninger	Hvordan forsikrer man seg om at alle barn er inkludert?	Forskningsspørsmål 4
Må jobbes med hele tiden	Ble uttalt ofte av flere deltagere	Felles forståelse for at inkludering er en kontinuerlig prosess	Forskningsspørsmål 4
Kompetanse	At alle ansatte hadde kompetanse på inkludering ble poengtert av flere	Ansattes kompetanses betydning for å fremme inkludering i barnehagen	Forskningsspørsmål 4
Tiltak mot ekskludering Aktivitets plikten	Det var resultat av direkte spørsmål om dette	Hvordan hjelpe barn som er eller står i fare for å bli ekskludert?	Forskningsspørsmål 4

Foreldrenes betydning for Inkludering Foreldresamarbeid Klare forventninger	Kom frem på et åpent spørsmål om det var noe vesentlig de ville tilføye som vi ikke hadde vært inne på	Involvering av foreldre i inkluderingsprosesser	Forskningsspørsmål 4
System og ledelse Styrers ansvar	At styrer var pådriver og en oppmuntrende støtte for sitt personale, samt samarbeid med andre barnehager fremsto som vesentlig i flere svar og var også et av spørsmålene mine	System og ledelses innflytelse på inkludering	Forskningsspørsmål 4

Figur 3. Fra koder til tema – barn.

KODER	HVORDAN FANT JEG DE	TEMAER	RELEVANS TIL FORSKNINGSSPØRSMÅL
Barn er naturlig inkluderende Empati	Dette tolket jeg ut fra handlingene de utførte i BOF-lek og av innholdet i svarene de ga.	Barns iboende ønske om å være inkluderende	Forskningsspørsmål 1: <i>Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?</i>
Barn ønsker nære voksne Barn mener at voksne må involvere seg og hjelpe barn som er utenfor	Alle barna flyttet de voksne BOF-figurene nærmere sandkassen, bort til det ekskluderte barnet	Betydningen av å ha voksne i nærheten	Forskningsspørsmål 2 og 3: <i>Hvilke forventninger har barnehagebarna til de voksnes involvering i inkluderingsprosessene?</i> <i>Hvordan opplever barnehagebarna at de</i>

			<i>voksne opptrer i forhold til inkludering?</i>
Noen barn ordner opp selv!	Barna beskrev hvordan man kunne komme med i lek, at de var aktive i sin egen inkluderingsprosess og viste meg hvordan de kunne inkludere andre	Barns strategier for å inkludere seg selv og andre barn	Forskningsspørsmål 1: <i>Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?</i>
Nok bøtter	Litt overaskende ble noen barn opptatt av temaet nok bøtter og å dele på bøtter som lå i sandkassen	Inkluderende lekemateriell	Forskningsspørsmål 1: <i>Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?</i>
Barn vi ikke vil leke med	Direkte svar på spørsmål	Barn som blir ekskludert	Forskningsspørsmål 1: <i>Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?</i>
Barns meninger om voksnes handlinger iht. inkludering	Dette var svar på flere av spørsmålene mine	Barns meninger om hvordan voksne bør inkludere barn	Forskningsspørsmål 2 og 3: <i>Hvilke forventninger har barnehagebarna til de voksnes involvering i inkluderingsprosessene?</i> <i>Hvordan opplever barnehagebarna at de voksne opptrer i forhold til inkludering?</i>

Figur 4. Klipp og lim – fra koder til temaer.

Vedlegg 20: Prøvefokusgruppeintervju barn

Situasjon 1. (til spørsmål 1)

To barn leker i sandkassen (gutt og jente) og et barn sitter utenfor sandkassen med ryggen til de andre to. Hun får ikke være med å leke (hun har spurt de og fått nei, så vi vet at hun har lyst). De voksne står et stykke unna (illustrasjon 1.1).

Jeg plasserte figurene og forklarte situasjonen. Informerte barna om at de kunne bruke figurene til å vise om de ville og stilte spørsmål 1:

Spørsmål 1:

Hva synes du/dere at de voksne skal gjøre i denne situasjonen?

Svar:

Barn 1: «*De må kjeft!*» (spontant og ivrig)

Barn 2: «*Kjeft*» (lavere stemme, litt forsiktig)

Jeg: (overasket, vet ikke om jeg klarte å skjule det)

Jeg med oppfølgingsspørsmål: Kjeft? På hvem?

Barn 1: «*På henne*» (peker på jenta i sandkassa)

Barn 2: «*men ikke på han, for han sa ja*» (peker på gutten i sandkassen)

Her kan min introduksjon ha vært utydelig, at jeg fremstilte det som det bare var jenta som sa nei eller det kan være at barn 2 identifiserte seg med gutten? At han ikke ville sagt nei i en reell situasjon? Og barn 1: var hun vant til å få kjeft? Her er det rom for mange fortolkninger og refleksjoner..

Meg med oppfølgingsspørsmål: Om de voksne skulle gjort noe annet enn å kjeft da?

Svar:

Barn 1: flytter de voksne til sandkassen, setter de på kanten og sier med voksenfigurene: «*vi skal passe på deg*» (illustrasjon nr. 1.2.)

Evaluerings: barna satt rolige og fulgte konsentrert med på instruksjonen og spørsmålene, de hadde fullt fokus og svarte raskt og spontant.

Barn 1 svarte først og barn 2 gjentok det barn 1 sa, men kom med innspill når barn 1 svarte «på henne» da han sa «men ikke på han».

Jeg merket at jeg var spent i situasjonen og redd for å miste interessen deres selv om de satt som tente lys og fulgte med. Jeg burde stillet flere oppfølgingsspørsmål om hva de voksne konkret sa når de kjefte. Jeg burde også ha spurt barn 2 mer direkte hva han mente.

Etterpå lekte vi situasjonen sammen, jeg tok frem esken med figurer og ba de velge. Jeg forestilte den ekskluderte jenta. Barn 1 jenta fra sandkassen og barn 2 gutten fra sandkassen. De valgte disse figurene/rollene selv spontant. De var begge opptatt av å gi den ekskluderte jenta masse leker, bøtter, spader osv. Deres «alter-ego-figurer» sa ja når min jente spurte om å være med. Barn 1 satte også to «doktorer» på kanten av sandkassen og sa med disse figurene: «jeg skal passe på deg». Barn 1 og barn 2 viste begge den ekskluderte jenta masse omsorg i leken via figurene sine, demonstrerte inkludering og prososiale handlinger i praksis og var tydelige på at de ville ha de voksne i nærheten og ønsket omsorg («vi skal passe på deg»).

Barn 1: 4 år

Barn 2: 5 år

Spørsmål	Svar
Hva synes du/dere at de voksne skal gjøre i denne situasjonen?	Kjefte på jenta som nektet den ekskluderte jenta å være med, men ikke på gutten som sa ja.
Om de voksne skulle gjort noe annet enn å kjefte da?	Flyttet voksenfigurene til sandkassen, sette dem på kanten av sandkassen og sa henvendt til den ekskluderte jenta "vi skal passe på deg".

Barn 1 var den mest ivrige til å svare og kom med det første forslaget om at de voksne skulle kjefte på jenta som sa nei. Barn 2 var litt mer forsiktig, men kom med innspill etter hvert.

Vedlegg 21: Ekstra BOF-materiell til bruk i barnefokusgruppeintervjuene

Vedlegg 22: Forfatterveiledning til tidsskriftet Spesialpedagogikk

<https://www.utdanningsnytt.no/spesialpedagogikk/forfatterveiledninger/111178>.

Forfatterveiledning for forskningsartikler

Spesialpedagogikk publiserer fagfellevurderte forskningsartikler (ca. en forskningsartikkel pr. nr.) som omhandler opplæring av barn, unge og voksne med spesielle opplæringsbehov. Både empirisk baserte, teoretiske og oversiktsartikler ønskes velkommen, og vi legger vekt på å presentere artikler fra et tverrfaglig miljø.

Innsendte artikler blir først vurdert av redaktør og deretter sendt til to anonyme fagfeller for vurdering (peer review).

Innsending

Redaksjonen tar fortløpende imot artikler. Manuskriptet sendes per e-post til: ellen@spesialpedagogikk.no.

Hver innsending skal inneholde følgende:

Følgeskriv: skal inneholde artikkeltittel, forfatter(ene)s navn, forfatter (ene)s utdanning, tittel, stilling og institusjonstilknytning, adresser, telefonnumre, og e-postadresser. Oppgi også antall ord i selve artikkelen og hvilket tekstbehandlingsprogram som er benyttet.

Sammendrag: skal referere hovedbudskapet i artikkelen. Den skrives på eget ark, og består av maksimalt 100 ord.

Engelsk summary: skal inneholder engelsk tittel (inkl. eventuell undertittel). Sammendraget består av maksimalt 150 ord som refererer hovedbudskapet i artikkelen.

Teksten: skal skrives med 12 pkt. skrift, Times New Roman eller lignende. Artikkelen skal fortrinnsvis ikke overstige 6000 – 8000 ord.. Ikke oppgi forfatternavn i teksten. Arkene pagineres. Bruk helst kun ett nivå med overskrifter – ikke nummererte. Overskriftene skrives i halvfet, og begynner med stor bokstav, men skrives ellers med små bokstaver.

Noter: bør helst ikke brukes, men hvis det er viktig, må de komme som sluttnoter. Disse nummereres fortløpende (1, 2, 3...). Antall noter bør holdes nede.

Tabeller og figurer: skal ha tittel ovenfor tabellen/figuren. Kilde og eventuelle forklaringer står i egen note under hver tabell eller figur. Tabeller og figurer nummereres fortløpende (tabell 1,2,3 ... figur 1,2,3, ...). Merk av i teksten omtrent hvor tabellen skal inn (tabell 1 omtrent her) eller plasser dem fortløpende i teksten.

Referanser

Referanser skal settes i alfabetisk orden på slutten av artikkelen.

Artikler: Simonsen, E. & Ohna, S.E. (2003). Behovet for kvalitetsreform i audiopedagogikken. *Spesialpedagogikk*, nr. 1, s. 14 (20).

Bøker: Wahlstrøm, G.O. (1996). *Konflikthåndtering. Metodebok for pedagoger*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Artikkelsamlinger og bokkapitler: Befring, E. (2012). Forebygging – tidlig innsats til barns beste. I: H. Bjørnsrud & S. Nilsen (Red.). *Tidlig innsats. Bedre læring for alle?* s. 21–34. Cappelen Damm Akademisk.

Offentlige utredninger o.l.: NOU, Norges offentlige utredninger (2003:16). I Første rekke. Forsterket kvalitet i en grunnopplæring for alle. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.

Rettigheter: Innsending av manuskripter til *Spesialpedagogikk* tolkes som uttrykk for at man har til hensikt å publisere manuskriptet i dette tidsskriftet, og det er en forutsetning at ikke andre tidsskrifter kan vurdere stoffet mens det er til vurdering i redaksjonen i *Spesialpedagogikk*.

Forskningsartiklene i *Spesialpedagogikk* blir etter en stund gjort tilgjengelig på *Spesialpedagogikk*s hjemmeside på internett. Bidragsyttere som ønsker å reservere seg mot denne typen publisering, må selv melde fra til redaksjonen i tidsskriftet.

Forskjellige vitenskapelige artikkeltyper (Fritt oversatt fra APA-manualen)

Vitenskapelige artikler er vanligvis rapporter fra empiriske studier, litteraturstudier, teoretiske artikler, metodiske artikler eller casestudier. De skal være førstegangspubliserings.

Generelt bør forskningsartikler bringe fram ny kunnskap som bidrar til å øke den kumulative kunnskapsbasen på feltet gjennom å replikere eller utfordre tidligere forskning. Artikkelen bør starte med å oppsummere tidligere forskning på feltet (hvis ikke forskningen dreier seg om et område som det aldri har blitt forsket på før) og avslutte med å sette sine egne forskningsresultater inn i en forsknings- og kunnskapsmessig sammenheng.

Artikler fra empiriske studier dreier seg om original forskning. Det er typisk for disse artiklene at de består av tydelige seksjoner som reflekterer stadiene i forskningsprosessen og at de fremkommer som sekvenser av disse stadiene: Introduksjon: Utvikling av problemet som undersøkes, og beskrivelse av hensikten med undersøkelsen.

Metode: Beskrivelse av metoden som ble brukt for å gjennomføre undersøkelsen

Resultater: Gjengivelse av resultatene/funn

Diskusjon: Forklaring og diskusjon av funnenes implikasjoner

Mer om saksgang

Det er ikke uvanlig at fagfellene har kommentarer som innebærer såpass store endringer at fagfellene bør se på artikkelen etter at endringer er foretatt. Det hender også at fagfeller kommer til motsatte konklusjoner med hensyn til publisering. I slike tilfeller vil det vanlige være å sende artikkelen til en tredje fagfelle eller til redaksjonskomiteen. Dette kan gjerne være etter at artikkelforfatter har korrigert artikkelen etter den første runden.

Habilitet

For å unngå tvil om habilitet må fagfeller ikke arbeide ved samme institusjon som artikkelforfatter. Medlemmer av redaksjonskomiteen er inhabile i vurdering og behandling av artikler fra egen institusjon. Fagfeller må heller ikke ha profesjonelle eller personlige bånd til artikkelforfatter som kan innebære tvil om habilitet. Det påhviler redaktøren å ta hensyn til dette ved valg av fagfeller. Fagfeller plikter å si fra om slike forhold dersom de mener å gjenkjenne artikkelforfatter.

Del 2: Artikkelutkast

Å leke barnet inn

- **En kvalitativ studie om barn og ansattes perspektiver på å fremme inkludering av alle barn i barnehagen**

Inclusive play

- **A qualitative study of the perspectives of kindergarten children and staff on inclusion**

Camilla Melsæter Worren

Masterstudent

Mai 2023

Artikkelutkastet retter seg inn mot tidsskriftet Spesialpedagogikk.

<https://www.utdanningsnytt.no/spesialpedagogikk/forfatterveiledninger/111178>

Sammendrag

I denne artikkelen presenteres resultatene fra en studie hvor problemstillingen:

«Hvilke faktorer kan bidra til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen?»

besvares av barn og ansatte i to barnehager. Fokusgruppeintervjuer med barneorientert familieterapi ble benyttet for å få innsyn i informantenes perspektiver på inkludering.

Resultatene indikerte at barnehagebarn ønsker at voksne griper inn i ekskluderingsituasjoner.

Barnehageansatte bør ha høy kompetanse og kjenne til inkluderings- og ekskluderingsprosesser i barnegruppen. Dette får de innsyn i ved å ha nære relasjoner til barna, observere samspill og delta i barns lek og aktiviteter. Et annet funn er at foreldrene har signifikant påvirkningskraft på inkludering i barnehagen ved at de kan foretrekke noen barn fremfor andre, og at disse kan bli favorisert både med oppmerksomhet og ved å bli invitert med hjem.

Nøkkelord: Inkludering, ekskludering, barnehagebarn, lek, relasjon, samhandling, spesialpedagogiske tiltak, voksenrollen.

Inclusive play

A qualitative study of the perspectives of kindergarten children and staff on inclusion

Summary

Which factors determine that all children are included in their group at their kindergarten?

This article explores this question by reporting on a study with children and staff in two kindergartens. Focus group interviews using family-oriented therapy methods were employed to gain insight into the participants' views on inclusion. The key find is that children want the staff to intervene in situations of exclusion. Kindergarten staff should therefore be aware of inclusion-and exclusion-oriented processes that occur. They can only gain insight into this by have a near attachment to the children and being close to them, observing and participating in play and activities. Another finding is that parents have significant influence on inclusion in the kindergarten, as they may prefer certain children over others, and these children are favored with attention and invitation to their homes. The kindergarten staff should also be educated.

Keywords: Inclusion, exclusion, kindergarten children, play, relationship, interaction, special educational measures, adult role.

Innledning

De siste årene har det vært økt fokus på inkludering i samfunnet. Så mange mennesker som mulig skal kunne delta i det felleskapet et samfunn er, og færrest mulig skal føle seg ekskludert fra deltakelse i demokratiske prosesser, arbeidsliv, idrett og sosiale felleskap (Barne- og familiedepartementet, 2020). Inkludering bør starte i barndommen, både fordi tidlig ekskludering kan føre til negative konsekvenser, og fordi holdninger blir formet i sosiale grupper i oppveksten. I barnehagen møtes barn med ulike bakgrunn og forskjellige personligheter. De danner et mangfoldig, sosialt felleskap hver dag over flere år. Barna vil i mindre eller større grad bli inkludert i lek og sosial interaksjon med de andre barna, og ikke alle vil få den oppmerksomheten de har behov for, fra voksne.

Den sentrale betydningen barnehagen har, og betydningen av inkludering spesielt, er anerkjent i mange stortingsmeldinger som for eksempel: Meld. St. 6 (2019-2020), Meld. St. 19 (2015-2016), Meld. St. 24 (2012-2013) og St. meld. nr. 41 (2008-2009). Her fremheves betydningen av inkludering som at alle barn skal oppleve å ha en naturlig plass i felleskapet, være trygge, erfare at de er betydningsfulle og få medvirke.

Det er bred aksept i barneforskningen for at barnehagen er en sentral arena for inkludering, og for at voksenrollen er signifikant for å sikre at alle barn inkluderes (Alvestad, 2013; Arnesen, 2017; Bae, 2010; Bae, 2011; Dahlberg, 2001; Korsvold, 2011; Solli, 2017; Østrem, 2012).

Ifølge Solli (2017) er personalets kompetanse og holdninger grunnleggende for å fremme inkludering og deltakelse i fellesskapet. Solli (2017) vektlegger som det vesentlige i inkludering: samspillet mellom voksne, mellom voksne og barn og interaksjonene barna imellom. Nergaard (2020) mener at voksne må delta i lek og forstå lekens betydning for å sikre barn et godt psykososialt miljø. Soltvedt (2014) og Østrem (2012) hevder at barns perspektiver kommer best til uttrykk via lek. For barn handler inkludering mye om å få innpass i lek (Fugelsnes, 2022; Greve, 2009; Greve, 2010; Heide & Nicolaisen, 2022; Lund, et al. 2015; Nergaard, 2020).

Barnehageloven (2005) ble revidert i 2020, og kapittelet *psykososialt barnehagemiljø* ble tilføyd. Det omhandler blant annet nulltoleranse for krenkelser av barn og skal bidra til å forebygge mobbing og diskriminering. Endringene trådte i kraft i 2021 og lovfester alle barns rett til et trygt og godt barnehagemiljø, ansattes aktivitetsplikt til å forsikre seg om dette, og rapporteringsplikt til styrer om barn utsettes for mobbing, utestengelse, vold eller trakassering (Barnehageloven § 41-43, 2005, 2021). Ifølge rammeplan for barnehagen (2017) skal

barnehagen sørge for at barn som mottar spesialpedagogisk hjelp (Barnehageloven, §31-35) inkluderes i barnegruppen i det allmenpedagogiske tilbudet (Utdanningsdirektoratet, 2017).

Til tross for at inkludering dermed er vel anerkjent i praksis og hyppig drøftet i faglitteraturen, er det fortsatt utfordringer som må håndteres. Forskning viser at ekskludering blant barnehagebarn er et omfattende problem (Heide & Nicolaisen, 2022; Johansson & Rossel, 2021; Lund et al., 2015; Nergaard, 2020). En årsak kan være manglende kapasitet eller opplæring av ansatte. Men det kan også skyldes at vi mangler tilstrekkelig kunnskap om barns perspektiv. Gullestad (1991) og Tiller (2006) nevner at dette nettopp er et sentralt element for å kunne forbedre vår forståelse, og på sikt forbedre lokale praksis når det gjelder inkluderingsarbeid.

Formålet med min intervjustudie var å få innblikk i barn og ansattes perspektiver på inkludering og få en dypere forståelse av hva som kan bidra til å fremme inkludering. I artikkelen vil jeg derfor gjengi resultatene fra studien. Problemstillingen er:

Hvilke faktorer kan bidra til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen?

For å besvare problemstillingen er det formulert tre forskningsspørsmål:

1. *Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?*
2. *Hvilke forventninger har barnehagebarna til de voksnes involvering i inkluderingsprosessene?*
3. *Hva fremhever de barnehageansatte som mest vesentlig for å fremme inkludering?*

Tidligere forskning

Inkluderingsprosessene i barnehagen er komplekse (Østrem, 2012). Solli (2017) mener at barnehagens potensial som inkluderingsarena er avhengig av samspillet mellom voksne og barn og mellom barn, noe jeg under viser til at tidligere barnehageforskning også fremhever. Flere av forskerne beskriver barns frykt for ekskludering og behov for voksne.

Lund et al. (2015) foretok intervjuer og observasjoner av 16 femåringer fra seks barnehager i frilek. Det fremkom av intervjuene at det barna fryktet mest i barnehagen var å bli ekskludert fra lek. Observasjonene viste at noen barn ble systematisk ekskludert og at de også ble oversett og negativt omtalt av barnehagepersonalet. Forskerne observerte utestengelse, krenkelser og mobbing blant barna, også fra de som omtalte seg selv som inkluderende.

Nergaard (2020) gjennomførte intervjuer og videobeskrivelser av 3-6 åringer i tre barnehager. Barna beskrev avvisning og utestengelse fra lek som vanskelig og stressfylt. Resultatene viste at barna opplevde å føle seg forlatte, verdiløse, sårede og ensomme. Barna ønsket å ha voksne i nærheten. Nergaard (2020) fremhever å styrke barns empatiutvikling for å fremme inkludering, samt lekens og tilhørighetsfølelsens betydning for barn.

Johansson og Rossel (2021) foretok videobeskrivelser i en barnehage av 4-5 åringers strategier for å komme med i etablerte felleskap og fant at det kan gi alvorlige konsekvenser for barn om de faller utenfor felleskapet. Forskerne konkluderer med at tilhørighet, deltakelse, vennskap og positive interaksjoner med jevnaldrende er vesentlig for inkludering.

Fugelsnes (2022) videobeskrivelser av voksne og barn i en barnehage viste at personalet ofte la til rette for hverdagsaktiviteter og lek med mål om å fremme inkludering, og at de voksne eksplisitt oppfordret barna til å inkludere andre i sin lek. Fugelsnes (2022) hevder at om personalet tilrettelegger for at barna opplever seg som en del av et felleskap, vil det kunne føre til at barna opplever tilhørighet i gruppen sin.

Heide og Nicolaisen (2022) beskriver et case der en jente på fem år er ekskludert fra barnegruppen. I inkluderingsprosessen av jenta ble det avgjørende: voksendeltakelse i lek, samarbeid med jentas foreldre og involvering av barnegruppen som fikk medvirke til løsninger som kunne bidra til inkludering.

Teorigrunnlag

Inkludering

Inkluderingsbegrepet blir benyttet i politiske, samfunnsmessige og forskningsmessige sammenhenger (Arnesen, 2017; Korsvold, 2011). På barnehagefeltet har det ifølge Korsvold (2011) vært et begrepsskifte fra *integrering* til *inkludering*. På 1970-tallet ble integrering benyttet om å *integrere* enkelte barn med innvandrerbakgrunn eller psykisk utviklingshemming inn i en gruppe. På 1990-tallet kom inkluderingsbegrepet med mål om å danne et felleskap for alle, og det ble en økt aksept av et mangfold bestående av variasjon, ulikhet og bredde (Haug, 2014; Korsvold, 2010).

Tjora (2018) vektlegger felleskap i inkludering. Dette beskriver han som en fundamental forankring og en tilknytning som er mer grunnleggende enn trivsel. Som følelsen av å være del av noe større og som samhörighet, samhold og samkvem. Videre er Tjora (2018) opptatt

av hvem som starter og styrer randsonene. Randsoner og hierarki for fellesskap er ifølge Tjora (2018) grenser for hvem som er innenfor og utenfor, hvem som er inkludert eller ekskludert. Arnesen (2017) drøfter inkluderingsbegrepet og mener det er et flertydig begrep. I likhet med Tjora (2018) fremhever hun fellesskap, at alle som vil skal kunne delta ut fra egne forutsetninger. Bae (2011) beskriver alle samspillsituasjoner mellom voksne og barn i barnehagen som potensielle inkluderingsfremmende interaksjoner, forutsatt at voksne benytter situasjonene bevisst. Dette beskriver Bae (2011) som å respektere alle barns ulike kommunikasjonsformer og utveksle konstruktive dialoger og god samhandling med alle barn. Østrem (2012) beskriver voksen- barn relasjonen som komplisert, og ikke noe barnehagepersonalet uten videre kan "utføre". Det krever dyp innsikt i barns uttrykksformer og forutsetter at barnehagepersonalet ser barnet som subjekt (likeverdig) og møter barnet med empati, respekt og anerkjenner barnets rett til egne meninger, tanker og følelser. Psykolog Martin Soltvedt (2014) mente at lek var barnets naturlige måte å uttrykke seg på, at leken avspeilet barnets indre liv, og at terapeuten kunne forstå barna bedre ved en lekende samhandling. Han utarbeidet derfor Barneorientert familieterapi (BOF) som er tilnærmingen jeg benytter i fokusgruppeintervjuene.

Barneorientert familieterapi (BOF)

Soltvedt (2014) sitt engasjement i få barneperspektivet inn i familieterapien/barnepsykiatrien resulterte i hans terapiform: BOF. Det er en lekende arbeidsmåte som forutsetter at den voksne, i leken, innehar holdninger og strategier som legger grunnlag for trygghet, tilknytning, samspill og tilhørighet. Formålet med BOF er å skape en trygg atmosfære som fremmer samhandlingssituasjoner mellom barn og voksne og mellom barn. Ferdigheter som blir innlært i BOF er leke-ferdigheter, selvfølelse, grenser, nærhet-distanse m.m. med mål om at disse overføres til andre samspillsituasjoner. BOF kan benyttes i spesialpedagogisk øyemed som en tilnærmingstype for å fremme relasjoner og utvikle leke- og samspillskompetanse. Leken er en type symbol/rollelek som foregår fortrinnsvis i sandkasse med små menneskelignende figurer, dyr og konkrete. Terapeuten/pedagogen benytter en alter-ego-figur og kommunikasjon og veiledning foregår i interaksjonen mellom denne og barnas valgte figurer. I BOF- tilnærmingen er måten man samhandler med barnet på det vesentlige, og underlag og materiell kan variere.

Lek

Lek er ifølge rammeplan for barnehagen (Utdanningsdirektoratet, 2017) barnehagebarns viktigste sosialiseringsarena. Lek (rolle- og symbollek) kan være vanskelig å få innpass i fordi den foregår både på et regiplan og i «her og nå situasjonen» (Soltvedt, 2014; Østrem, 2012). I denne type lek går man ut og inn av leken og forhandler om innhold, roller og materiell. For å mestre dette må barn ha språklig, sosial og emosjonell kompetanse. Barna må mestre turtaking og samarbeid, samt tåle skuffelsen ved å få sine forslag nedstemt. De må være selvhverdende og samtidig kunne tilpasse seg og lytte til andres forslag (Öhman, 2012). Barn som ikke innehar disse egenskapene, kan ha utfordringer med å komme med i lek eller å være deltagende over tid. For barn er inkludering nært forbundet med deltakelse i lek (Fugelsnes, 2022; Greve, 2009; Greve, 2010; Heide & Nicolaisen, 2022; Lund et al., 2015; Nergaard, 2020), men noen barneforskere er opptatt av at også alle «hverdagssituasjonene» i barnehagen kan være inkluderingsfremmende (Arnessen, 2017; Bae, 2011).

Metode

I studien har jeg benyttet kvalitativ metode (Bryman, 2016; Nyeng, 2012; Kvale & Brinkmann, 2015; Tjora, 2017). Ifølge Meld. St. 19 (2015-2016), Meld. St. 24 (2012-2013) og St. meld. nr. 41 (2008-2009) og «Barnehagen for en ny tid - Nasjonal barnehagestrategi mot 2030» (Kunnskapsdepartementet, 2023) er den viktigste ressursen for barn i barnehager personalet. Derfor fremsto det som viktig å få deres perspektiver på hva som kan fremme inkludering, og hva de mener de kan bidra med. Videre ønsket jeg å få frem barnas stemmer, meninger, erfaringer og hvilke forventninger de har til voksne i inkluderings- og ekskluderingsprosessene. Fokusgruppeintervjuer (Halkier, 2016; 2015; Lerdal & Karlsson, 2009; Mc. Donald & Topper, 1988; Tursunovic, 2002) ble benyttet for å gi intervjudeltakerne trygghet ved å være flere, fremme fylldige beskrivelser og oppnå samtale og diskusjon mellom intervjudeltakerne.

Deltakerne ble rekruttert fra to barnehager. Utvalgskriterierne var for vokseninformanter at de var ansatt (uansett stilling) i barnehage, og for barneinformantene at de gikk i barnehage og var mellom 3 og 6 år. Til sammen gjennomførte jeg åtte fokusgruppeintervjuer med 15 barn og 5 ansatte for datainnsamling. Jeg benyttet fleksible semistrukturerte intervjuguider (Kvale & Brinkmann, 2015; Tjora, 2017) bestående av overordnede temaer og åpne spørsmål.

Temaer i intervjuguidene var blant annet hva barna ønsket fra de voksne for å bli inkludert, og hva de voksne mente var primært for å fremme inkludering av alle barn.

I fokusgruppeintervjuene benyttet jeg BOF (Barneorientert familieterapi, Soltvedt, 2014) for å illustrere spørsmålene og for at deltakerne kunne benytte det i sine svar. Jeg valgte playmobil-figurer, og disse skulle forestille barnehagebarn og barnehageansatte. For å sikre kvalitet, validitet og reliabilitet (Nyeng, 2012), oppfordret jeg barna til å gjenta utsagnene sine så jeg fikk skrevet uttalelsene ordrett. Jeg tilstrebet også, i alle intervjuene, å stille ulike oppfølgingsspørsmål for korrekt oppklaring. Vokseninformantene var et representativt utvalg av alle yrkesgrupper i barnehagen, hadde erfaring med barn fra 1-5 år og ble intervjuet sammen. De er her nummerert med V1- V5. Barneinformantene var fire og fem år og ble intervjuet to og tre sammen, og er her nummerert med B1-B15. Informantene er strategisk valgt fra to barnehager med ulike sosiokulturelle miljøer. Jeg har fulgt alle gjeldende forskningsetiske retningslinjer fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2021) og studien er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD), nå Kunnskapssektorens tjenesteleverandør (SIKT).

Eksempel på to BOF-situasjoner

Situasjon 1. Ekskludering

Situasjon 2. Inkludering

Situasjon 1 illustrerer ekskluderingssituasjonen jeg presenterte i fokusgruppeintervjuene med barn og ansatte. Situasjon 2 illustrerer hvordan barn og ansatte flyttet de voksne så de hadde nærhet til barna.

Resultater og analyse

Datamaterialet ble analysert med tematisk analyse. En metode med seks stadier for å redusere, organisere, kategorisere, analysere og rapportere kvalitative forskningsdata (Braun & Clarke, 2006). Tjora (2017) mener at analysefasen krever at forskeren bruker sin intellektuelle kapasitet og kreativitet til det fulle. Jeg valgte tematisk analyse fordi den er fleksibel, oversiktlig og gir et godt grunnlag for systematisering av historiene i datamaterialet. Videre hjalp den meg til å finne essensen i informantenes fortellinger. Samlet datamateriale besto av 56 transkriberte sider (1603 ord).

Intervjuer med barn

Dataene i det følgende illustrerer temaene jeg tolket ut fra datamaterialet i analyseprosessen som:

- Barns iboende ønske om å være inkluderende
- Betydningen av å ha voksne i nærheten
- Barns strategier for å inkludere andre og seg selv
- Inkluderende lekemateriell
- Barn som blir ekskludert
- Barns meninger om hvordan voksne kan inkludere barn

Jeg åpnet barnefokusgruppeintervjuene med å formidle en ekskluderingsituasjon med playmobil-figurene: to barn leker sammen i sandkassen, og et barn har spurt om å delta, men har fått nei. Barnet sitter med ryggen til de to andre, utenfor sandkassen. De voksne står bortenfor og ser ikke det som skjer (Situasjon 1).

Jeg informerte barneinformantene om at det var valgfritt å svare ved hjelp av playmobil-figurene eller fortelle med ord. Så stilte jeg spørsmålet: “Hva synes du/dere at de voksne skulle gjort i denne situasjonen?”. Samtlige barn som svarte, formidlet at de hadde oppriktige intensjoner om å være inkluderende. Informantene var opptatt av at alle må få være med og at alle må være venner. Alle informantene flyttet de voksne nærmere barna og sa at de voksne skulle be de to i sandkassen om å la barnet utenfor være med. I denne fortellingen formidler et barn hvordan det kan oppleves å være utenfor:

For at det kan hende at et barn har ingen bestevenner, at de bare går rundt i barnehagen helt aleine, at de ikke har noen å leke med, og så kan det hende at de ikke får seg en bestevenn, at ingen vil være bestevenn med gutt eller jente. (B11)

Noen barn klarte å forestille seg både hvordan det ekskluderte barnet hadde det, og hvorfor de to i sandkassen sa nei. Disse var opptatt av at det ikke alltid dreide seg om utestengning, men å verne om lek og relasjoner.

I informantenes svar på spørsmålet: “Hva synes du er det viktigste de voksne kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra?” kommer også barns empati til uttrykk:

Fordi at, egentlig, alle barna må jo ha det bra! De vil jo ikke ha det lei seg i barnehagen? De vil jo ikke gå, de andre barna vil jo ikke se at noen går rundt og være lei seg. (B11)

Resultatene underbygger at de deltagende barna evnet å sette seg inn i andres situasjon ved prososiale handlinger og/eller empatiske uttalelser. Angående betydningen av å ha voksne i nærheten, indikerer det empiriske materialet at barna har erfaringer med og forventninger til at voksne hjelper barn som blir ekskludert:

Jeg husker en gang jeg spurte om noen å leke med, så fikk jeg ikke lov. (B9)

Jeg spør hva hun gjorde da:

Da, jeg sa det til en voksen, og så fikk jeg være med til slutt. (B9)

Barnet husket ikke hva de voksne hadde sagt eller gjort, men hun hadde minner om at de hadde hjulpet, og vil da antagelig ha tillit til at de kan hjelpe henne en annen gang også. Slike gode erfaringer med at voksne bidrar, kan fremme inkludering.

På spørsmålet: “Hva gjør dere om noen barn går alene ute eller inne? Om det ser ut som de ikke har noen å være sammen med?” svarte flere at de kunne spørre om de ville bli venner eller leke sammen og spørre om det går bra. Et barn oppfattet spørsmålet på en litt annen måte enn det som var min intensjon, men det kan jo også være en god måte å inkludere noen på:

Da må vi spørre om vi kan være med. Kan jeg bli med å leke? Må man si da. (B2)
Jeg svarer ja! (B1)

To av informantene fortalte at om de ikke fikk være med i *en* lek, så kunne de prøve å få innpass i en annen. En barneinformant sa imens han holdt barnefiguren som var utenfor:

Gå å spørre noen andre om noen andre vil leke med han, for han må jo spørre noen andre å. (B6)

Informantene beskrev hvordan de kunne “starte en lek ved siden av,” og at dette kunne være en strategi for å inkludere andre barn og seg selv. Informantene ble opptatt av de to bøttene i sandkassen i situasjon 1, og formidlet at de måtte dele på bøttene. En informant ga en bøtte til jenta som satt utenfor. Denne handlingen brakte meg over til et spørsmål om tilstrekkelig lekemateriell også er en inkluderingsfremmende faktor.

Resultatene viser eksempler på at barn har løsninger på å invitere andre barn inn i lek, og å selv å komme med i lek. Det er gode ferdigheter å inneha. Noen barn blir ekskludert og er uønskede lekepartnere. På spørsmålet om det var noen de ikke ville leke med i barnehagen, svarte dette barnet «Jeg vil ikke leke med (...) hun slår meg og løfter meg» (B4). Barn 3 forlenger og bekrefter hans uttalelse med «Hun gjør litt slemme ting noen ganger». Barna utfyller her hverandres uttalelser, det tolker jeg som at de er samstemte, og som at hensikten med fokusgruppeintervjuer fremtrer. Det barnet de refererer til ble også omtalt av andre barneinformanter i de andre fokusgruppeintervjuene som et barn de ikke ville leke med grunnet opplevelser med ulik form for utagering.

Barneinformantene mente at voksne burde intervensere i ekskluderings situasjoner og fortalte hva de voksne kunne gjøre for å hjelpe barnet som var utenfor. Jeg stilte spørsmålet: “Hva synes dere at de voksne skulle gjort i denne situasjonen?” (Situasjon 1)

Jeg synes de burde ha sagt til de to guttene at jenta måtte få være med. (B11)

Jeg utfordret de med å stille et oppfølgingsspørsmål og viste med figurene: “Hva om barna i sandkassen svarte nei? Vi vil leke i fred?”.

Da synes jeg de voksne burde blitt sure og sagt ifra BITTE litt STRENGERE. (B11)

På bakgrunn av dette kan det tyde på at barn synes det er greit at voksne er bestemte når de opplever at noen blir utestengt. Enkelte informanter uttalte også at de synes voksne burde kjeft på de to som ekskluderte. Jeg valgte en lekende tilnærming (BOF) i intervjusettingen for møte barna på deres arena og for at barna lettere skulle relatere seg til innholdet i spørsmålene. Jeg lekte inn spørsmålene via ulike representative situasjoner for barnehagelivet. En av disse er samlingsstund. Jeg spiller den ansatte som leder samlingsstunden, barneinformantene er seg selv med sine barnefigurer, og jeg spør barna med voksenfiguren min: «Hva mener dere er det viktigste de voksne kan gjøre for at alle barna i barnehagen skal ha det bra og trives: som å ha noen å leke med og være glade?». Ett av barna sier at de voksne bør være med og leke (B5), og det andre barnet svarer med tydelig stemme:

Jeg synes de skulle være strenge på de som slår og gjør vondt mot andre! Jeg mener voksne må passe på barn! Å si at alle får bli med. Den sier det til de som sitter der.
(B6)

Resultatene fra barneinformantene indikerer at barna har erfaring med at barnehagepersonalet involverer seg i ekskluderings situasjoner. Barna viser at de har tillit til at voksne kan hjelpe og, de har ønsker om å ha de i nærheten.

Intervjuer med voksne

Informantene fortalte at det må være noen grunnleggende forutsetninger til stede før barn kan bli inkludert: et fundament av trygghet, solide relasjoner til voksne og barn og å være en del av felleskapet. Informantene var også opptatt av at barna hadde medbestemmelse og ble lyttet til:

Det der elementære som jeg tenkte på som vi har jobbet med (...) der alle ungene blir sett og hørt og de møter rause omsorgsfulle voksne som setter en standard og et grunnlag her, sånn at her vil vi at det skal være godt å være, ikke sant. Vi ønsker jo at alle barn skal ha trivsel. (V2)

Det fremstår for meg som tydelig at kjernen i det informantene formidlet om inkluderingsfremmende arbeid var å skape grobunn for inkludering gjennom relasjonelle opplevelser:

Jeg tenker at vi som voksne må, vi må ha en relasjon til hvert enkelt barn, at vi kjenner barna godt og for å kjenne barna godt så må vi jo gi mye av oss sjøl, og være tilstede.
(V3)

Informantene fokuserte på å snu negative holdninger som hadde eksistert blant tidligere ansatte, og etablere nye felles grunnholdninger: at alle barn skulle bli møtt med smil, føle seg elsket og verdsatt for den de var. Informantene viste et sterkt engasjement for å fremme barn som var utenfor felleskapet ved å styrke barnas selvfølelse gjennom gode voksen-barn relasjoner, og de gikk grundig til verks for å forebygge og stoppe ekskludering:

Han var en av de vi måtte bygge en god relasjon til, fordi han hadde ingen gode relasjoner til de voksne, han var et irritasjonsmoment, jeg fikk også informasjon om det da jeg startet her, han var sånn umulig, og var en av de første jeg da hadde veldig lyst til å bli kompis med, fordi da skjønner jeg instinktivt at han trenger noen.
(V2)

Informantene fortalte at de så på relasjonsbygging og inkludering som sitt absolutte ansvar. Om relasjonsbygging tok måneder, ga de seg ikke før relasjonen til barnet var etablert. De vektla at det var den voksnes ansvar å leke barnet inn, og snakke barnet inn i samspill.

Det beste i sånne situasjoner synes jeg, er å leke inn barna, det er å sette seg sammen med dem og så bare prate barnet inn, bare begynne litt sånn: Oj! se hva dem gjør a kom, skal vi se, ikke sant? At det er jeg som inkluderer barna da.(V2)

Informantene fremhevet betydningen av at voksne er tett på barna; men hvor tett på må man være for å fremme inkludering blir mitt spørsmål. Betydningen av å være tett nok på blir understreket med flere eksempler på situasjoner som ikke hadde blitt oppfattet om man var på avstand, som et barn som neglisjerer et annet barn:

Så er de ikke så gamle før de finner ut litt sånne lure måter å være på; sånn som jeg observerte en treårig jente en gang, hun bare overhørte det venninnen sa, hun svarte

henne ikke, det var ikke noe drama rundt det, ja, rett og slett at hvis du ikke er tett på så oppfatter du jo ikke de situasjonene der. (V5)

Resultatene viste at voksne bør være realistiske i forhold til at barn kan gjøre negative ting med hverandre. Informantene fortalte at de var oppmerksomme på dette og fulgte godt med for å fange opp eventuelle negative ytringer eller handlinger. For å oppdage og avverge dette fordelte de seg etter der barna oppholdt seg.

Jeg stilte spørsmålet om hvordan personalet kunne vite at alle barna på deres avdeling var inkludert. Informantene kunne fortelle at de har formelle og uformelle arbeidsmåter for å forsikre seg om at alle barna er inkludert. De foretar observasjoner, samarbeider, har møter og jevnlig oppdateringer på om barna er i lek og samspill med andre. Informantene mente at det viser seg i barnets væremåte om det er inkludert; om det er glad for å komme i barnehagen, om det er generelt i godt humør, smiler til deg, løper og strekker armene mot deg:

Så ser man det ofte på blick og kroppsspråket til barnet, fordi det barnet vil være sammen med deg, prate med deg, tar kontakt, og ser ikke stressa ut liksom, har det der litt gode blikket. (V2)

Undersøkelsesbarnehagen hadde klart å skape et inkluderende felleskap, ingen i barnegruppen var systematisk ekskludert og alle hadde venner. Imidlertid viser funnene at det forekommer avvisningsepisoder som forsterker behovet for voksentetthet, nærhet og voksendeltakelse. Selv i en harmonisk barnegruppe som dette, som personalet betegnet gruppen sin som, skjer det ekskludering i samspillet som barna ikke klarer å ordne opp i selv. Informantene er bevisste på at selv om noen barn mestrer å ordne opp selv eller hente en voksen, klarer ikke alle barn det. Dersom voksne ikke oppdager dette, og stopper det, kan negative samspillmønstre utvikle seg.

Resultatene viser at de ansatte ikke aksepterer ekskludering. Informantene hadde tydelige rammer og forventninger for akseptabel og uakseptabel atferd og bevisstgjorde barna: Vokseninformant 2 tar barnefiguren som sitter utenfor sandkassen, peker på barnefigurene i sandkassen og viser til situasjon 1, som jeg hadde presentert for dem tidligere i intervjuet:

Hvis du har den situasjonene her da omtrent, så sier han: Kan jeg få være med å leke? Så sier de andre: vi leker ikke. Da sier jeg til dem at det er akkurat det samme som å si at du vil ikke leke med han. Det ble jeg veldig brutalt klar over nå. Den klassiske; vi leker ikke, den er litt sånn, de arver litt av hverandre, blir litt barnekultur å si det, men det er det samme som å si at jeg vil ikke leke med deg. (V2)

Personalets felles forståelse for at inkludering er en kontinuerlig prosess, var også svar på spørsmålet om hvordan de forsikret seg om at alle barn var inkludert:

Det må jobbes med konstant, inkludering må jobbes med hele tiden, det går ikke en dag uten at du må jobbe med det, det går ikke en dag uten at du facer at det er et aller annet her nå som jeg må ta tak i. (V2)

Ansattes kompetanses betydning for å fremme inkludering i barnehagen ble også diskutert. På spørsmålet om hvilke faktorer innen system og ledelse som fremmet inkludering, vektla informantene voksnes kompetanse og at hele personalgruppen var delaktig i samme kompetansehevingsprosjekt: Informantene ønsket at nyansatte og vikarer skulle involveres i barnehagens felles forståelse av inkluderingsarbeidet som fremsto som en felles forankring og fastsettelse av en norm; «sånn jobber vi her».

Det må være den felles forståelsen, hvordan man skal jobbe, ikke noe valg, sånn gjør vi det. Det har vi jobbet mye med. Vi samarbeider mye med andre barnehager også, vi er veldig forskjellige barnehager og har felles barne-syn og den felles plattformen, med disse barnehagene. Det er kjempeviktig. Det har vi jobbet mye med. (V5)

Det fremstår som en verdifull faktor for samarbeidsklimaet og inkluderingsprosessene i denne barnehagen at hele personalet lærer det samme. Informantene hevdet at jobben ble mer motiverende og givende når de fikk mer kunnskap. Kanskje kan kompetanseheving av hele personalet være en nøkkel til inkludering av alle barn?

På spørsmålet om hva de ansatte ville gjort for å hjelpe barn som er eller står i fare for å bli ekskludert over lengre tid, svarte informantene at det var uaktuelt at systematisk ekskludering ikke ble fanget opp:

Vi ville vel ikke latt det gå så langt. Vi snakker jo om barnas behov og etiske problemstillinger hver eneste gang og hver eneste dag og vi snakker om det på avdelingsmøtene, sånn at jeg tror ikke vi ville latt det gå veldig lang tid før vi tok opp et sånt problem som det og tok tak i det altså. (V2)

Det å gjøre barnet sterkere i seg selv ser ut til å være et moment informantene vektlegger for å fremme inkludering og refererer til situasjon 1:

Jeg tenkte.. vi har også snakket om å styrke barn så de skal bli robuste barn, den situasjonen i sandkassa kunne vi ha snakket om på mange planleggingsdager, for det er jo også mulig å gi dem et alternativ, om det ikke er et barn som stadig vekk er avvist, men bare sånn tilfeldigvis den dagen, det er også viktig å skjerme den gode leken, voksen kan ta med barnet og si skal vi se hva den gjør. (V5)

Informantene var opptatt av å verne om barnas vennskapsrelasjoner, og at avvisningen av andre barn ikke trenger å bety at de bevisst ekskluderer. Sensitive vurderinger i forhold til å respektere og forstyrre en pågående lek for å inkludere andre bør foretas på grunnlag av dette. Dette er enklere om man kjenner barna og inkluderingsprosessene i barnegruppen godt. Om det er mønstre som går igjen, noen som ofte er utenfor osv.

De er jo ikke alltid så rause mot hverandre at det kommer sånn helt naturlig, for det, de er, men det er jo egentlig mest for at de kanskje er oppslukt av hverandre og har det veldig gøy sammen. Det er ikke egentlig det at dem ikke vil leke med fler det handler om. (V2)

Noen ganger kan forutsetningene for inkludering ligge hos barnet selv som vises i dette utdraget:

De andre barna inkluderer dette barnet, roper navnet: Kom bli med, mens barnet holder igjen og klamrer seg til en voksen, eller et eller annet og tør ikke å gjøre det samme, ligger motorisk langt tilbake også, er ustø, sliter med balansen og mange ting, tør ikke å klatre. (V2)

Informantene beskriver det som utfordrende, når både voksne og barn prøver å inkludere, og barnet av ulike årsaker ikke imøtekommer det. Funnene viste at det av og til kan være nødvendig å øke barns status for å fremme inkludering:

Med et barn som hadde spesielt lav status, på grunn av at han siklet veldig når han spiste, ingen ville sitte ved siden av han på grunn av dette. Da ble bordsituasjonene en sånn situasjon der inkludering ble et tema. Holdningsendring blant barn og noen voksne måtte til for å løfte han. (V2)

Jeg spurte om man kan heve statusen til et barn, og informantene svarte at ja, man kan jo det, men at det krever at alle voksne er involverte og samarbeider:

Det krever systematisk jobbing og veldig, at alle er med, følger en plan for å hjelpe å få opp statusen, det er jo kjempekrevenende. (V3)

Når barn med høy status har en atferd som ekskluderer, kan det gjøre det enda vanskeligere for barn som allerede er utsatt for ekskludering, fordi barnet med høy status har makt, og mange av de andre barna ser opp til dem. På spørsmålet om noen barn var vanskeligere å inkludere enn andre, svarte de ansatte at det var barn med utagerende atferd som var de mest utfordrende å inkludere:

Ja, utagerende, veldig, det synes jeg har vært tungt å jobbe med, og ha ansvaret for, når man snakker om bemanning, du føler at det tar all din tid å skjerme både det barnet og de andre barna, og samtidig skal du jobbe med inkludering og det er tøft når du ikke har noe ekstraressurs (...) så skal man løfte dem og inkludere dem. (V5)

Jeg spurte videre om innadvendte barn er lettere å inkludere enn barn med utagerende atferd:

Jeg tenker at det er lettere med de barna, fordi man er så tett på og kan ta en litt annen vei inn. Med de andre må man slukke en brann først; jeg har erfaring med at du slår meg, eller du biter meg, eller du (...) et stille og rolig barn har man ikke noe negativt rundt, erfaring rundt barn-barn. Jeg tenker at det er lettere å inkludere et sjenert, stille barn. (V3)

Personalet nevnte at barn med mange ulike diagnoser, funksjonsnedsettelse eller språkutfordringer var enklere å inkludere enn de med en utagerende atferd. Dette samsvarer med funnene fra barneinformantene, de som hadde en utagerende atferd ble omtalt som barn de ikke ville leke med.

Temaet “barnehageforeldrenes innflytelse på inkludering” ble mye diskutert i fokusgruppeintervjuet. Informantene svarte at de var opptatt av foreldrenes mulighet til å påvirke inkludering. Ved å arrangere foreldremøter med temaet: “Hvordan foreldre kan bidra til inkludering”, tilstreber personalet å formidle sin kunnskap om inkludering av alle barn til hele foreldregruppen. At foreldrene i barnehagen henvender seg på en hyggelig måte til hverandre og til andres barn på barnehagens møtearenaer, så personalet på som vesentlig for å fremme et godt inkluderingsklima.

Det er risiko hele tiden for det dere sier, så vi tar hele tiden forholdsregler for at det ikke skal skje, den risikoen er der konstant. Her nå, så er det veldig sterke vennsallianser mellom foreldrene, de foretrekker hverandre og de ber barna til sine nære venner. (V2)

Personalet fremhevet foreldrenes betydning som rollemodeller for sine egne barn, og for de andre barna i barnehagen. De vektla også hvor vondt det var å observere at noen barn aldri ble sagt hei til av noen foreldre. Dette gjaldt barn som fra før var sårbare på grunn av blant annet utestengning fra barn i barnehagen og i nærområdet:

Han ble jo litt sånn klovn i barnehagen og det ble observert etter stengetid i nabolaget også, han var en sånn som alle fikk til å løpe etter seg, de ropte; å nå kommer han, så løp alle fra han. Dere tok det opp på foreldresamtaler til de barna det gjaldt også, alle foreldrene til barn som var med på dette. (V5)

Godt samarbeid, både innad i barnehagen og mellom barnehagene i nærmiljøet virket å være vesentlige faktorer, samt samstemthet om hvilket verdisyn som ligger til grunn for pedagogikken de utfører. Det fremsto også som et viktig aspekt at styrer var en pådriver, inspirator og en empatisk støtte for sine ansatte.

Da jeg spurte om noe var til hinder for inkludering, var svaret entydig; alle praktiske oppgaver som tok tiden vekk fra barna, bemanningsnormen og vikarer som ikke fungerte på grunn av lav kompetanse, og at de ikke fulgte barnehagens felles grunnholdninger:

Det å få inn vikarer som ikke jobber etter våre prinsipper, ikke kan noe om lek, ikke kan noe om inkludering, ikke tenker seg om, bare går forbi, ikke bryr seg når noen barn har problemer. (V2)

Funnene viser at det var høy frustrasjon blant det faste personalet over manglende kunnskap om barn og dårlige holdninger hos de innleide, og at vikarenes væremåte ble en voldsom kontrast til den inkluderingsfremmende atferden de selv representerte.

Diskusjon

Innledningsvis ble problemstillingen: *“Hvilke faktorer kan bidra til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen”* presentert. Den ble besvart av barnehagebarn og barnehageansatte, og jeg fikk et rikt empirisk materiale.

Hva forteller barnehagebarna om sine erfaringer med inkludering?

Lund et al. (2015) hevder at barn ønsker å være inkluderende, men ikke alltid klarer det og at ekskludering forekommer blant barnehagebarn. Mine resultater understøtter Lund et al. (2015) sine funn. Barneinformantene uttrykte at barnet utenfor sandkassen i situasjon 1 måtte få være med og leke. Informantene utalte at alle må være bestevenner, og alle må få være med og leke. Informantene syntes det var slemt gjort å utestenge andre. Kan det være slik at barn ikke bevisst utestenger?

Nergaard (2020) konkluderer med at barnehageansatte må være til stede i frilek og styrke barns empati ved å forklare de andre barns intensjoner, for at barna skal lære å inkludere andre. Mine resultater er på linje med dette. Barneinformantene i min studie viste at de hadde empati i form av at de forsto det ekskluderte barnets følelser. De viste også forståelse for at barna i sandkassen ville verne om sin lek og sitt vennskap, og reflekterte rundt andre løsninger. Disse informantene hadde antagelig utviklet et godt empatigrunnlag, ved at de voksne hadde lært dem det? Som Nergaard (2020) fremhever som vesentlig.

Det bør tas høyde for at det er enklere for barn i en arrangert ekskluderingsituasjon, som dette intervjuet var, å si hva de ville gjort, enn i en faktisk situasjon i barnehagen. Likevel synes jeg det illustrerer barns iboende ønske om å være inkluderende.

Heide og Nicolaisen (2022) beskriver at barnegruppen som fikk medvirke i inkluderingsprosessen for å fremme jenta som var utenfor kom med gode løsninger. Mine funn viste at noen barn hadde gode strategier for å inkludere seg selv og andre. To gutter sa at man måtte kunne spørre flere ganger til man fant noen å leke med. Et moment for å fremme inkludering kunne på bakgrunn av dette være å bekrefte og anerkjenne barns kunnskap og la barnegruppen medvirke i inkluderingsprosessene. Informantene ble opptatt av bøttene i sandkassen, at det bare var to, noen ga en til jenta utenfor og sa at de i sandkassen kunne dele på en, andre hentet en i ekstramaterialet jeg hadde med. En lignende episode blir beskrevet av Heide og Nicolaisen (2022) som en inkluderingsfremmende handling.

Fugelsnes (2022) fremhever lekens betydning, og mine funn understøtter dette ved at ingen av barneinformantene foreslo at det ekskluderte barnet kunne leke alene. Alle hadde ulike løsninger for hvordan det skulle komme med i lek med andre.

Hvilke forventninger har barnehagebarna til de voksnes involvering i inkluderingsprosessene?

Voksenrollens betydning for barnehagebarn vektlegges av Arnesen (2017), Bae (2010), Dahlberg (2001) og Solli (2017) samt i barnehagens styringsdokumenter.

Informantene forventer at voksne involverer seg ved å hjelpe barn som blir ekskludert. Dette viste de ved handlinger i BOF-leken: alle informantene flyttet voksenfigurene nærmere sandkassen og formidlet at de voksne skulle be de to som var i sandkassen om å inkludere det tredje barnet og at de voksne godt kunne være litt strenge mot de som utestengte og gjorde slemme ting.

For å fremme inkludering bør personalet i barnehagen observere samspill og delta i lek. Først da ser man hvilke inkluderings- og ekskluderingsprosesser som foregår og kan gå aktivt inn og styrke utsatte barn, veilede barn som ekskluderer og oppfordre til inkludering (Fugelsnes, 2022; Johansson og Rossel, 2021). Resultatene fra min studie understøtter dette ved at de fleste informantene foreslo løsninger som å si det til en voksen eller hente en voksen når de selv eller andre barn trengte hjelp i ekskluderings situasjoner. Informantene fortalte at de situasjonene som var mest utfordrende for de var når andre barn utagerte, og selv om de

fortalte det til voksne så hjalp det ikke så mye. Dette kunne vært svært interessant å forske videre på.

Hva fremhever de barnehageansatte som mest vesentlig for å fremme inkludering?

Barnehagepersonalets evne til å skape gode relasjoner til barna fremstår som den viktigste faktoren for å fremme inkludering, uavhengig av hvilke ekskluderingsutfordringer barna har. Om et barn er eller står i fare for å bli ekskludert av barn, ansatte eller foreldre, trenger det ifølge vokseninformantene en “alliert” som kan styrke barnets selvfølelse. Dette beskrives av Østrem (2012) som en *signifikant voksen* som møter barnet som subjekt, en likeverdig og gir barnet trygghet. Informantene vektla trygghet som grunnlag for inkludering. Bae (2011) fremhever ansattes viktige modelleringsposisjon, ved at måten de samspiller med barn på i alle små og store hendelser i barnehagen observeres av andre barn og voksne. Derfor er det, ifølge Bae (2011) vesentlig for inkludering at barnehageansatte modellerer inkluderingsfremmende atferd i alle interaksjonssituasjoner. I fokusgruppeintervjuene fortalte informantene at de var bevisste på sine roller som modeller, og at deres holdninger og handlinger i inkluderingsprosessene formet barnas. Bae (2011) hevder at å gi barn kommunikasjons- og relasjonserfaringer, er det mest inkluderingsfremmende voksne kan gjøre. Informantene fortalte om en nærhet til barna ved å leke dem inn, snakke dem inn, være tett på, og deltagende i lek som vesentlig for inkludering. Dette kan være noe av det Bae (2011) beskriver som å møte barn som medmennesker i anerkjennende samspill.

Nergaard (2020) mener at forståelse for egne og andres følelser er essensielt for å fremme empati, og at barn må ha empati for å kunne være inkluderende. Hun mener at barn lærer empati ved å få anerkjent og bekreftet sine emosjonelle og sosiale behov av voksne, og at de blir forklart andre barns intensjoner. Tilstedeværende ansatte som observerer samspill og veileder barna i lekens forhandlinger kan forebygge ekskludering fordi barna får utviklet sin empati (Nergaard, 2020). Informantene evnet å se sårbare barn og fremme disse, og de var tydelige på hvilke forventninger de hadde til akseptabel og uakseptabel atferd ved å veilede barna i lek og samhandling.

Personalets kompetanse

Personalets kompetanse fremheves i Meld. St. 24 (2012-2013) som den viktigste enkeltfaktoren for barns trivsel og utvikling i barnehagen, og Solli (2017) fremhever voksnes kompetanse som det essensielle for inkludering. Informantene i denne barnehagen verdsatte at

hele personalet deltok i et kompetansehevingsprosjekt om lek og inkludering. Dette la grunnlaget for en felles plattform med felles forståelse. Fellesopplæringen førte til at barnehagen hadde klare rammer og holdninger for hvordan en inkluderende barnehage skulle være. Denne barnehagen var sitt ansvar bevisst om at inkludering av alle barn er voksnes ansvar, og at inkludering er en pågående prosess, uavhengig om barnegruppen tilsynelatende fungerer bra.

Informantene beskrev at av og til var det nødvendig å øke statusen til barn som var utsatt for ekskludering. Dette fører igjen til spørsmål som: Hvorfor er det viktig å øke statusen til et barn? Kan ikke barn bare bli verdsatt for den de er? Her åpnes det opp for en ny interessant diskusjon, som jeg ikke har med i dette materialet.

Lund et al (2015) beskriver hierarki som når barn har faste plasser som andre barn ikke tør å ta, og hvem som bestemmer i lek. Tjora (2017) er opptatt av hierarki som følge av at noen barn har høyere status. Det ble diskutert i fokusgruppeintervjuene. Barn med høy status kan utestenge og lage regler for å gi andre barn innpass i lek som at noen barn får “passord” og andre ikke. Dette går i “arv”, som informantene kalte det, ved at selv om barnet som startet det har sluttet i barnehagen, praktiseres regelen fortsatt.

I min undersøkelse hadde informantene en grunnholdning som gjorde at de ikke aksepterte handlinger som omhandlet ekskludering av enkeltbarn. De fortalte at om de overhørte at barna sa til hverandre at du må ha passord for å komme inn eller at vi leker ikke, forklarte de tydelig at det ikke var akseptabel atferd. Informantene var realistiske på at negative episoder kan oppstå mellom barn, at de kan si og gjøre ting med hverandre som ikke er bra. Det at informantene så nødvendigheten av å være tett på barna, gjør at de da har mulighet til å oppdage og stoppe at ekskludering utvikler seg til mobbeatferd. Dette fremhever Lund et al. (2015), Nergaard (2020) og Johansson og Rossel (2021) som viktig fordi de mener at vi må innse at det foregår utestenging og krenkelser blant små barn.

Foreldreinvolvering

Personalets internaliserte faglighet og trygghet i inkluderingsarbeidet, førte til at de også involverte barnehagebarnas foreldre i inkluderingsprosessene i barnehagen og i nærmiljøet. Denne helhetlige måten å jobbe med inkludering på, kan være nøkkelen til å inkludere alle barn. Barnehagen lærte foreldrene om deres innflytelse på inkludering og viste tydelig hva de forventet av dem i samarbeidet. Verken teori eller tidligere forskning har fremhevet

foreldreinvolvering på denne måten. I casestudien til Heide og Nicolaisen (2022) samarbeidet de med det ekskluderte barnets foreldre. Min undersøkelsesbarnehage involverte foreldre i inkluderingsfremmende samarbeid fra tilvenningsperioden, med informasjon om barnehagens holdninger. På foreldresamtaler og som tema på foreldremøter tok de opp om deres barn var med på å ekskludere. Personalet i undersøkelsesbarnehagen fokuserte på at alle barna skulle føle seg betydningsfulle og jobbet med å fremme barn som var utenfor felleskapet. En av fremgangsmåtene for å oppnå dette, var veiledning av foreldrene om konsekvenser av at de inviterte med noen barn hjem og utelot andre. Dette så personalet fremmet vennskapsallianser mellom noen barn og forsterket avstanden til andre.

På spørsmålet om hvordan man kan unngå at spesialpedagogiske tiltak fører til ekskludering og stigmatisering av barn med spesialpedagogisk hjelp (Barnehageloven, §31-35), svarte informantene at det var viktig med samarbeid med spesialpedagogen som utførte vedtaket og enighet om hvilken tilnærming de skal ha til barnet. De ansatte formidlet en grunnleggende forståelse for årsakene til barnets vansker, fremfor å fokusere på det problematiske.

Informantene fortalte at når spesialpedagogen jobbet med barnet, på avdelingen, sammen med hele barnegruppen og i smågrupper, og hadde en lekende tilnærming til barnets utfordringer, forebygget dette stigmatisering. På spørsmålet om noen barn var mer utfordrende enn andre å inkludere, svarte informantene at barn med utagerende atferd var vanskeligst fordi barn og voksne hadde opplevd å bli slått etc., og at disse erfaringene skaper avstand. De ansatte syntes det var krevende å skulle verne andre barn og seg selv mot utagering og samtidig inkludere barnet. Personalet fortalte også om ringvirkninger, som at barnet ikke ble invitert med andre barn hjem.

Studiens begrensninger

BOF som tilnærmingstype i kombinasjon med fokusgruppeintervjuer viste seg svært vellykket og engasjerte både barn og voksne. Det å konkretisere spørsmålene med figurer mener jeg bidro til en bedre forståelse for innholdet i spørsmålene. Deltakerne kunne også vise hva de ønsket å formidle via lek.

Jeg fikk ikke tillatelse til lydopptak av barnefokusgruppeintervjuene (av NSD), og jeg måtte derfor skrive svarene. Lydopptak hadde gitt meg mulighet til en enda bedre interaksjon med barna.

Lekens betydning og barns lekekompetanse som grunnlag for inkludering fremheves av mange forskere. Dette temaet ble ikke betydelig diskutert i fokusgruppeintervjuene. Soltvedt (2014) hevder at BOF- tilnærmingen kan fremme barns lekekompetanse. Dette kunne vært interessant å forske videre på, med bruk av BOF: om økt lekekompetanse kan fremme inkludering.

Konklusjon

Følgende faktorer kan bidra til at alle barn blir inkludert på avdelingen sin i barnehagen, ifølge mine funn:

Voksne som:

- etablerer gode relasjoner til alle barna
- som ser og løfter sårbare barn
- oppholder seg så fysisk nært barna at de kan oppdage alt fra blikk og mimikk til krenkelser i samspillet
- veileder barn i lek og aktivitet og stopper negativt samspill før det utvikler seg til mobbing.
- lar barn medvirke i inkluderingsprosesser ved å komme med forslag til løsninger.

Følgende fremstår også som viktig:

- et samarbeidsklima som består av tydelig ledelse som satser på inkluderingsarbeid og kompetanseheving av hele personalet.
- en felles grunnholdning som handler om at alle vet hvordan man jobber med inkludering, og hva som er akseptabel atferd fra både barn og voksne
- foreldre involveres og stilles krav til ved at de ikke ekskluderer noen barn

Etter møtet med disse barneinformantene og vokseninformantene, ser jeg at det er et mulig og realistisk mål at alle barn kan inkluderes på avdelingen sin. Men, for å låne informant V2 sine ord: "Inkludering må jobbes med hele tiden, det går ikke en dag uten at du må jobbe med det".

Referanser

- Alvestad, M. (2013). *Barn, barndom og barnehage*. Gyldendal Akademisk.
- Arnesen, A.- L. (2017). Inkludering: Perspektiver på inkludering i barnehagefaglige praksiser. I A.-L. Arnesen (Red.), *Inkludering: Perspektiver i barnehagefaglige praksiser* (2. utg. s.19-35). Universitetsforlaget.
- Bae, B. (2010). *Samspill mellom kulturer: Barnehagens formidling og bruk av kultur*. Universitetsforlaget.
- Bae, B. (2011). Gjensidige inkluderingsprosesser: Muligheter i dagligdagse samspill i barnehager. I T. Korsvold (Red.), *Barndom- barnehage-inkludering* (s.104-129). Fagbokforlaget.
- Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehager* (LOV-2005-06-64). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/2005-06-17-64>
- Barne- og familiedepartementet. (2020). *Handlingsplan for inkludering 2020-2023*.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-for-inkludering-2020-2023/id2721577/>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5. utg.) Oxford University Press.
- Dahlberg, G., Moss, P., & Pence, A. (2001). *Ethics and politics in early childhood education*. Routledge Falmer.
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. (2021). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*.
<https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiskeretningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>
- Fugelsnes, K. (2022). Hvordan skaper personalet i barnehagen vilkår for barns felleskap og tilhørighet? *Nordisk Barnehageforskning*, 19 (2), 71-87. DOI: [10.23865/nbf.v19.242](https://doi.org/10.23865/nbf.v19.242)
- Greve, A. (2009). *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Pedagogisk Forum.
- Greve, A. (2010). Lekens betydning for barnehagebarnas inkludering. *Nordic early Childhood Education Research Journal*, 3(1), 30-47.

- Gullestad, M. (1991). Hva legger jeg i begrepet barneperspektiv? *Barn*, 9(1), 63-70.
- Hake, K. (1999). Barneperspektivet: en forskningsstrategi. I C. L. Christensen (Red.), *Barn, unge og medier: Nordiske forskningsperspektiver*. Nordicom.
- Halkier, B. (2016). *Fokusgrupper* (3. utg.). Samfundslitteratur.
- Haug, P. (2014). Et krevende begrep. I T. Nordahl & O. Hansen (Red.), *Inkludering*. Gyldendal Akademisk.
- Heide, B. & Nicolaisen, R. (2022). Barnehagebarn, mobbing og utenforskap - du ser det ikke før du tror det. *Spesialpedagogikk*, 6, 4-14.
<https://www.utdanningsnytt.no/barnesamtale-fagartikkel-mobbing/barnehagebarn-mobbing-og-utenforskap-du-ser-det-ikke-for-du-tror-det/323849>
- Johansson & Rossel. (2021). *Social sustainability through children's expressions of belonging in peer communities: Politics of belonging: Promoting children's inclusion in educational settings across borders* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Stavanger.
- Korsvold, T. (2011). Barndom-barnehage-inkludering. I T. Korsvold (Red.), *Barndom-barnehage- inkludering* (s. 9-31). Fagbokforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagen: Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Udir.
<https://www.udir.no/contentassets/5d0f4d947b244cfe90be8e6d475ba1b4/rammeplan-for-barnehagen---bokmal-pdf.pdf>
- Kunnskapsdepartementet. (2023). *Barnehagen for en ny tid. Nasjonal barnehagestrategi mot 2030*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/5bf0d0ed9f7442cdbe630c749abb8959/no/pdfs/barnehagen-for-en-ny-tid.pdf>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Gyldendal Norsk Forlag.
- Lerdal, A., & Karlsson, B. (2009). Bruk av fokusgruppeintervju. *Sykepleien forskning* (3), 172–175. <https://doi.org/10.4220/sykepleienf.2008.0036>

- Lund, I. (red.), Godtfredsen, M., Helgeland, A., Nome, D. Ø., Kovac, B., V & Cameron, D., L. (2015). *Hele barnet, hele løpet; Mobbing i barnehagen*. [Forskningsrapport]. Kai Hansen trykkeri.
- <https://viewer.ipaper.io/Fjuz/foreldreutvalgene/fub/hele-barnet-hele-loepet/?page=1>
- McDonald, W.J., & Topper, G.E. (1988). Focus-group research with children: A structural approach. *Applied Marketing Research*, 28, 3-11.
- Meld. St. 6 (2019-2020). *Tett på-tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO*. Regjeringen.no
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/3dacd48f7c94401ebefc91549a5d08cd/no/pdfs/stm201920200006000dddpdfs.pdf>
- Meld. St. 19 (2015-2016). *Tid for lek og læring: Bedre innhold i barnehagen*. Det kongelige kunnskapsdepartement. <https://www.regjeringen.no/contentassets/cae152ecc6f9450a819ae2a9896d7cf5/no/pdfs/stm201520160019000dddpdfs.pdf>
- Meld. St. 24 (2012-2013). *Framtidens barnehage*. Det kongelige kunnskapsdepartement.
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/2e8ad98938b74226bc7ff395839434be/no/pdfs/stm201220130024000dddpdfs.pdf>
- Nergaard, K. (2020). *Jevnaldningsavvisninger og empati i barns lek og samspill: En hermeneutisk-fenomenologisk studie*. [Doktorgradsavhandling]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Nyeng, F. (2012). *Nøkkelbegreper i forskningsmetode og vitenskapsteori*. Fagbokforlaget.
- Solli, K.-A., (2017). Inkludering i barnehagen i lys av forskning. I A.-L. Arnesen (Red.), *Inkludering: Perspektiver i barnehagefaglige praksiser* (2. utg. s. 36- 68). Universitetsforlaget.
- Soltvedt, M. (2014). *BOF- Barnorienterad familjeterapi*. Mereld forlag.
- St. meld. nr. 41(2008-2009). *Kvalitet i barnehagen*. Det kongelige kunnskapsdepartement.
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/78fde92c225840f68bce2ac2715b3def/no/pdfs/stm200820090041000dddpdfs.pdf>
- Tiller, P. O. (2006). Barn som sakkyndige informanter. *Barn*, 24 (2), 15-39.

- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Gyldendal.
- Tjora, A. H. (2018). *Hva er fellesskap*. Universitetsforlaget.
- Tursunovic, M. (2002). Fokusgruppsintervjuer i teori och praktik. *Sociologisk forskning*, 39 (1), 62-89. <https://doi.org/10.37062/sf.39.19429>.
- Öhman, M. (2012). *Det viktigste er å få leke*. Pedagogisk forum.
- Østrem, S. (2012). *Barnet som subjekt: Etikk, demokrati og pedagogisk ansvar*. Cappelen Damm Akademisk.